

SORULARLA KATILIM BANKACILIĞI

Doç. Dr. İshak Emin AKTEPE

TÜRKİYE
KATILIM BANKALARI BİRLİĞİ

Türkiye Katılım Bankaları Birliği
Yayın No: 4

SORULARLA KATILIM BANKACILIğI

İstanbul 2013

Yayın Editörü
Aydın Yabanlı

Kapak Tasarımı
CPR İletişim

İç Tasarım
Erkam Grafik / İlhan Baştaş

Baskı Cilt
Erkam Matbaası

İkitelli O.S.B. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım
No: 60/3 A-B-D Başakşehir - İstanbul
Tel: 0212 671 07 00 - Faks: 0212 671 07 17
info@erkammatbaasi.com

İletişim
Türkiye Katılım Bankaları Birliği
Kısıklı Cd. No: 22 Altunizade - Üsküdar / İstanbul
Tel.: 0216 651 94 35 Faks: 0216 651 94 39
bilgi@tkbb.org.tr www.tkbb.org.tr

Bu kitapta yer alan görüşler müellifine aittir.
Kaynak gösterilmek şartıyla herhangi bir bölümünden alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

Doç. Dr. İshak Emin Aktepe	7
Takdim	9
Giriş	11
İslâm ekonomisinin temel ilkeleri nelerdir?	13
Katılım bankaları arasında neden farklı uygulamalar vardır?.....	17
Karz-ı hasen nedir?	19
Âriyet nedir?	21
Fâiz nedir?	21
Fâiz meşrû mudur?	27
Fâiz neden meşrû değildir?	27
Tefeci fâiziyle banka faizi farklı mı değerlendirilmelidir?	28
Fâizin faydası yok mudur?	29
Fâizi almak ile vermek aynı mıdır?	30
Enflasyon farkı fâiz midir?.....	31
Borcun altın ve dövize çevrilerek verilmesi câiz midir?	32
Kâr nedir?.....	33
İslâm hukûkunda kâr için bir sınırlama var mıdır?	34
Kârın fâiz oranlarına göre ayarlanması kârı fâize çevirir mi?	35
Taksitli satış ve vâde farkı câiz midir?.....	36
Ortaklık nedir?	39
Ortaklıkta kâr ve zarar paylaşımı nasıl olmalıdır?	44
Yatırım vekâleti nedir?	44
Kira nedir?	45
Kira usûlüyle nasıl finansman sağlanabilir?	47
Leasing nedir?.....	49
Selem nedir?.....	49
İstisna akdi nedir?	51
Para ticâreti nasıl olmalıdır?	52
Döviz satışında kur bağlamak nasıl değerlendirilmelidir?.....	54
Forward işlem nedir? Meşrû mudur?	55
Future nedir? Câiz midir?	57
Opsiyon nedir? Câiz midir?.....	58

Swap nedir? Câiz midir?.....	58
Forex nedir? Câiz midir?	59
Fâizli bankalardaki vâdesiz hesapların hükmü nedir?.....	60
Banka maaş hesabı promosyonları câiz midir?	60
Hesap işletim ücretleri nasıl değerlendirilmelidir?	61
Fâizli banka vâdeli hesapları nasıl değerlendirilmelidir?	62
Tahvil ve bono alıp satmak câiz midir?.....	63
Fâizli krediler nasıl değerlendirilmelidir?	63
İlk ev için fâizli kredi alınabilir mi?	64
Fâizli kredi daha ucuza mal oluyorsa ne yapmalıyız?	65
Câri hesaplar nasıl değerlendirilmelidir?	65
Kıymetli maden depo hesapları nasıl değerlendirilmelidir?.....	66
Altın ve gümüş para mıdır?.....	68
Katılma hesapları nasıl değerlendirilmelidir?	69
Altın katılma hesabı olur mu?.....	73
Katılma hesaplarına alınamayacak paralar var mıdır?	73
Katılma hesaplarında kâr zarar hesaplaması nasıl yapılır?.....	73
Katılma hesaplarında kâr paylaşım oranlarının değişimi nasıl olmalıdır?.....	75
Farklı hesaplara farklı kâr oranı haksızlık mıdır?	75
Katılma hesaplarına maktû kâr vaadi (taahhüdü) câiz midir?	75
Câri ve katılma hesapları için belli miktarda güvence meşrû mudur?.....	76
Katılım bankaları hiç zarar etmiyor mu?	77
Katılma hesaplarına dağıtılacak kârlar başlangıçta belirli değilken murâbaha kârları neden bellidir?.....	78
Vâdesinden önce çekilen paralara kâr verilmemesi uygun mudur? Bu kâr kimin hakkıdır?	79
Mudârip bankanın zarara katılması uygun mudur?.....	80
Katılma hesaplarına dağıtılan kâr neden fâizli banka fâizlerine yakın olmaktadır?.....	81
Katılım bankası yaptığı her işten kazandığı kârı katılma hesaplarına tamamen aktarıyor mu?	83
Katılım bankası ne tür işlerden para kazanabilir?.....	83
Murâbaha nedir?	83
Katılım bankasının teslim almadığı malı satması câiz midir?	86
Katılım bankalarındaki murâbaha gerçek bir alım satım sayılabilir mi?	87
Katılım bankasının her şeyi alıp satması uygun mudur?.....	87

Katılım bankasının sattığı malda kusur kabul etmemesi uygun mudur?.....	88
Malın bedelinin bir kısmını müşterinin karşılaması murâbahaya aykırı değil midir?	88
Katılım bankası müşterisinin fâizli kredi niyetinde olması hükmü etkiler mi? ..	89
Murâbaha meşrû mudur?.....	89
Murâbaha fâiz hilesi midir?	90
Murâbaha îne satışı mıdır?	91
Fâizli kredilerde mala ipotek konması bankanın malı alıp sattığını göstermez mi?.....	92
Murâbaha yapmak için alınıp satılacak bir emtia şart mıdır?	92
Katılım bankaları nakit ihtiyacı olanlar için hiçbir işlem yapmaz mı?	93
Murâbaha yapılıp yapılamayacağı tartışmalı olan ürünler nelerdir?	94
Dinen meşrû olmayan işler yapan şirketlere limit tahsis edilebilir mi?	96
Dinen meşrû sayılmayan işler yapan firmalardan meşrû mallar alınabilir mi?	97
Müşterinin mülkiyetine geçmiş mal murâbaha yapılabilir mi?.....	97
Katılım bankasının fatura, tapu ve ruhsatı üzerine almaması nasıl değerlendirilmelidir?	98
Peşinat ve kapora arasında fark var mıdır?	99
Sahte işlemler için murâbaha olur mu?	100
Vekâletle mal alım satımı olur mu?	101
Murâbaha kâr oranı neden banka fâizlerine yakındır?	101
Katılım bankasının hiç görmediği malı alıp satması câiz midir?.....	102
Murâbaha dosya masrafı nasıl değerlendirilmelidir?	102
Erken ödeme iskontosu fâiz midir?	104
Vekâlet nedir? Nasıl verilir?.....	104
Murâbaha için müşteriye vekâlet vermek yerine bizzat banka çalışanı satıcıdan malı almak zorunda mıdır?	106
Katılım bankasının müşterisine vekâlet vermesi murâbaha için önemli midir?.....	106
Yetkisiz temsil nedir? Katılım bankaları uygulayabilir mi?	107
Dts (doğrudan tahsilat sistemi) meşrû mudur?	108
Teverruk nedir?	109
Teverruk işlemi hangi hallerde yapılabilir?	110
Commodity ve reverse murâbaha nedir?	112
Alacakların (borçların/deynin) satımı uygun mudur?	112
Faktoring nedir? Dinen câiz midir?	114

Katılım bankacılığında dış ticaret ödemeleri nasıl yapılabilir?.....	116
Katılım bankacılığında neler teminat olabilir?	119
Teminat mektubu karşılığı komisyon alınabilir mi?.....	123
Fâizli krediye teminat mektubu verilebilir mi?	124
Türk exımbank kredilerine teminat mektubu verilebilir mi?.....	125
Teşvik kredilerine teminat mektubu verilebilir mi?	126
Ülke kredilerine (eca kredileri) teminat mektubu verilebilir mi?	127
Aval vermek ne anlama gelir?	127
Tahvil ve bono teminata alınabilir mi?.....	128
Atm kartları nasıl değerlendirilmelidir?	128
Kredi kartı sistemi nasıl değerlendirilir?	129
Kredi kartı ile dinen gayr-ı meşrû sayılan mallar alınırsa katılım bankası için sorun olur mu?	134
Pos komisyonu ve blokeli sistem meşrû mudur?	134
Fâizli banka kredi kartı platformlarına dahil olmak uygun mudur?	136
Vâdesinde ödenmeyen borçlar konusunda nasıl davranmak gerekir?.....	136
Sigorta câiz midir?	138
Bireysel emeklilik caiz midir?	140
Borsada hisse senedi almak câiz midir?	143
Katılım endeksi nedir?	144
Emtia borsasından mal almak meşru mudur?	146
Vâdeli işlem ve opsiyon borsası'nda (vob) işlem yapmak câiz midir?	146
Sukuk nedir?	147
Refinansman câiz midir?	150
Zorunlu karşılıklara ödenen fazlalık faiz midir?	150
Muhâbir bankalarda tutulan paralar ve bunlara karşılık sağlanan menfaatler nasıl değerlendirilmelidir?	151

Sonuç 153

Bibliyografya 155

DOÇ. DR. İSHAK EMİN AKTEPE

1975 yılında Erzincan'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Erzincan'da tamamladı. 1992 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni kazandı ve 1997'de bu fakülteden mezun oldu. Bunu takiben 1999 yılında aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı olarak *Üç Eseri Çerçevesinde İmam Şâfiî'nin Bazı Hadis Meselelerine Yaklaşımı* adlı teziyle yüksek lisansını, 2005 yılında da *Şâfiî Öncesinde ve İmam Şâfiî'de Sünnet* isimli teziyle doktorasını tamamladı. 2011 yılında doçent oldu. 1997'den sonra vakıf ve derneklerde yöneticilik ve eğitimcilik yaptıktan sonra 2004 yılından itibaren katılım bankacılığı sektöründe çalışan Aktepe, Türkiye Finans Katılım Bankası'nın danışmanlığında görev aldı. 2012 yılında Erzincan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyeliğine atandı. Yayımlanmış bazı çalışmaları şunlardır: *Erken Dönem İslam Hukukçularının Sünnet Anlayışı* (İnsan, 2008), *İslâm Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık* (Bilge, 2010), *Hadis Kaynaklarında Fâiz ve Finansman* (Hayat, 2012). Bunlar dışında Aktepe'nin makale, ulusal ve uluslararası sempozyumlarda sunulmuş tebliğ, kitap çevirisi, makale çevirisi ve ansiklopedi maddeleri gibi birçok çalışması bulunmaktadır. Aktepe evli ve iki çocuk babasıdır.

TAKDİM

“Sorularla Katılım Bankacılığı” ismini taşıyan elinizdeki kitabı okudum. Yazarı ile çok kere müzakere ettiğimiz, tartıştığımız, üzerinde görüş birliğine vardığımız konular açık, kısa ve anlaşılır bir dil ile ifade edilmiş.

Eski adları “Özel Finans Kurumu”, yenisi ise “Katılım Bankası” olan bu kurumların ülkemizdeki varlığının tarihi oldukça yenidir (İlki 1985 yılında açıldı). Buna rağmen hatırı sayılır bir kemmiyete ulaştı. Kurumun ilkeleri konusunda da önemli ölçüde bir bilgi birikimi oluştu. Bu kitap ve benzerleri mevcut bilgi birikimini zenginleştiriyor ve kurumlarda çalışan ve faizsiz bankacılık konusunda yeterli bilgi almadan okuyup yetişen personele iyi bir rehberlik vazifesi görüyor.

Katılım bankalarının danıştığı din alimleri ve hem içeride hem de dışarda ilim heyetleri var. Bu bankalar bir yandan bankacılık sektöründe rekabet ederek tutunma mücadelesi veriyor, diğer yandan da aleyhte propagandalar ve dedikodularla uğraşiyor.

Bu bankaları kuranların maksadı ticaret, para kazanmak olsa da “helal yoldan kazanma, faizden uzak kalma” niyet ve ilkeleri Müslümanların önemsemeleri gereken amaçlardır. Hem elinde olanların paralarını bu bankalara yatırmaları hem de sanayici, tüccar ve diğer ihtiyaç sahiplerinin bu bankalarla işlem yapmaları maddi kazancın ötesinde manalar ve hikmetler taşımaktadır.

Ülkemizde toplumun ahlaki güzelleştikçe bu bankaların asıl amaçlarının gerçekleşmesi yolundaki adımları da hızlanacaktır.

Prof. Dr. Hayreddin KARAMAN

Giriş

Toplumumuzun zihnini meşgul eden soruların önemli bir bölümü ekonomiyle ilgilidir. Televizyon ve radyo programlarında, gazete köşelerinde, sempozyumlarda, konferanslarda, makalelerde, kitaplarda ve dergilerde sık sık ekonomik faaliyetlere ve bunların İslâm hukûku açısından değerlendirmesine değinilmektedir. Toplumumuzun merak ettiği konulardan biri de 1985 yılından beri Türkiye’de faaliyet göstermeye başlayan ve 2000’li yıllarda hızlı bir şekilde büyüyerek bankacılık sektöründe % 5’lik bir paya sahip olan katılım bankalarıdır. Katılım bankalarının fâizli bankalardan hangi açılardan farklı olduğu, nasıl çalıştığı, niçin böyle bir bankacılığa ihtiyaç duyulduğu, fâizli ekonomik sistem içerisinde fâizsizlik ilkesine nasıl bağlı kalabildiği, katılma hesaplarının mahiyeti, murâbahanın fâizli kredilerden farkı, kredi kartının nasıl fâizsiz olabildiği, sigortanın hükmü vs. en çok merak edilen konular arasındadır.

Toplumumuzun bu sorularına cevap verebilmek için öncelikle konunun mahiyetinin iyi kavranması ve konu hakkındaki eski ve yeni tartışmalara vâkıf olunması gerekmektedir. Aksi halde detaylı inceleme yapılmadan, meselenin özü kavranmadan, İslâm hukukçularının geçmişte ve günümüzde yaptıkları tartışmalara ve çalışmalara bakılmadan verilecek cevapların isabet oranı düşük olacaktır.

Daha önce İslâm Hukûku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık (İstanbul: Bilge, 2010) ve Hadis Kaynaklarında Fâiz ve Finansman (İstanbul: Hayat, 2011) adlı iki kitap çalışmamız yayınlanmış idi. 2004 yılından beri bizzat içinde bulunduğumuz katılım bankacılığı hakkında yüzlerce grubun eğitiminde bulunup konu hakkında konferanslar verdiğimizizi, sempozyum tebliğleri hazırladığımızı, kitap ve makale çevirileri yaptığımızı da belirtmeliyim. Bu alana yaptığımız en büyük katkılardan biri AAOIFI tarafından yayınlanan el-Meâyîr eş-Şer’iyye (Sharia Standards) adlı kıymetli eseri, Mehmet ODABAŞI arkadaşımızla birlikte Türkçemize kazandırmak olmuştur. Bu faaliyetlerimizde katılım bankacılığı hakkında en fazla merak edilen soruların neler olduğu tespit edilmiş ve bunlara cevaplar hazırlanmıştır. Zaman içinde olgunlaşan bu cevaplar elinizdeki bu eserde biraraya getirilerek toplumumuzun istifadesine sunulmuştur.

Kitap hazırlanırken akademik bir kaygı taşınmamış; daha çok kolay anlaşılabilirlik amaçlanmıştır. Bu yüzden kitabı dipnotlarla ve ağır akademik bilgilerle zorlaştırmamak adına sade cevaplarla yetinilmiştir. Elbette yeri geldikçe dipnotlara da başvurulmuştur. Cevap verilirken bilimsel bir makale üslubu yerine okuyucuyu doğrudan neticeye götürecek bilgilerle iktifa edilmiştir.

Kitap hazırlanırken verilen cevaplarda Prof. Dr. Hayreddin KARAMAN Hocamızdan oldukça faydalanılmıştır. Yaklaşık 6 yıldır sürekli yazışma bahtiyarlığına eriştiğim Büyük Âlim Hayreddin KARAMAN Hocamızın engin fıkıh bilgisiyile tarafımıza gönderdiği cevaplardan istifade edilmiştir. Bu süreçte İslâm fıkıhına ve ekonomisine kuşatıcı bir bakışın nasıl olacağı defalarca müşâhede edilmiştir. Bu bakımdan yetişmemize sunduğu katkı sebebiyle Prof. Dr. Hayreddin KARAMAN Hocamıza şükranlarımı arzeder, esere eleştirileriyle destek veren TKBB Genel Sekreter Yardımcısı sayın Osman Nihat YILMAZ'a ve TKBB Genel Sekreter Danışmanı sayın Cemalettin YÜKSEL'e, grafiklendirme çalışmalarıyla katkı sağlayan TKBB Tanıtım-İstatistik-ARGE Grubu Yetkilisi sayın Aydın YABANLI'ya ve kitabın hazırlanmasında emeği geçen herkese teşekkür ederim.

Doç. Dr. İshak Emin AKTEPE

Ümraniye - 2012

1. İSLÂM EKONOMİSİNİN TEMEL İLKELERİ NELERDİR?

Öncelikle İslâm'ın temel kaynaklarından, İslâm âlimlerinin görüş birliği içinde verdikleri hükümlerden ve İslâm hukukçularının yazdıkları kavâid-i külliyye (genel ilkeler) literatüründen istifadeyle İslâm ekonomisinin temel ilkeleri tespit edilmiştir. Bu ilkeleri bilmek, karşılaşılan hukûkî ve iktisâdî meselelere uygulanabilecek standart bir ölçüye sahip olmak demektir. Ayrıca bu ilkeler İslâm ekonomisinin ruhunu da yansıtır.

❖ *Başkalarının malını haksız yollarla almayın!*

Bu ilke Kur'ân'da Nisâ Sûresi'nin 29. âyetinde açıkça ifade edilmekle birlikte pek çok âyette de vurgulanmıştır. İslâm ekonomisinin temelini bu ilkenin oluşturduğunu söylemek yanlış olmaz. İslâm ekonomisinin birçok hükmü bu temel ilkeden kaynaklanmaktadır. Hırsızlık, gasp, rüşvet, kumar, hileli alım satımlar, tefecilik, fahiş kâr, aldatma (tağrir) ve belirsizlik (garar) yasakları tamamen bu esasa dayanmaktadır.

❖ *Ticâret helaldir!*

Başkalarına haksızlık yapmadan, haram kılınmış yöntemleri kullanmadan ve yasak ürünler satmadan karşılıklı rızaya dayanan alım satım ve ticârî faaliyetlerde bulunmak helaldir. *Kur'ân* ve *Sünnet*'te meşrû yollarla yapılan ticâret helal kılınmış, tavsiye edilmiş ve övülmüştür. Cuma Sûresi'nin 9. ve 10. âyetlerinde açıkça Cuma namazı için alışverişin bırakılması emredilmekte ancak namaz bitince herkesin Allah'ın lütfundan rızkını arayabileceği ifade edilmektedir.

**TİCARET
HELALDİR.**

❖ *Tefecilik yasaktır!*

Tefecilik İslâm'ın en sert ifadelerle reddettiği bir kazanç yöntemidir. *Kur'ân*'ın açık ifadesiyle zulümdür. *Kur'ân*'da Bakara Sûresi'nin 275-280 âyetleri arasında tefecilik konusuna yer verilmiş; tefecilerin “*Ha alışveriş ha tefecilik; sonuçta ikisi de kazanç kapısı!*” dedikleri beyan edildikten sonra “*Oysa Allah alışverişi helal, tefeciliği haram kılmıştır*” buyrulmuştur.

❖ *Aldatmak yasaktır!*

İslâm, başkalarına zarar vermeyen insanlar yetiştirmek ister. “Bizi aldatan bizden değildir” ilkesini öğretir. “Müslüman başkalarının elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir” der. Ticâretin dürüstçe yapılmasını ister. Mutaffifîn Sûresi’nin hemen başında açıkça şu tehdide yer verir: “Yazıklar olsun, ölçüde ve tartıda hile yapanlara!” Aynı sûrenin 6. âyetinde ise bunu yapanların âhiret hesabına inanmadıklarını beyan eder.

❖ *İsraf yasaktır!*

Yeryüzü ve içindekiler ile gökyüzü ve barındırdıkları Allah’ındır. İnsanların mâlik oldukları her şey de Allah’a aittir. İnsanlar Allah’ın kulu, malları Allah’ın mülküdür. Dolayısıyla insanlara emâneten verilmiş bu malların ihtiyaca göre tüketilmesi esas; müsrifçe heba edilmesi yasaktır. “Yiyin, için, giyin ve tasadduk edin! İsraf etmeyin, kibirlenmeyin” hadisi bu temel ilkeyi çok veciz bir şekilde vurgulamaktadır.

❖ *Kumar yasaktır!*

Kumar başkalarını sömürmenin bir aracıdır. Pek çok insan kumar masalarında tüm mallarını, haysiyetlerini ve hatta hayatlarını bırakmıştır. Nice aileler bu illet yüzünden dağılmıştır. Kazanç sağlamayı âdil standartlara oturtmak isteyen İslâm dini başkalarının zaafalarını istismar ederek onların mallarını almanın bir yolu olan kumarı kesin bir şekilde yasaklamıştır: “Ey müminler! Sarhoş edici her türlü içki, kumar ve şans oyunu, putlar ve fal-kısmet okları şeytan kaynaklı birer pisliktir” (Mâide Sûresi, 90. âyet).

❖ *Garar yasaktır!*

Herhangi bir ticârî işlemin temel unsurlarından birisindeki aşırı belirsizlik işlemi geçersiz kılar. Yapılan bir alışveriş işleminde alınan mal, malın bedeli, vâdesi ve türü anlaşmazlığa yol açmayacak derecede bilinmelidir. Hz. Peygamber aşırı belirsizlik (garar) içeren alım satımları kesin olarak yasakladığı için bu tür işlemler yapılmamalıdır.

❖ *Piyasaya müdâhele etmemek asıldır!*

Piyasaya müdâhale satıcı ya da alıcıya haksızlık doğurabilir. Aldatma ya da karaborsacılık yoksa fiyatların serbest piyasada oluşmasını sağlamak

gerekir. Hz. Peygamber'in fiyat artışından yakınan sahâbilerine “*Fiyatları indirip yükselten Allah Teâlâ'dır*” buyurduğu rivâyet edilmiştir. Bununla birlikte devlet idaresi gerekli gördüğü sektörlerde ve zamanlarda müdâhale hakkına her zaman sahiptir.

❖ *Zenginleşmek meşrûdur; ancak zenginlik Allah vergisidir!*

Mülkün tamamı Allah'a aittir. O dilediğini zenginlikle dilediğini fakirlikle imtihan eder. Zenginliği veren O'dur. Zenginlerin servetlerine güvenip şımarmalarını, servetlerini Allah'ın rızasına uygun yollarda sarfetmeleri ve Allah'ın kendilerine bol bol verdiği gibi onların da insanlara bol bol iyilikte bulunmaları istenmiştir (Kasas Sûresi, 76-77. âyetler).

❖ *Servet stoklanmamalıdır!*

Fakirler, yoksullar, düşkünler, açlar, evsizler, yaşlılar, çocuklar, hastalar, sakatlar, işsizler ve yetimler toplumların utanılacak kesimi değil; zenginlerin imtihan vesilesidir. Allah verdikleriyle de vermedikleriyle de insanları dener. Kendi lüksü, israfı ve kibri için servet biriktirenleri tehdit eder: “*Ey Peygamber! Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda harcamayanları acıklı/elemlî bir azapla müjdele!*” (Tevbe Sûresi, 34. âyet). Müslüman zenginler zekâtlarını eksiksiz vermeli; kalan servetlerini toplumun da faydasına olacak şekilde yatırıma dönüştürmeli ve lüks harcamalar yerine toplumun alt kesimlerine tasaddukta bulunmalıdır.

❖ *Cimrilik yasaktır!*

Cimrilik, kesinlikle bir müslüman tavrı değildir. Müslüman varlıklıların Allah'ın rızasına uygun yollarla servetlerini muhtaçlara aktarması İslâm toplumlarında asıldır. Başkalarına faydası dokunmayan zenginlik ise hem dünyada hem âhirette büyük sıkıntıdır: “*Allah'ın kendilerine nasip ettiği servete dört elle sarılıp cimrilik edenler, bu zenginliğin kendilerine hayır getireceğini sanmasınlar. Bilakis bu gelip geçici zenginlik onlara çok kötü bir son hazırlayacaktır. Bu dünyada cimrice sarıldıkları mal mülk kıyâmet günü boyunlarına dolanacaktır*” (Âl-i İmrân Sûresi, 180. âyet).

❖ *Yasaklanmamışlar serbesttir!*

İbâdetlerde haramlık, muâmelâtta (beşerî ilişkiler) mubahlık esastır. Buna göre hiç kimse kendi aklına göre ibâdet oluşturamaz. Yine hiç kimse delili olmadıkça yasak koyamaz. İslâm dininde açıkça yasaklanmamış ve diğer yasakların da açıkça ilgâsına sebep olmayan hukûkî ve ticârî tasarruflar yasak kabul edilemez. Klasik fıkhîta bu “Eşyada aslolan mubahlıktır” diye ifade edilir.

**EŞYADA
ASIL OLAN
MÜBAHLIKTIR.**

❖ *Yasak, zarûret ve ihtiyaç halinde kısmen düşer!*

İslâm insanların yararını gözetir ve zarûret hallerinde yasakları zarûretin oranına göre kaldırıp emirleri yumuşatır. İslâm pek çok konuda bu ilkeyi geçerli kılmıştır: Su yoksa teyemmümü, sefer halinde namazları kısaltmayı ve cem etmeyi, oruç tutamayanlara fidye vermeyi ya da orucu ertelemeyi, hacca gidemeyenlere vekil göndermeyi, baskı altında Allah’ı inkâr etmeyi, açlık halinde haramlardan yemeyi ve ihtiyaç var diye selem sözleşmelerini mubah kılması bunun açık göstergeleridir. Bununla birlikte bu ilke, “Zarûretler başkasının hakkını ortadan kaldırmaz” ve “Zarûretler miktarınca takdir olunur” ilkeleriyle birlikte değerlendirilmelidir.

❖ *Kolaylaştırmak esastır!*

Açıkça haram kılınmamış ticârî işlemlerde mümkün olduğunca kolaylaştırıcı yorumlar yapmak gerekir. Bu Nebevî bir metottur. Rivâyete göre Hz. Peygamber (aleyhisselâm) iki şey arasında seçim yapma durumunda kalınca kolay olanı tercih ederdi. Bununla birlikte kolaylaştırma dinin temel ilkelerini yozlaştırma ve işlevsiz kılma amacı taşımamalıdır.

**MUAMELATTA
KOLAYLAŞTIRICI
YORUM ESASTIR.**

❖ *Hüküm amaca tâbidir!*

İslâm dininde niyet oldukça önemlidir. İnsanların tasarrufları da bir amaca mâtuftur. Buradan hareketle İslâm âlimleri “*Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir*” ve “*Sözleşmelerde lafızlara değil maksada itibar edilir*” ilkelerini belirlemişlerdir. Ayrıca “*Tarafların zihninde var olan şartlar sözleşme metninde yazılmış sayılır*” ve “*Örfen mâlum olan sözleşmede şart gibidir*” kaideleri de söz konusu ilkeyle doğrudan ilişkilidir.

Sonuç olarak İslâm dininde meşrûiyetin kaynağı Allah Teâlâ’dır. O’nun haram kıldıkları haram, helal kıldıkları helaldir. Allah Teâlâ’nın emir ve yasakları ise kullar yararına. Ticârî işlemlerde haksızlıkların, fâizin, belirsizliklerin, kumarın, rüşvetin ve haram ürün satımının yasaklanması insanların faydasıdır. Yukarıda arzedilen ilkeler İslâm ekonomisinin ruhunu yansıtmakta olup İslâmî finans konusunda uzmanlaşmak isteyenler için oldukça önemlidir.

2. KATILIM BANKALARI ARASINDA NEDEN FARKLI UYGULAMALAR VARDIR?

Türkiye’de “Katılım Bankası” ismiyle anılan kuruluşlar, bütün dünyada “Islamic Bank” ya da “el-Benkü’l-İslâmî” adıyla bilinirler. Bu da söz konusu müesseselerin ayırıcı niteliğinin İslâm hukûku çerçevesinde çalışmalarını olduğunu göstermektedir. Bütün dünyada İslâmî bankalar bünyelerinde İslâm hukûku uzmanlarından oluşan danışma kurulları oluşturur ya da bu konuda uzman danışmanlar istihdam ederler.

İslâm hukûku uzmanları bütün İslâm tarihi boyunca çeşitli konularda farklı kanaatler serdetmişlerdir. Hatta İslâm bilginleri itikâdî alanda bile birbirleriyle uyuşmayan görüşler açıklamışlardır. Bu yüzden hem itikâdî hem de amelî alanda pek çok mezhep oluşmuştur. Örneğin itikâdî sahadâda Selefiyye, Mâturîdiyye, Eş’ariyye, Mûtezile ve Hâriciyye; amelî sahadâda ise Hanefiyye, Şâfiyye, Mâlikiyye, Hanbeliyye ve Zâhiriyye gibi birbiriyle pek çok konuda farklı düşünen İslâm mezhepleri ortaya çıkmıştır.

İslâm hukûkunun temel kaynağı *Kur’ân-ı Kerîm*’dir. *Kur’ân*’daki âyetlerin Allah Teâlâ tarafından vahyedildiği gibi *Kur’ân*’a aktarıldığı ve asırlar boyunca korunduğu konusunda Müslüman dünyanın bir kuşkusunu bulunmamaktadır. Dînî terminolojiyle ifade edecek olursak âyetlerin

sübûtu kat'idir. Ancak İslâm âlimleri arasında âyetlerin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda farklı yaklaşımlar olabilmektedir ki buna delâletin zannîliği denilir. Yani *Kur'ân*'da var olan bir ifadenin Allah tarafından vahyedildiğinde kuşku yoktur; ancak bu ifade ile ne kastedildiği meselesi tartışmalıdır. İslâm hukûkunun ikinci kaynağı ise Sünnet'tir. Sünnet, Hz. Peygamber'in (*aleyhisselâm*) dînî ve dünyevî meselelerdeki yaklaşım tarzı olarak ifade edilebilir. Sünnet'in nasıl tespit edileceği, nasıl anlaşılacağı ve hangi hadislerle amel edileceği konularında ise İslâm hukukçuları birbirinden tamamen farklı değerlendirmeler yapmışlardır. Hanefîlerin, Mâlikîlerin, Şâfiîlerin ve Zâhirîlerin Sünnet anlayışları oldukça esaslı noktalarda farklılaşabilmektedir. Bu da pek çok konuda uyuşmayan görüşler açıklamalarına sebep olmaktadır.

İslâm dininin temel esaslarında olmamak kaydıyla ve kabul edilebilir bir usûle dayanmak şartıyla farklı görüşler ileri sürmek dinen meşrûdur. Zira bu durum hem insanları değişik kabiliyetlerle yaratan Allah'ın sünnetine (sünnetullah) uygundur ve hem de sahâbe döneminden itibaren İslâm dünyasında görülen bir olgudur. Âlimler arasındaki bu farklılık Müslüman toplumu için bir rahmet olarak algılanmıştır.

İslâm hukûkunun ele aldığı temel konuları ibâdetler, beşerî münâsebetler, ceza hukûku, devletler hukûku ve hukuk metodolojisi olarak sınıflandırabiliriz. Yukarıda arz ettiğimiz üzere İslâm hukukçuları bu alanların hepsinde ihtilaf edebilmişlerdir. Bunlar içerisinde farklı kanaatlere varmaya en müsâit alan ise muâmelât yani beşerî ilişkiler sahasıdır. Çünkü bu alan hem değişime daha açıktır ve hem de dînî metinlerin bu konulardaki bağlayıcılığı İslâm hukukçuları arasında tartışmalıdır. Katılım bankalarını da ilgilendiren alım satım, ortaklık, kira, borç, fâiz, kefâlet ve vekâlet gibi meseleler muâmelât (beşerî ilişkiler) başlığı altında incelenir. Dolayısıyla bu bankalara bağlı danışma kurullarının ya da danışmanların farklı kanaatler serdetmeleri mümkün olabilmektedir.

Katılım bankaları arasındaki farklı uygulamaların bir başka sebebi ise danışma kurullarının ya da danışmanların menfi görüş verdikleri meselelerde banka yönetimlerinin kişisel kanaatleriyle hareket etmezken; müspet görüş verdikleri konularda banka yöneticilerinin tercih yapma hakkının var olmasıdır. Yani danışma kurullarının ya da danışmanların uygulanmasında problem görmedikleri konularda yöneticiler işlem yapıp yapmama özgürlüğüne sahiptirler. Katılım bankaları arasında böylesi tercihler yüzünden de farklılıklar ortaya çıkabilmektedir.

Son olarak katılım bankalarının büyük oranda ortak işlemler yaptıklarını, aralarındaki farklılığın oldukça sınırlı olduğunu da belirtmek gerekir. Bu açıdan birkaç meseledeki farklılığı büyüterek bu bankaların zan altında tutulması doğru olmasa gerektir.

3. KARZ-I HASEN NEDİR?

İslâmiyet her türlü iyiliği teşvik edip kötülükleri yasaklamış hatta ihtiyaç sahiplerine yardım amacıyla zorunlu bağış sistemi koymuştur. Mesele zengin Müslümanların her yıl mallarının belli bir kısmını ihtiyaç sahiplerine aktarmaları ya da işledikleri suçlara karşılık yine muhtaçlara yardımda bulunmaları (zekât, fitir sadakası, fidyeler, keffâretler) emredilmiştir. Bunun yanında zorunlu olmayan yardımlaşma enstrümanları da vardır. Bunlardan biri de karz-ı hasendir. Maddî sıkıntıya düşmüş bir kişiye finansal yardım yapmak üzere ihtiyaç duyduğu meblağı verip hiçbir menfaat temin etmeden verilen borcu aynıyla geri almak karz-ı hasen olarak adlandırılır. Buna göre 1000 TL borç verip 1000 TL tahsil etmek karz-ı hasen sayılır. Tercih ettiğimiz görüşe göre enflasyon farkını talep etmek fâiz sayılmaz.

Karz-ı hasen ilişkileri hakkında şunları söyleyebiliriz:

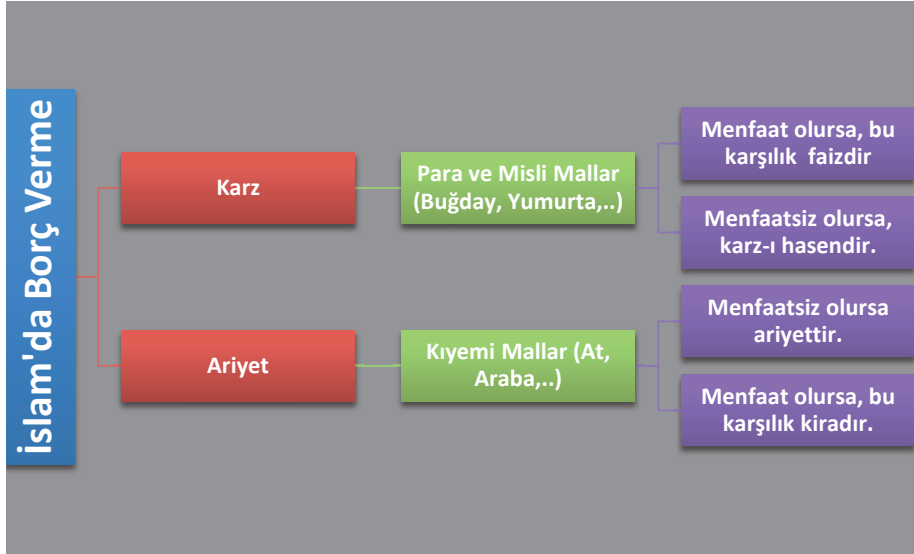
- ❖ Alacaklı verdiği miktarı geri alma hakkına sahiptir.
- ❖ Borçlu aldığı miktarı geri ödemekle yükümlüdür. Aldığı borcu kullanamadan kaybetse dahi tazminle mükelleftir.
- ❖ Karz akitlerinde vâde belirlenebilir ancak bu vâde bağlayıcı değildir. Yani alacaklı, alacağını her zaman isteyebilir. Borçlu da borcunu vadeden önce ödeyebilir.
- ❖ Alacaklı borçlunun sıkıntısını giderdiği için Allah tarafından mükâfatlandırılacaktır. Bu yüzden borçluyu sıkıştırıp bu mükâfatını azaltmamalıdır. Borçlu da borcunu bir an evvel geri ödemeye çalışmalıdır.
- ❖ Karz ancak misli mallarda gerçekleşir. Bu malların kendileri tüketilir ve piyasadan benzeri (misli) bulunup geri verilir. Aslı tüketilmeden yararlanılan mallar âriyet olarak verilebilir ve bunların kullanımını karşılığında kira alınabilir. Yani buğday karz/borç olur âriyet olmaz; araba âriyet olur karz/borç olmaz.

❖ Borç alınan miktar borçlunun mülkiyetine geçer ve borçlu bunu alacaklının iznine bağlı olmaksızın istediği gibi kullanır.

❖ Dinen meşrû olmayan işler için borç verilemez.

Başta şart olmaksızın ya da örf haline gelmeksizin borçlunun borcu öderken alacaklıya hediye vermesi meşrûdur. Buna hüsn-ü edâ denilir. Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) "Sizin en hayırlınız borcunu daha güzel ödeyeninizdir" buyurduğu nakledilmiştir¹. Bu hadis borçlunun ödeme yaparken borcundan daha iyisini ödemesinin güzel bir davranış olduğuna da delâlet etmektedir².

Şekil-1: İslam'da Karz ve Ariyet Tasnifi.

1. Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, I-IX, (thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır), Dâru Tavğî'n-Necât, 1422, III, 99; Müslim b. Haccâc en-Neysâbü'rî, *el-Müsnedü's-sahîh*, I-V, (thk. Muhammed Fuâd Abdulbâki), Beyrut: Dâr İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, III, 1224.

2. Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, I-XVIII, Beyrut: Dâr İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, XI, 37; Abdurrahmân b. Abdirrahîm el-Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, I-X, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, IV, 456. Mâlikiler fazlalığın adette değil vasıfta olmasını şart koşmuşlardır.

4. ÂRİYET NEDİR?

Menkul ya da gayr-ı menkul malların kira alınmaksızın başkalarına ödünç verilmesi fâizsiz bir finansman sağlama yöntemidir. Örneğin 1 aylığına araba ihtiyacı olan bir kişiye arabanın ödünç verilmesi fâizsiz ödünç sayılmaktadır. Eğer buna karşılık bir bedel ya da menfaat alınırsa alınan bedel fâiz değil kira olur.

Âriyet hakkında şunları söyleyebiliriz:

- ❖ İslâm hukukçuları âriyet verilen varlığı emânet saymışlardır. Yani âriyet verilen mal borçlunun mülkiyetine girmez; ona emânet verilmiştir. Halbuki kanaatimizce bu işlemde alacaklının emânet bırakma amacı yoktur. Âriyet alanın ihtiyacını karşılama amacı vardır. Bu yüzden âriyet bir yönüyle emânet diğer yönüyle borçtur.
- ❖ İslâm hukukçularına göre âriyet alanın kasıt, kusur ya da şartta muhâlefeti yoksa ödünç aldığı malı tazmin yükümlülüğü yoktur. Kasıt, kusur ya da şartta muhâlefeti varsa tazminle mükellef olur. Kanaatimizce âriyet alanın tazmin mükellefiyeti olabilir. Bunun değerlendirilmesi mahkeme safhasında yapılabilir. Aksi halde âriyet verene haksızlık edilmiş olur.
- ❖ İslâm hukukçularına göre âriyet alınan mal, alacaklının izni olmadan başkalarına kullanılırken telef olursa tazmin yükümlülüğü doğar. Kanaatimizce âriyet verenin izni olsa dahi yine âriyet alanın tazmin mükellefiyeti olabilir. Buna mahkeme karar verecektir.
- ❖ Borçlu âriyet aldığı malı örfe uygun olarak kullanılmalıdır. Örneğin binek arabasında eşya taşımamalı; şehir içinde kullanması için verilen araçla uzun yola gitmemelidir.
- ❖ Âriyet için şart koşulabilir. Örneğin maldan yalnızca âriyet alanın yararlanması şartı ileri sürülebilir.
- ❖ Âriyet için vâde belirlenebilir ancak bu vâde bağlayıcı olmaz. Yani alacaklı malını her zaman isteyebilir.

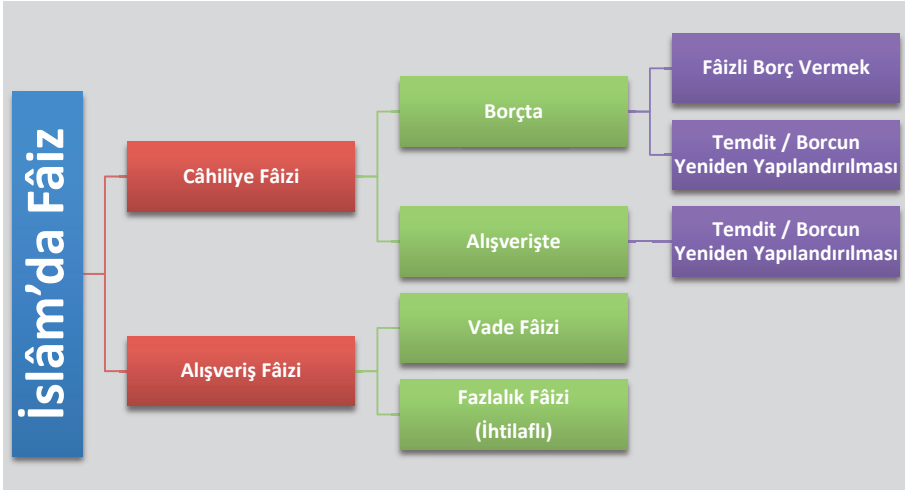
5. FÂİZ NEDİR?

Fâiz, günümüzde daha çok “ödünç paranın getirisi”, “paranın zaman değeri” ve “paranın kirası” şeklinde tanımlanmaktadır. Nitekim bugün

fâiz uygulamaları büyük oranda para borçlarında gerçekleştirilmektedir. Halbuki İslam hukûkunda fâiz, yalnızca para borçlarına özgü değildir. Belirli nitelikleri haiz ürünlerin borç verilmesi ya da alım satımında fâiz olabileceği değerlendirilmektedir.

İslâm hukûkunda fâiz konusunu şöyle şemalaştırabiliriz:

Şekil-2: İslam'da Faiz Tasnifi.

Fâiz, *Kur'an*'da açıkça yasaklanmış ancak tanımlanmamıştır. Hz. Peygamber'e (*aleyhisselâm*) nispetle aktarılan haberlerde ise fâiz hakkında oldukça malumat bulunmaktadır³. Ancak bu hadisler çoğu zaman İslâm âlimlerinin farklı yorumlarına izin vermiştir. Yani delâletleri zannîdir.

Kur'an'da yasaklanan fâiz, câhiliye fâizidir. Buna borç fâizi de denir.

KUR'AN'DA FAİZ

BORÇ FAİZİ

HADİSLERDE FAİZ

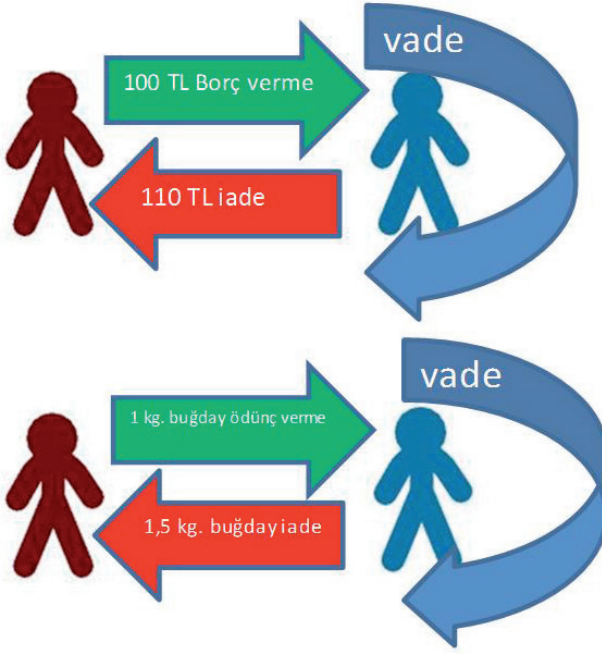
ALİŞVERİŞ FAİZİ

Misli (piyasada standart bulunan) bir varlık (para, altın, buğday, nohut, kağıt, kumaş, yumurta) borç verilip fazlalık şartı koşulursa câhiliye fâizi gerçekleşir. Buna göre 1000 TL verip belli bir vâdede 1500 TL istemek ya da 100 kg. buğday verip belli bir vâdede 120 kg. buğday istemek fâizli bir işlem olmaktadır.

3. Ayrıntılı bilgi için bk. İshak Emin Aktepe, *Hadis Kaynaklarında Fâiz ve Finansman*, İstanbul: Hayat Yayınları, 2011.

Herhangi bir sebeple oluşmuş vâdeli borcun vâdesinin uzatılıp borcun artırılması da câhiliye fâizi doğurur. Buna göre 3 aylık bir çek karşılığı mal satıldığında müşteri malın mâliki olmakta ve satıcıya teslim edilen çek “nakit borcun belgesi” hükmünü almaktadır. Dolayısıyla satıcı elindeki çekin vâdesini uzatıp borcu artırdığında nakit bir varlığı daha fazlasıyla değiştirmiş olmaktadır. İslâm hukukçuları bu işlemi de fâizli muâmele saymaktadırlar.

Şekil-3: Borç Vermede Faizin Ortaya Çıkışı.

Kıyemî (piyasada standart bulunmayan ve birimleri arasında farklılık olan) varlıkların (hayvan, arsa, araç, daire, dükkan, el işi halı, mücevherat) değişiminde ise fâiz gerçekleşmez. Buna göre bir başkasının aracını belli bir dönem için kullanıp dönem sonunda hem aracı teslim edip hem de bir miktar ödeme yapmak fâiz değil kira olarak değerlendirilir.

İslâmiyet'te câhiliye fâizi dışında bir de alışveriş fâizi vardır. Bu fâiz türü câhiliye fâizine alım satım yoluyla gidilmesin diye yasaklanmıştır. Hz. Peygamber'den (aleyhisselâm) nakledilen “altı mal hadisi” İslâm

mezheplerinin alım satım fâizi konusundaki temel dayanağıdır. Bu hadisin farklı rivayetlerini bir araya getirdiğimizde şu anlam çıkmaktadır:

Altın altın karşılığı, gümüş gümüş karşılığı, buğday buğday karşılığı, arpa arpa karşılığı, hurma hurma karşılığı ve tuz tuz karşılığı alım satımı⁴ yapılacaksa peşin ve aynı miktarda mübâdele edilmelidir. Kim fazla verir ya da fazlalık isterse fâize düşmüş olur. Fâiz alan ile veren aynıdır. Eğer mübâdele edilen varlıkların cinsleri değişirse peşin olmak kaydıyla mübâdele olabilir.

Hadiste altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuzun fâiz oluşmasına uygun (ribevi) mallar olduğu ifade edilmiştir. Bunların sayılması söz konusu malların Hz. Peygamber (*aleyhisselâm*) döneminde hem para olarak kullanılmaları⁵ hem de “birbirlerinin yerine geçebilmeleri” sebebiyledir⁶. Yani bugün itibariyle nasıl DOLAR ile TL birbirinin yerine geçebiliyorsa o gün itibariyle buğday ve arpa da birbirinin yerine geçebilmekte idi. Alım satımlar daha çok trampa şeklinde olduğu için büyük oranda mal para sistemi gereği buğday, arpa, hurma ve tuz, para gibi de kullanılmakta idi. Dolayısıyla bunların birbiriyle (buğdayın arpayla, tuzun buğdayla, hurmanın arpayla vs.) mübâdelelerinde para değişiminde öngörülen şartlar aranmıştır. Yani değişim alım satım niyeti ile yapılacak ise peşin olmak kaydı konulmuştur. Bununla birlikte mübâdele sırasında buğday arpadan daha az ya da daha çok olabilir.

İslâm hukukçuları fâizin bu altı ürünle ortak niteliğe (fâiz illeti) sahip başka ürünlerde de olup olamayacağını tartışmış ve âlimlerin çoğunluğu fâizin yalnızca bu altı mala özgü olmadığını ifade etmiştir. Ancak onlar da fâizin gerçekleşmesine sebep olan bu ortak niteliğin tespitiinde görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Hanefi ve Hanbelîler’e göre alışveriş fâizinin illeti cins ve ölçü-tartı birliği, Şâfiîler’e göre gıda ve para olmak ve Mâlikîler’e göre ise saklanabilen gıda ve para olmaktır.

4. Borç / karz ilişkilerinde peşinlik kaydı anlamsız kaldığından ve borcun / karzın iyilik niyetiyle verilmesi gerektiğinden İslâm hukukçuları borcu, alım satımdan bu noktada ayırmaktadırlar. Yani 100 gr. altın borç verip bir ay sonra yine 100 gr. altın tahsil edilebilir ancak bu işlem alım satım niyetiyle yapılamaz. Zira alım satım olunca satıcı ya da alıcı mutlaka bir kâr amacı güder. Peşin de her zaman vâdeliden daha değerli olduğundan bu menfaat da fâiz sayılmıştır.

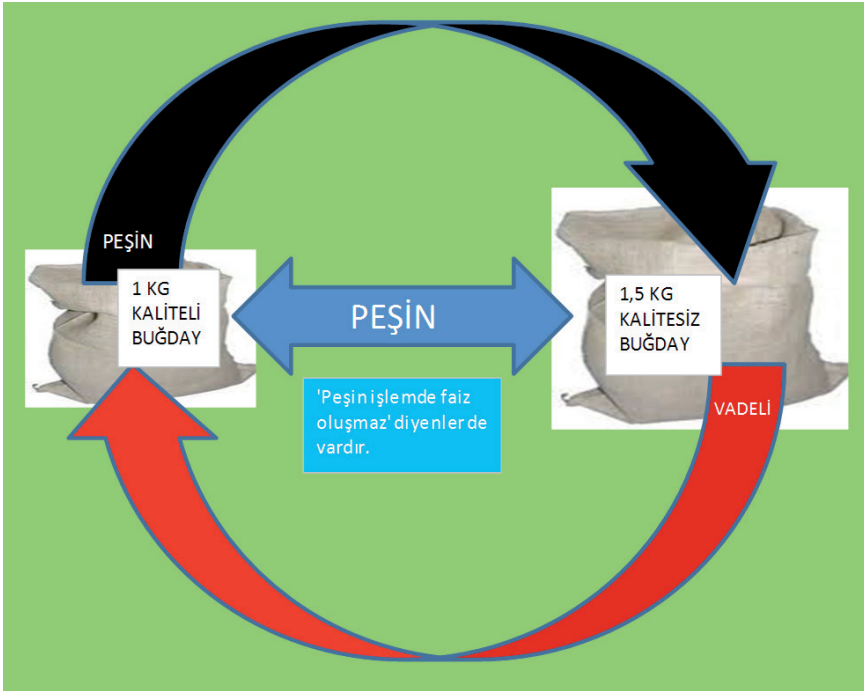
5. Bu tespit için bk. Oğuzhan Tan, “Ekonomik Realite Temelinde Altı Sınıf (Esnaf-ı Sitte) Hadisi Üzerine Bir Değerlendirme” *AUİFD*, 51:2 (2010), s. 167-188. Aynı tespitin daha evvel Mehmet Odabaşı tarafından da şifâhen ifade edildiğini belirtmeliyim.

6. Bu tespit için bk. Abdulaziz Bayındır, Ticaret ve Faiz, www.suleymaniyevakfi.org (10.02.2012)

Erken dönem İslâm âlimleri ortak nitelik taşımayan fâize uygun malların karşılıklı fazlalıklı ve vâdeli mübâdelesinin câiz olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Örneğin altın verip buğday almak, gümüş verip arpa almak böyledir. Zira bedellerden biri paradır ya da tartılarak mübâdele edilir; diğeri ise ölçüyle mübâdele edilir. Günümüzde de para karşılığı emtia alımları peşin ya da vâdeli olabilir. *Bu durumda kesinlikle fâiz oluşmaz. Malın maliyeti ile fiyatı arasındaki fark satıcının meşrû kârı kabul edilir.*

Erken dönem İslâm âlimleri fâize uygun bir malın kendi cinsiyle iki bedelden biri vâdeli olmak üzere mübâdelesinin câiz olmadığına ittifak etmişlerdir. Örneğin eşit bile olsa altın ile altın alım satımının peşin olması gerekir demişlerdir. Bu işlem borç verme amacıyla yapılırsa peşinlik şartı önemsizleşir. Buna göre bir başkasına 100 gr. altın borç verip 100 gr. altın vâdeli olarak tahsil edilebilir. Zira, burada amaç ticâret yoluyla kâr değil menfaatsiz borç vermek yoluyla iyilik yapmaktır.

Şekil-4: Alışveriş Faizinin Peşin veya Vâdeli Olarak Ortaya Çıkışı.

Erken dönem İslâm âlimleri arasında fâize uygun bir malın kendi cinsiyle peşin ancak fazlalıklı satılmasının câiz olmadığı yolunda yaygın görüş bulunmaktadır. Örneğin altın verip altın alınırken, buğday verip buğday alırken iki bedelin gramı veya ölçüsü aynı olmalıdır. Halbuki Abdullah b. Abbâs ve bazı sahâbiler (*radiyallâhuanhüm*) fâizin vâdeli işlemlerde olacağını; peşin işlemlerde fâiz olmayacağını belirtmişlerdir. Buna göre peşin mübâdele var ise bedellerin fazla olmasında fâiz oluşmaz. Yani 14 ayar altın ile 22 ayar altını peşin ve fazlalıklı değiştirmek fâize yol açmaz. Burada vâde söz konusu olursa fâizden bahsedilebilir.

Fâize uygun bir malın kendi cinsiyle ya da aynı ortak niteliği taşıyan başka bir malla değişiminde karşılıklı teslim tesellüm gerçekleşmeden tarafların ayrılmasının câiz olmadığına da erken dönem İslâm hukukçuları ittifak etmişlerdir. Örneğin altın verip gümüş alınıyorsa ya da buğday verip arpa alınıyorsa bedeller karşılıklı alınıp verilmelidir. Bugün itibariyle gümüşün para vasfı kalmadığından yani bakır, krom, demir gibi tamamen bir emtiaya dönüştüğünden altın ile aynı kategoride değerlendirilemez. Bu sebeple gümüşün altın karşılığı vâdeli satımı mümkündür. Buğday, arpa, hurma ve tuz ise Hz. Peygamber (*aleyhisselâm*) döneminde hem mal para olarak kullanıldıkları ve hem de birbirlerinin yerine geçebilir oldukları için peşinlik kaydı düşülmüştür. Yani para mübâdelelerinde aranan şartlar bunların değişiminde de aranmıştır. Fakat bugün itibariyle trampa yoluyla alım satım olmadığından ve bu mallar tıpkı diğer mallar gibi farklı farklı görüldüğünden birbirleriyle mübâdelelerinde peşinlik şartı aranmaz.

Erken dönem İslâm âlimleri değişimi yapılan fâize uygun malların cinsleri farklı ise peşin olmak kaydıyla fazlalığın câiz olduğunda ittifak etmişlerdir. Örneğin bir ölçek buğday verip iki ölçek arpa almak böyledir. Yukarıda arzettiğimiz üzere artık birbirinin yerine geçmeyen ve para gibi kullanılmayan malların vâdeli değişiminde fâiz oluştuğu söylenemez.

Netice itibariyle misli veya kıyemî bir malı peşin ya da belli bir vâdeyle para karşılığı mübâdele edersek hiçbir fâiz illetinde ortak olmayan iki varlığı değiştirdiğimiz için fâiz oluşmaz ve alınan ücret malın bedeli olur. Malın mâliyeti ile fiyatı arasındaki fark ise fâiz değil meşrû kâr sayılır. Örneğin üretimi ya da sahip olunuşu 10.000 TL'ye mal olmuş bir emtianın peşin 11.000 TL'ye ya da 3 ay vâdeli 11.500 TL'ye satılması halinde maliyetin üzerine kazanılan miktar fâiz değil kârdır. Piyasada standart var

olmayan bir malın kullanım hakkı belli bir vâdeye kadar belli bir fiyat karşılığı devredildiği takdirde alınan ücret fâiz değil kira olur. Örneğin bir arabayı kullanması için 1 aylığına verdiğimiz şahıstan araba ile birlikte 500 TL istersek bu fazlalık fâiz değil kira olarak değerlendirilir.

6. FÂİZ MEŞRÛ MUDUR?

İslâm hukûkuna göre fâiz meşrû değildir. Fâiz hem *Kur'ân-ı Kerîm* hem de *Sünnet*'te açık ve sert bir dille yasaklanmıştır. Birkaç örneği şöylece sunabiliriz:

“Fâiz yiyenler, (mezarlarından) şeytan çarpmış kimselerin kalktığı gibi kalkarlar. Bunun nedeni, onların, “alım satım da fâiz gibidir” demesidir. Halbuki Allah alım-satımı helal, fâizi ise haram kılmıştır”.⁷

“Şayet fâiz hakkında söylenenleri yapmazsanız, Allah ve Rasûlü tarafından (fâizcilere karşı) açılan savaştan haberiniz olsun. Eğer tevbe edip vazgeçerseniz, anaparanız sizindir. Ne haksızlık etmiş, ne de haksızlığa uğramış olursunuz”.⁸

ALLAH (CC) ALIM-SATIMI HELAL, FAİZİ İSE HARAM KILMIŞTIR.
(el-Bakara 2/275)

“Resûlullah fâiz alana, verene, yazana ve şahitlerine lanet etmiştir. Bunların hepsi aynıdır”.⁹

Fâizin meşrû olmadığı o kadar sert ve keskin ifade edilmiştir ki bu konu artık tartışmaya ve yoruma açık değildir. Fâizin meşrû olduğunu iddia etmek İslâm dininin kesin bir hükmünü reddetmek anlamına gelir.

7. FÂİZ NEDEN MEŞRÛ DEĞİLDİR?

Fâizin meşrû olmadığı yargısı İslâm hukûku açısından ifade edildiği için “Fâiz neden meşrû değildir?” sorusuna da aynı çerçeveden bakılarak cevap verilmesi gerekir. İslâm hukûkunda emir ve yasaklar hikmetlerinden (fert ve topluma fayda ve zararlarından) daha ziyade kaynaklarıyla gerekçelendirilirler. Yani “Namaz neden farzdır?”, “Oruç neden farzdır?”,

7. el-Bakara (2), 275.

8. el-Bakara (2), 279.

9. İbn Mâce el-Kazvîni, *Sünen*, I-II, (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki), Dâr İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, II, 764.

“Zekât neden farzdır?” sorularının cevabı “Çünkü Allah emretmiştir” şeklindedir. Dolayısıyla “Fâiz neden meşrû değildir?” sorusunun cevabı da “Çünkü Allah Teâla yasaklamıştır” şeklindedir.

Ayrıca tefecilik tarihin hemen her döneminde sevimsiz bir iş olarak görülmüştür. Fâiz başkalarının emeğini sömürmek olarak addedilmiştir. Fâizle borçlanıp borcunu ödeyemeyenler köleleştirilmiştir. Sadece sahip oldukları parasal varlığın başkalarına fâizle borç verilmesi işini yapan mutlu bir azınlığa karşılık, bu mutlu azınlığa ödenecek fâizin piyasaya etkisinden hareketle bunu karşılamaya çalışan büyük bir çoğunluk oluşmuştur. İslâmiyet adâlet ilkesi gereği bunu onaylamamıştır.

8. TEFECİ FÂİZİYLE BANKA FAİZİ FARKLI MI DEĞERLENDİRİLMELİDİR?

Kur’ân-ı Kerîm’de ve pek çok hadiste fâizin yasak olduğu sert ifadelerle yer almıştır. Bu âyet ve hadisler bakıldığında fâizin az olunca helal çok olunca haram olacağına dair hiçbir delalet bulunmamaktadır. Bu bakımdan tefeci fâiziyle banka fâizleri aynı kategoride değerlendirilip dinen gayr-ı meşrû oldukları ifade edilmektedir. *Kur’ân-ı Kerîm*’de “*kat kat fâiz yemeyin*” meâlindeki âyet, âyetin indiği dönemdeki hali anlatmakta olup fâizin ancak yüksek olunca haram olacağını bildirmemektedir.

Günümüzde bankaya yatırılan mevduatlara ödenen fâizi “gelir payı” sayan ve İslâm’ın yasakladığı fâizden ayrı tutan yorumlar vardır. Bu yorumlara göre fâiz, fakirlere verilen borçtan alınan fazlalık olup bankalar fakir olmadıklarından onlara yatırılan paradan alınan fazlalık fâiz sayılmaz.

Yaygın kanaate göre ise fâizin mutlaka fakirlere verilen borçtan alınması şart değildir. Fâiz zengin olsun fakir olsun verilen borçtan elde edilen gelirdir. Bir başka açıdan da bankaya mevduat yatıranların mevduatlarını almak istemeleri halinde bankanın faaliyetlerini durduracak hale gelmesi hakikatte zengin olmadığını gösterir. Bankalar müdilerinin paralarıyla zengin sayılmaktadırlar.

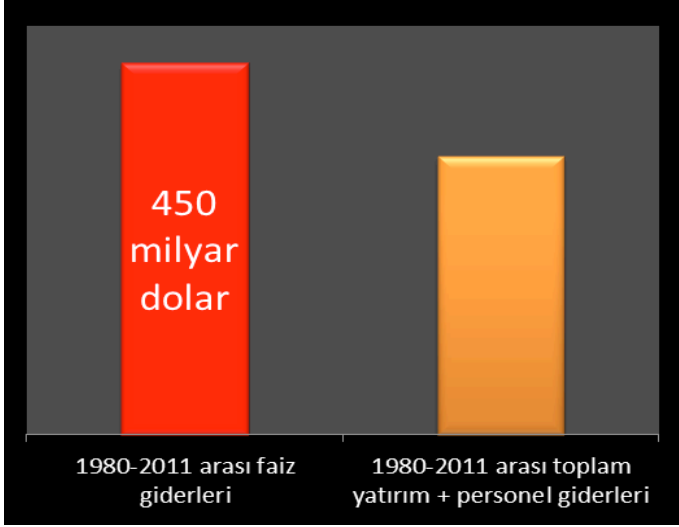
9. FÂİZİN FAYDASI YOK MUDUR?

Fâizle borçlanmanın bireysel ya da toplumsal faydaları da zararları da olabilir. Faydasının mı yoksa zararının mı fazla olduğu konusu farklı bakış açılara göre değişik şekillerde cevaplandırılabilir. Ancak İslâm hukûku açısından bakıldığında nasıl içkinin ve domuz etinin faydası olup olmadığını araştırmıyorsak fâizin de faydası olup olmadığına bakamayız. Elbette diğer bir kısım dinen gayr-ı meşrû işlemler gibi fâizle borçlanmak da zarar ve aşırı ihtiyaç hallerinde kısmen mubah hale gelebilir. Örneğin fâizle borçlanmadığı zaman kapanma tehlikesi yaşayacak bir firmanın fâizli kredi dışında alternatif yoksa fâizle borçlanması mubah görülebilir. Zira firmanın kapanması çalışanlarının işsiz kalması ve birçok problemlerle yüz yüze gelmesi neticesi verir ki dini hükümler kulların açıkça zararına olacak şekilde yorumlanamaz.

Fâizin örneğin Türkiye'ye faydalı mı faydasız mı olduğunu aynı zamanda ekonomi uzmanı olan bir yazarın şu tespitlerinden daha iyi anlayabiliriz: Türkiye 1980 – 2011 arasında 450 milyar dolardan fazla fâiz ödemiştir. Aynı dönemde yatırıma ve toplam personele ödenen meblağı toplasak bile fâiz gideri kadar etmemektedir. Bugün işçi ve memura ödenen ücretlerin düşük olması fâiz lobisine aktarılan yüklü fâizler sebebiyledir¹⁰.

10. Yiğit Bulut, "Türkiye'de Faiz Lobisi Var mı", Habertürk, 12.07.2011

Şekil-5: 1980-2011 Arası Kamu Faiz Giderleri ile Kamu Toplam Yatırım ve Personel Gideri Karşılaştırması.

10. FÂİZİ ALMAK İLE VERMEK AYNI MIDIR?

İslâm dininde fâizi alan, veren, yazan, şahitliğini yapan herkes sorumlu kabul edilmiştir. Meşhur bir rivâyete göre Allah Resûlü (*aleyhisselâm*) fâiz alana da verene de lânet etmiştir¹¹. Hatta yalnızca fâiz alan ve vereni değil, bunlara yardımcı olanları da günahkâr saymıştır: “Fâiz alana, verene, yazana ve şahitlerine lanet edilmiştir”¹². Ayrıca İslâm hukûkunun temel kurallarından birisi de şudur: “Alması haram olanın vermesi de haramdır”¹³. Bununla birlikte zarûret hallerinde fâizle borçlanan kimse (inşallah) günahkâr olmayacağı halde fâizle borç veren günahkâr olacaktır. Örneğin insanın kanını satması ya da kan ticâreti yapması haram iken hastası olup gönüllü olarak kan veren başkasını bulamayan bir kimsenin kan satın alması günah olmaz. Zira zarûretler haramları kısmen mübah kılar¹⁴.

11. Müslim, *Sahîh*, III, 1218.

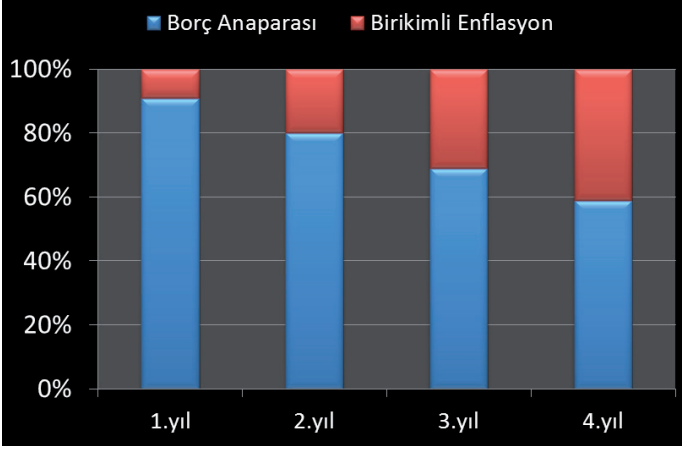
12. Ebûbekr b. Ebî Şeybe, *el-Kitâbü'l-musannef*, I-VII, (thk. Kemâl Yûsuf el-Hût), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409, IV, 447-448.

13. Celâlüddîn es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nazâir*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990, s. 150.

14. Bedrüddîn ez-Zerkeşî, *el-Mensûr fi'l-kavaidi'l-fıkhiyye*, III, Vizâretü'l-Evkâfi'l-Kuveytyyye, 1985, II, 317.

11. ENFLASYON FARKI FÂİZ MİDİR?

Şekil-6: Enflasyonun Anaparayı Eksiltmesi.

Enflasyon farkı, paranın alım gücündeki kaybı gösterir. Yüzlerce ürünün toplum tarafından alım satım ağırlıklarına göre değerlendirilip binlerce işyerinden alınan örneklere bakılarak fiyatlarındaki değişikliklerin hesaplanmasıyla enflasyon tespit edilir. Enflasyon, talebin ya da maliyetin artmasından kaynaklanır. Yani ya piyasadaki talep arza göre fazla olduğu için ya da ürünlerin maliyeti arttığı için fiyatlarda artış gözlenir. Devletin para basarak açığını kapatma yolunu tercih etmesi de piyasada talebi artırdığı için enflasyona sebep olmaktadır.

Enflasyon farkı paranın değer kaybı olduğu için borç ilişkilerinde borçludan talep edilmesi fâiz olarak değerlendirilemez. Borç verilirken enflasyon farkının alınacağı ifade edilmiş olsun olmasın enflasyon farkı alacaklının hakkıdır. Zira alacaklı borç vermiş ve borçlusuna iyilikte bulunmuştur. Verdiği borcu aynıyla geri alma hakkı vardır. Ancak borç verilen ülkede enflasyon var ise söz konusu borcun aynı rakamla geri alınması aslında eksik alınması anlamına gelir. Zira borç verilen meblağın alım gücü ile tahsil edilen meblağın alım gücü aynı değildir. Bugünkü kağıt para sisteminde ise paranın üzerindeki rakamlar değil paranın alım gücü önemlidir. Örneğin 2000 yılında 40.000 TL bedelle bir ev alınabilirken 2008 yılında 40.000 TL ile ev alabilmek artık imkansızlaşmıştır.

Enflasyon farkı talep edilirken yüzlerce üründen müteşekkil bir ürün grubunun fiyatındaki değişimin dikkate alınması haksızlık olmaması adına

en uygun yöntemdir. Yani sadece bir ürünün fiyatındaki değişime bakılması taraflardan birinin haksızlığa maruz kalmasına sebep olabilir. Ayrıca alacaklı tespit edilen ürünün fiyatının aşırı arttığı dönemde borcunu geri almak isterken borçlu malın bedelinin düştüğü zamanı beklemek isteyebilir. Bu da taraflar arasında anlaşmazlıklar çıkmasına sebep olur.

Enflasyon hesaplaması mümkün olan en hassas ölçülerle yapılmasına rağmen alacaklının ya da borçlunun bir miktar kâr ya da zararı söz konusu olabilir. Örneğin alacaklı ya da borçlu adına yalnızca mutfak enflasyonu önem arzederken enflasyon hesabına başka ürünlerinde katılması sebebiyle enflasyon hesabı daha düşük ya da daha yüksek çıkmış olabilir. Buradaki kısmî izâfî haksızlık dinen önemsizdir. Çünkü bu tür alacak verecek ilişkilerinde tam hakkı tespit etmek imkânsızdır. İslâm imkânsızla mükellef tutmamıştır. Tarafların helalleşmesi yeterli sayılır.

12. BORCUN ALTIN VE DÖVİZE ÇEVİRİLEREK VERİLMESİ CÂİZ MİDİR?

Borç verilebilir her türlü mal ve varlık borç olabilir. Bu bakımdan para borcu yanında altın ya da döviz borcu vermek de meşrûdur. Alacaklının TL olarak verdiği borcun enflasyon karşısında değer kaybetmesi sebebiyle uğrayacağı zararı enflasyon farkını talep ederek gidermesi müm-

**ENDEKSELEME, BORÇ
VERİLEN GÜNÜN
KURU
SABİTLENEREK
YAPILIR.**

kündür. Aynı şekilde borç verirken vereceği borcu diğer para türlerinden birine çevirerek vermesi de câizdir. Bu bakımdan alacaklı fiilen TL karşılığı altın ya da döviz alıp bunu borçluya verebileceği gibi borçluyu kendisi adına borç vereceği miktarda altın ya da döviz almaya vekil kı-
lup aldığı altınları ya da dövi-

zi kendisine borç vermiş de olabilir. Bu işlemin endeksleme yoluyla sanki altın ve döviz alınmış ve verilmiş gibi yapılması ise borçlu yararına olduğu için istihânen uygun görülebilir. Zira borçlunun önce altın alıp sonra bunu satması lüzumsuz yere zarar etmesi anlamına gelir. Ancak endeksleme yapılırken borç verilen günün kuru ile hesaplama yapılmalı; günün kuru üstünde bir bedelle endekslemeye gidilmemelidir.

Borç verilirken herhangi bir emtianın esas kabul edilmesini doğru bulmaz iken döviz ve altın için endekslemenin uygun olacağını söylemek çelişki değildir. Zira altın ve döviz para cinsi içerisinde ve paralar birbirlerinin yerine geçebilirler. Ayrıca paraların değer kazanma ve kaybetme süreçleri emtialar kadar riskli değildir. Elbette altın, döviz ya da TL'nin birbirleri karşısındaki değerinde farklılaşma mümkündür. Ancak bu farklılaşma emtiaların değerindeki farklılaşmaya göre daha sınırlı kalmaktadır.

Borç, altına ya da dövize endekslenmiş ise artık alacaklı altın ya da döviz almayı kabul etmiş demektir. Altın ve döviz düşerse enflasyon farkının alınması kararlaştırılmaz. Yani alacaklı her halükârda değeri artırmayı garantilemek üzere birden fazla enstrümana endeksleme yapamaz. Zira bu borçluya haksızlık anlamına gelir.

Bu arada endekslenen ürünlerin fiyatlarındaki değişimler sebebiyle taraflardan birinin diğer ürünlere nazaran borçtan daha az ya da çok tahsil etmesi ya da ödeme yapması haksızlık sayılmaz. Zira borç ilişkilerinde mutlaka böylesi düşme ya da artmalar olabilecektir. Önemli olan bunun baştan haksızlık olacak tarzda düzenlenmemesidir.

13. KÂR NEDİR?

Herhangi bir ürünün üretimi veya alım satımı ya da bir projenin hayata geçirilmesi sırasında katlanılan maliyet ile fiyat arasındaki fark ticâretten doğan kârdır ve bu kâr dinen meşrûdur. Buna göre tarım ürünlerinin üretimi, binaların yapımı, fabrikalarda yapılan üretimler ve mal alım satımları neticesinde kâr elde edilebilir. Peşin olmak kaydıyla döviz ticâretinde alım ile satım arasındaki fark da kâr sayılır.

Kâr meşrûdur. Zira kâr olmaz ise hiç kimse ticâret yapmaz. Bu da ihtiyaçlarını tek başına karşılama imkânı olmayan ve sürekli daha kaliteli bir yaşam arzulayan insanoğlunun muhtaç olduğu ürünlere ulaşmasını engeller. Zira kâr yoksa üretim, alım satım ve girişim de olmaz. Neticede hayat kalitesi düşer. Bu yüzden olsa gerek Allah Teâla normal olan ticâreti helal kılıp kârı meşrû sayarken borçtan gelir elde etmeyi yani fâizi haram kılmıştır.

Bir malın mâliyeti aynı kalmakla birlikte fiyatı değişebilir. Yani kâr zaman içinde artabilir. Örneğin belli bir maliyetle satın alınan 10 ton unu bir ay içerisinde artan bir kâr ile satmak mümkündür. Bu bakımdan zaman

geçtikçe piyasaya göre fiyatları artırmak dinen yasaklanmış değildir. Al-datma ve karaborsacılık olmadıkça aslolan piyasadır.

Şekil-7: Fiyatı ve Kar Seviyesini Etkileyen Faktörler

14. İSLÂM HUKÛKUNDA KÂR İÇİN BİR SINIRLAMA VAR MIDIR?

İslâm hukûkunda kâr sınırlaması yoktur. Kâr, piyasada belirlenir. Kâr sınırlaması alıcılar ya da satıcılar için haksızlık doğurabilir. Rivâyete göre Resûlullah (*aleyhisselâm*) ticârî mallara narh konulması için yapılan müracatı reddetmiştir¹⁵. İslâmiyet'te sınırlama yapmak yerine piyasanın mümkün olduğunca adâletsizlikten uzak olmasına çalışılmıştır. Bu yüzden üreticilerin piyasa fiyatını öğrenmeden araçlar tarafından mallarına talip olunması yasaklanmıştır¹⁶. Bununla birlikte elbette karaborsacılık ve manüplasyon gibi sebeplerle fiyat hareketliliği oluşuyorsa devletin piyasaya müdahalesi her zaman mümkündür.

15. Muhammed b. İshâ et-Tirmizî, *Sünen*, I-V, (thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuad Abdalbâki, İbrâhîm Atve), Mısır: Matbaatu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1975, III, 597.

16. Buhârî, *Sahih*, III, 72.

**KAR HADDİ PİYASAYA
GÖRE BELİRLENİR.
ANCAK, DEVLETİN
MÜDAHALE HAKKI
VARDIR.**

Piyasa fiyatının belli bir miktar üzerinde alım satım yapılmış ise aldatılma durumu oluşmuş kabul edilir. Bu durumda aldatılan taraf akdi bozabilir. Ancak piyasa fiyatı tespit edilirken alınan ürünün alındığı yerin özellikleri de önemlidir. Bu bakımdan lüks bir alışveriş merkezinden alınan mallar ile sokak

arasındaki spotçudan alınan malın aynı fiyatta olması beklenemez. Zira iki satıcının katlandığı maliyetler aynı değildir. Hizmet sektöründe de hizmetin alındığı yerlerin farklılığı fiyatların değişmesine sebep olur. Neticede içilen çay ya da kahve aynı olabilir ancak bunların satın alındığı yerlerin özellikleri fiyata etki eder.

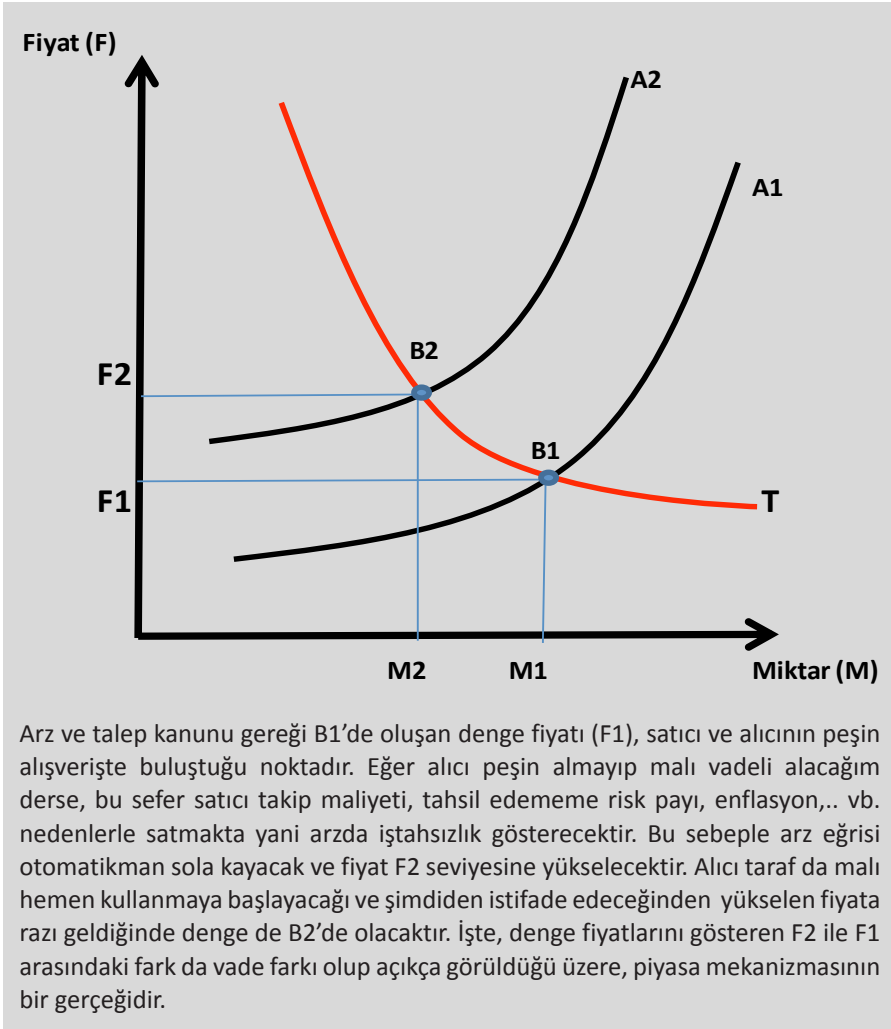
15. KÂRIN FÂİZ ORANLARINA GÖRE AYARLANMASI KÂRİ FÂİZE ÇEVİRİR Mİ?

İslâm hukûkunda kâr sınırlaması olmadığı gibi kârın fâiz oranlarına endeksenerek belirlenmesi de yasaklanmış değildir. Yani piyasadan fazla olmamak kaydıyla kâr herhangi bir kritere göre belirlenebilir. Buna göre bir tüccar piyasa fiyatını aşmamak kaydıyla kâr için fâiz oranlarını kriter alabilir. Bu durumda emtia satışından elde ettiği kâr fâize dönüşmez. Zira borçtan gelir elde ederek fâiz kazancı sağlamamakta bilakis ticâret yapmaktadır.

Bu nokta özellikle katılım bankaları için gündeme getirilmektedir. Katılım bankaları bankacılık sektöründe yer almaktadırlar. Bankacılık sektörünün ana aktörleri ise fâizli bankalardır. Şu an Türkiye’de fâizli bankalar toplam bankacılık işlemlerinin % 90’dan fazlasını icrâ etmektedirler. Ayrıca Merkez Bankası da enflasyon, para ve fâiz politikaları sebebiyle fâiz oranını belirlemektedir. Dolayısıyla katılım bankaları murâbaha kâr oranlarını tespit ederken ister istemez fâiz oranlarını dikkate almak zorunda kalmaktadırlar. Ancak yine de mal alıp sattıkları için kazançları fâiz değil kâr olmaktadır.

16. TAKSİTLİ SATIŞ VE VÂDE FARKI CÂİZ MİDİR?

Şekil-8: Fıtratla Örtüşen Arz-Talep Kanunu – Vadeli Satışın Fiyata Etkisi ve İslam Ekonomisinin Gerçek Bir Serbest Piyasa Ekonomisi Olduğu.

Vâde farkı mal bedelinin, hizmet karşılığı alınacak ücretin veya kira-nın peşin ile vâdeli olması durumunda ortaya çıkan farktır. Bu farkın dinen meşrû olup olmadığı ve fâizden farkı sürekli tartışılan bir husustur. Bu konuya (vâde farkı alınmasının meşrûiyetine) ışık tutacak *Kur'ân* ve

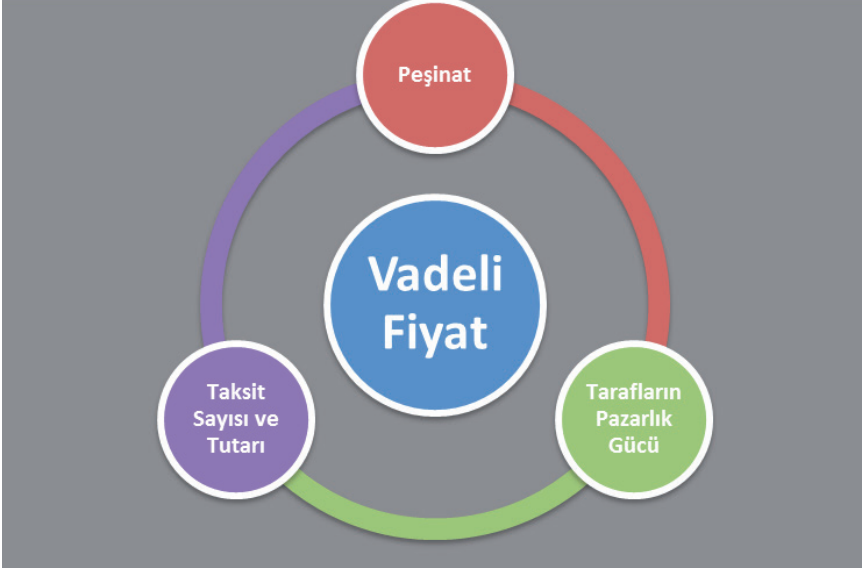
Sünnet'te “doğrudan” bir delil bulunmamaktadır. Ancak fâiz, doğrudan paranın ya da misli/standart bulunabilen bir malın borç verilip, fazladan para veya fazla mal ya da menfaat talep etmektir. Örneğin bir kimseye 1000 lira borç verip bir ay vâde sonunda 1200 lira istemek, 100 kilo buğday verip bir ay sonra 120 kilo buğday istemek ve 1000 lira borç verip borçludan borç dışında bir de hizmet etmesini istemek fâiz sayılır. Vâde farkı ise bir malın para ya da farklı bir mal karşılığı vâdeli satımında ortaya çıkmaktadır. Mesela peşin bedeli 10 lira olan bir kalemi bir ay vâdeli 12 liraya satmak vade farkıyla satım yapmak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla faiz ile vâde farkı arasında temelden fark bulunmaktadır. Ayrıca alım satım (ticâret), *Kur'ân*'da kayıtsız/mutlak olarak mübah kılınmıştır. Âyet-i kerîmede açıkça şöyle buyrulmaktadır: “*Allah alışverişi helal fâizi haram kılmıştır*”¹⁷. Bu da vâdeli alım satımın câiz olduğunu göstermektedir. Yine para vâdeli mal peşin (normal vâdeli satış) alım satımın tam tersi olan para peşin mal vâdeli (selem satışı) alım satımına da izin verilmiştir¹⁸. Rivâyete göre Hz. Peygamber (*aleyhisselâm*) de bir Yahûdîden veresiye buğday alıp zırhını ona rehin bırakmıştır¹⁹. Bütün bunlar vâdeli mal satışlarının mübah olduğuna işâret etmektedir. Yine İslâm hukûkunun temel kâidelerinden biri de şudur: “*Eşyâda aslolan ibâhadır*”. Yani yasaklanmamış herşey mübahtır. Dolayısıyla vâde farkının mübah olduğunu gösteren bir delile değil, haram olduğunu gösteren bir delile ihtiyaç vardır. Bu olmadıkça vâdeli alım satımın ve vâde farkının câizliğine hükmetmek gerekir.

17. el-Bakara, 2/275. Bu âyette “peşin alım satımlar mübah, vâdeliler değildir” gibi bir kayıt konulmamıştır. Nisâ Süresi'nin 29. âyetinde ise “*Ey imân edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin! Karşılıklı rıza ile yapılan ticâret başka...*” buyrulmaktadır. Bu âyette de ticârete kayıt konmamaktadır.

18. el-Bakara, 2/283. âyetine “müdâyene âyeti” ismi verilir ve bu âyette borçlanma durumunda yapılacaklardan bahsedilir. Bu âyet özellikle selem yoluyla borçlanmalar için nâzil olmuştur. Ancak yine de diğer borçlanmalar için de geçerlidir. Hülâsa fâiz yoluyla borçlanmak haram kılındı diye vâdeli her türlü işlem haram kılındı zannedilmemelidir. Bk. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, 1979, II, 979.

19. Buhârî, *Sahih*, II, 738, 767, 887; İbn Mâce, *Sünen*, II, 815.

Şekil-9: Vadeli Fiyatı Etkileyen Temel Dinamikler

İslâm hukukçularının konu hakkındaki değerlendirmeleri ise şöyledir:

Rivâyete göre Abdullah b. Abbâs (ö. 68/688) (*radiyallâhuanhümâ*) şöyle demiştir: “Bir mal için peşin şu fiyata vâdeli şu fiyata demekle beis yoktur. Ancak alıcı ile satıcı akdi bunlardan birine göre tamamlamadan ayrılmamalıdır”²⁰.

Medîneli büyük tâbiî Saîd b. el-Müseyyeb’den (ö. 96/714) aktarıldığına göre selefleri “Bu giysiyi bir ay vâdeyle ona, iki ay vâdeyle yirmiye satarım deyip bunlardan birine karar vererek akdi tamamlamayı meşrû görmüşlerdir”²¹.

İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/741) ve Katâde b. Diâme’nin (ö. 117/735) de neticede iki fiyattan birine karar verilirse peşin ve vâdeli iki bedel tek-lifini câiz gördükleri nakledilmiştir²².

20. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 307.

21. Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, I-XI, (thk. Habîburrahmân el-A’zamî), Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, 1403, VIII, 136.

22. Abdurrezzâk b. Hemmâm, *Musannef*, VIII, 137.

İmam Tirmizî (ö. 279/892) “Hz. Peygamber bir satış içinde iki satış yapmaktan nehyetti” hadisini naklettikten sonra şöyle demiştir: “Âlimler bu hadise dayanarak hüküm vermişlerdir. Âlimlerden bir kısmı bu hadisi şöyle açıklamışlardır: Bir satışta iki satış yapmak “bu giysiyi peşin ona, vâdeli yirmiye satıyorum” deyip bu bedellerden birine karar vermemekle olur. Eğer bunlardan birine karar verip alışverişi tamamlarlarsa o zaman bir beis olmaz”²³.

Büyük Hanefî âlimi Serahsî (ö. 483/1090) vâde farkının câizliği hakkında şöyle der: “Eğer akdi vâdeli şuna, peşin şuna ya da bir ay vâdeyle şuna, iki ay vâdeyle şuna şeklinde yaparlarsa akid fâsit olur. Çünkü alışverişi belirli bir semen mukâbili yapmamış olurlar. Ayrıca Hz. Peygamber bir satışta iki şartı nehyetmiştir. Bir satışta iki şartın açıklaması işte budur. Hz. Peygamber’in bunu mutlak olarak nehyetmesi böyle yapılan akidlerin şer’an fesâdını gerektirmektedir. Ancak bu hüküm alıcı ile satıcının bu hal üzere ayrılmalarıyla mukayyedir. Eğer akdi bitirir ve belirlenmiş bir semen üzerinde akdi kesinleştirirlerse o zaman akid câiz olur. Çünkü bu durumda akdin sıhhat şartlarını tamamladıktan sonra alışverişi bitirmiş olurlar”²⁴.

Çağdaş İslâm hukukçularından Hayreddin Karaman da şöyle der: “Vâde farkı fâiz değildir. Peşin yüze satılan bir malı, mesela alt ay vâde ile yüz elliye sattığınız zaman bu “elli” fazlalık fâiz değil, vâde farkıdır. Vâdeli alım satımda mal satılıp para alındığı için bu meşrû olan bir bey’ akdi olur. Yüze aldığınız malı peşin mesela yüz elliye sattığınızda buradaki fazlalık nasıl fâiz değil kâr ise, aynı malı vâdeli yüz seksene sattığınızda da bu seksen fâiz değil, vâde sebebiyle yapılmış daha fazla kârdır”²⁵.

Hülâsa İslâm hukûkçuları vâde farkını fâiz saymamışlardır.

17. ORTAKLIK NEDİR?

İnsanlar tarih boyunca bazı eylemleri birlikte yapmış ve bu eylemlerden doğan kâr ya da zarara ortak olmuşlardır. Bu durum ticâret için de geçerlidir. Ticârî faaliyetler için bir araya gelen insanlar, nakit sermayelerini, emeklerini, sabit ya da diğer varlıklarını katarak ortaklık kurup

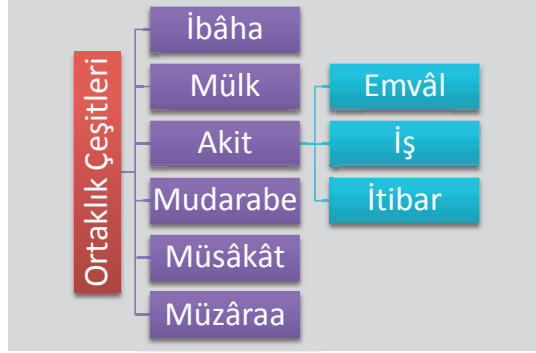
23. Tirmizî, *Sünen*, III, 525.

24. Şemsüleimne es-Serahsî, *el-Mebsût*, I-XXX, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993, XIII, 8.

25. Hayreddin Karaman, “Vâde Farkı”, www.hayrettinkaraman.net (23.12.2009)

doğacak kâr ya da zarara ortak olabilirler. Katılım bankaları da sermayelerini kullanarak otoyol, köprü, baraj, elektrik santrali, tüp geçit, fabrika ve zirâî ya da sınıî üretime ortak olabilirler.

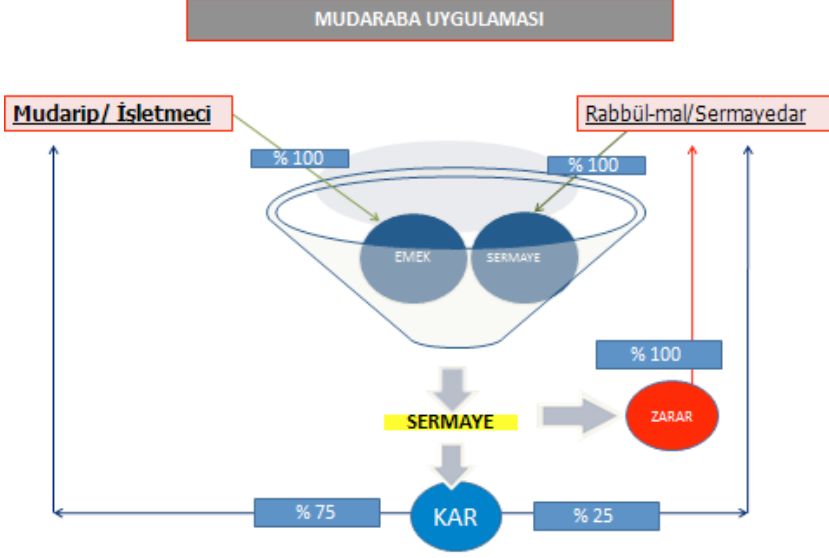
Şekil-10: Ortaklık Çeşitleri

İbâha ortaklığı deniz, göl, nehirler, yer altı suları gibi kimsenin mülkü olmayan varlıklarda herkesin ortak olmasını ifade eder. Mülk ortaklığı sözleşmeye dayanmayan miras, vasiyet ve hibe gibi tasarruflarla gerçekleşen ortaklıktır. Akit ortaklığı ise sözleşmeye dayanan ortaklıktır. Taraflar sermayelerini koyarak (emvâl), mesleklerini koyarak (iş) ve borçlanarak (itibar) şirketi kurabilirler. Mudârabe bir tarafın emeğini diğer tarafın sermayesini koyarak kurduğu ortaklıktır. Müzâraa bir tarafın araziyi diğer tarafın emeğini koyarak zirâî faaliyette ortak olmalarını; müsâkat ise bir tarafın ağaçları diğer tarafın emeğini koyarak ortaklık yapmalarını ifade eder.

Şirket kârı anlaşmaya göre pay edilir ve yüzdelik nispete göre dağıtılır. Yani oluşacak kârın % 20, 30, 40'ı şeklinde paylaşım yapılır. Bu oranlar ortaklık sözleşmesi yapılırken belirlenmelidir. Taraflardan herhangi birine belli bir bedel kâr verileceği taahhüt edilemez. Örneğin ortaklardan birine koyduğu sermayeye göre kesinlikle % 15 kâr verileceğinin taahhüt edilmesi ortaklık değil fâizli işlem olur.

Şekil-11: Mudaraba Ortaklığı Çalışma Mekanizması

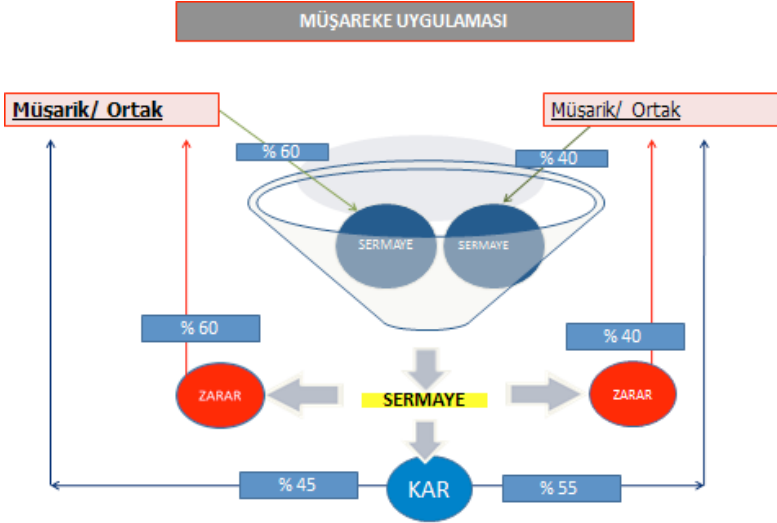
Şirkette fiilen çalışan ortak kârdan fazla pay alabilir. Çalışan ortak için maaş da takdir edilebilir. Ortaklardan herhangi biri ustalık, sanat ve beceri gibi sebeplerle kârdan fazla pay almayı şart koşabilir.

Zarar, sermayedeki paya göre yansıtılır. Yani kâr paylaşım oranlarını belirlemek serbest iken zarara katılma oranları sermayedeki paya göre dir.

Prensip olarak Müslümanlar gayr-ı müslimlerle ortaklık kurabilirler. Ayrıca bir ortaklık için konulmuş sermaye kullanılarak bir başka tarafla ortaklık kurulabilir. Ortaklık sermayesi diğer ortakların izni olmadan başkasına bağışlanamaz ve para borcu olarak verilemez. Örf'e göre küçük borçlar verilebilir.

Ortaklığın zaman içerisinde hisse devriyle sonlandırılması mümkündür. Buna göre katılım bankası ortak olduğu bir projedeki hissesini zaman içerisinde ortağına ya da başkasına satarak ortaklıktan ayrılabilir (azalan ortaklık / müşâreke-yi mütenâkisa).

Şekil-12: Müşareke Ortaklığı Çalışma Mekanizması

Emek sermaye ortaklığında (mudârabe) kâr anlaşmaya göre paylaşılır. Parasal zarar, sermayedâra ait olur. İşletmeci ortak emeğini kaybetmiş olur. Ancak sermaye işletmeci ortağa emânettir. Kasıt, kusur ya da şarta muhâlefeti yoksa tazminle sorumlu değildir. Örneğin sermayeyi yalnızca tekstil sektöründe değerlendirmesi şart koşulan bir işletmeci ortak, otomotiv sektörüne girmiş ve zarar etmişse sermayeyi tazminle mükelleftir.

İşletmeci, başkalarıyla ortaklık kurarak da sermayeyi işletebilir.

Katılım bankaları fâizle borçlanarak mevduat toplayamazlar. Yani herhangi bir vâdede muayyen bir fazlalık ödeme taahhüdüyle mevduat kabul edemezler. Katılım bankaları tasarruf sahiplerindeki fonu ya câri hesaplar yoluyla fâizsiz borçlanarak ya da katılma hesapları yoluyla emek sermaye ortaklığı yaparak alırlar. Katılma hesaplarına yatırılan fonlar işletilir ve elde edilen kâr paylaşılır. Taraflar zarara da belli bir oranda ortaklırlar.

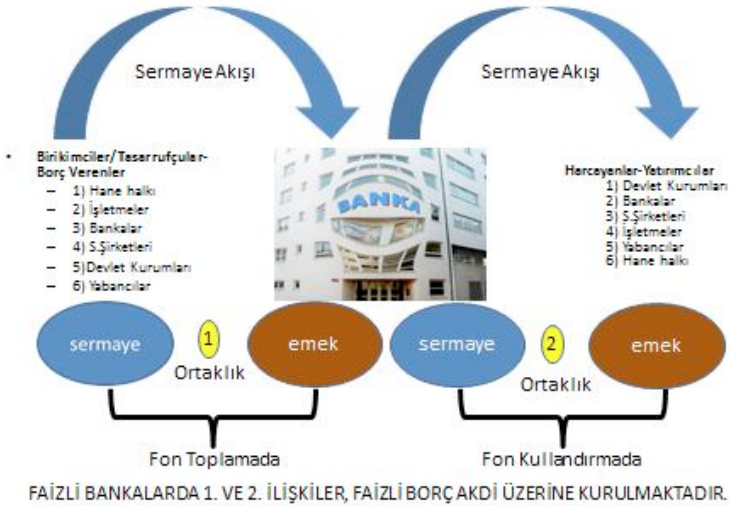
Katılma hesaplarında kâr dağıtımını şöyle olur: Fonlar para cinsine göre havuzlara aktarılır ve her bir havuz vâde gruplarına ayrılır. Daha sonra her bir havuzdan kullanılan fonlara karşılık dönen kârlar günlük bazda ilgili havuza vâde gruplarının oranı ölçüsünde dağıtılır. Vâdesi dolmadan çekilen fonlara kâr ödemesi yapılmaz ve iade kâr ortaklığın diğer tarafı olan bankaya verilir.

Katılım bankalarının asıl kuruluş amacı ortaklık sistemiyle topladıkları fonu yine ortaklık sistemiyle değerlendirip yatırıma dönüştürmeleridir. Ancak hukukî, ahlakî ve ticarî sebeplerle bu gerçekleşmemiş ve bu bankalar daha çok murâbaha (peşin alıp vadeli satma) yöntemini kullanmışlardır.

Katılım bankalarının murâbaha yanında yatırım yapılabilecek alan taramaları gerçekleştirerek ve şubelerini farklı illerde farklı yatırım imkânlarını araştıran birimler haline getirerek ortaklık sistemini güçlendirmesi kuruluş amaçlarına daha uygundur.

Şekil-13: Katılım Bankalarında Toplanan ve Kullanılan Fonlarda Ortaklık Uygulaması

KATILIM BANKALARINDA ORTAKLIK

Katılım bankaları hisse senedi borsaları aracılığıyla dinen meşrû hisse senetlerini alarak ya da meşrû hisse senetlerinden müteşekkil bir yatırım fonuna iştirak ederek topladığı fonları değerlendirebilirler. Hisse senetleri ait oldukları şirkete ortaklık sonucu verir.

Ortaklık meşrû bir kazanç yolu olmasının yanında ayrıca fâizsiz bir finansman yöntemidir. Fâiz karşılığı kredi bulmak yerine kâr zarar ortaklığı yaparak fon temin edilebilir. Katılım bankacılığının kuruluş amacını da teşkil eden ortaklığın kolaylaştırılması adına yapılan çalışmalar (örneğin borsalar) İslâmî finans için oldukça önemlidir.

18. ORTAKLIKTA KÂR VE ZARAR PAYLAŞIMI NASIL OLMALIDIR?

Ortaklıkta kâr paylaşımı anlaşmaya bağlıdır. Buna göre taraflar sermayeye katılım oranlarına göre değil yaptıkları akde göre kâr paylaşımı yaparlar. Emek sermaye ortaklığında parasal zarar ise sermayedâra ait olur. İşletmeci ortak emeği karşılığında bir şey alamamış olur. Eğer işletmeci ortağın kasıt, kusur ya da şarta muhâlefeti söz konusu ise o oranda zarara katlanır. Örneğin sermaye verilirken işletme yalnızca tekstil alanıyla sınırlandırılmış ise ve işletmeci ortak buna uymayıp başka alanlara yatırım yapmışsa zarar halinde sermayeyi tazminle yükümlü olur. Sermaye ortaklığında ise taraflar sermayeye katılım oranları kadarıyla zarara iştirak ederler.

**ORTAKLIKTA KÂR
PAYLAŞIM ORANI
TARAFLARIN
ANLAŞMASINA
BAĞLIDIR.**

Bu bakımdan ortaklardan herhangi birine net kâr taahhüdü söz konusu olmaz. Ancak devletin kısmen özelleştirme yaptığı müesseselerde ya da ortak gerçekleştirecek projelerde teşvik amaçlı kâr alt sınırı belirlenmesi dinen uygun görülebilir. Zira devletler özel sektör şirketlerinden ayrı değerlendirilir.

Devletin vergi koyma, kâr üst sınırı belirleme ve kanun koyma gibi hakları olduğu gibi teşvik etme işlevi de vardır. Örneğin yatırım yapılması riskli bir bölgeye ortak yatırım yapıldığı takdirde ortağın belli bir dönem için asgarî şu oranda kâr alacağı garanti edilebilir.

19. YATIRIM VEKÂLETİ NEDİR?

Tasarruf sahipleri her zaman en uygun yatırım araçlarını tercih edip bunlardan istifade edebilecek kabiliyette olmayabilmektedir. Bu yüzden pek çok aracı kuruluşlar ortaya çıkmış ve yatırımcılara hizmet sunar olmuştur. Yatırım vekâleti de böylesi bir işlemdir. Bu işlemde tasarruf sahibi katılım bankasına elindeki meblağı işletmesi için vekâlet verir. Katılım bankası bu vekâlet karşılığında bir ücret alabilir. Zira burada ücretli vekâlet söz konusudur ki bir nevi kira (hizmet akdi) sözleşmesi yapılmış olmaktadır. Katılım bankası kâr ve zarara ortak değildir. Kâr ve zarar

tamamen yatırımcının olur. Ancak katılım bankasının kasıt, kusur ya da şarta muhâlefeti varsa bundan kaynaklanan zararı tazminle mükelleftir. Katılım bankası ile yatırımcı, kârın belli bir yüzdesinin tasarruf sahibine, geri kalan kısmının ise bankaya ait olması üzerine de anlaşılabilir. Örneğin yatırımcıya verilecek % 10 kârın üstünde ne kadar kâr edilmişse bu kısım yatırım vekilinin olabilir.

20. KİRA NEDİR?

İnsanoğlu bir malın mülkiyetine sahip olamayabilir. Ancak onu kullanması gerekiyorsa malın sahibine belli bir bedel ödeyerek kiralayabilir. Mal sahibi hem malın mülkiyetini devretmemiş hem de kira geliri elde etmiş olur. Kiracı ise hem maldan faydalanmış hem de malın mülkiyetini devralacak kadar çok bedel ödememiş olur. Yine insanlar geçimlerini sağlamak üzere emeklerini kiraya verebilirler. Böylece aldıkları maaş ya da ücretle ihtiyaçlarını karşılayabilirler. Meşrû bir ticâret yöntemi olan kiralama katılım bankalarınca da kullanılabilir.

Kira sözleşmesinin konusu “yararlanma” olup ikiye ayrılır:

- 1- Menkul ya da gayr-ı menkul bir maldan yararlanmak üzere yapılan kira sözleşmesi. Ev, araç, makine kiralamak böyledir.
- 2- Bir kimsenin emeğinden yararlanmak üzere yapılan kira sözleşmesi. İşçilik, memurluk, terzilik, berberlik böyledir.

Bugün taksi hattı ve marka gibi bazı hakların kirası da mümkün olabilmektedir.

Şekil-14: Üretim Faktörleri Getirisi

Bir malın kendisini tüketmeden yararlanılabiliyorsa o mal kira sözleşmesine uygundur. Bir maldan yararlanmak için malın kendisini tüketmek

gerekirse o mal üzerine kira sözleşmesi yapılamaz. Örneğin ekmek, su, meyve ve para kiralanamaz. Ancak ev, araba, arsa, makine, kitap, mobilya vs. kiralanabilir.

Kiranın nasıl, ne zaman, ne kadar süreyle ödeneceği belirlenmelidir. Aynı şekilde kiraya verilen varlığın kullanım alanı da tespit edilmelidir. Aksi halde taraflar arasında anlaşmazlık meydana gelebilir. Örneğin kiralanan bir binek aracının mal taşımada kullanılması ya da kiralanan bir meskenin imalathaneye çevrilmesi söz konusu varlığa zarar verebilir.

Kira bedeli peşin, tek vâdeli ya da taksitli olabilir. Kiralanan bir yer kira sözleşmesinde aksine bir şart yoksa başkasına kiraya verilebilir. Bu itibarla katılım bankaları peşin bedelle kiraladıkları varlıkları başkalarına vâdeli bedelle kiraya verebilirler. Örneğin fuarda stand kiralayacak bir firmayla katılım bankası böyle bir akit yapabilir. Katılım bankası standı organizatörden peşin bedelle kirayıp firmaya vâdeli bedelle kiraya verebilir.

Şekil-15: Yararlanma Açısından Kira Sözleşmeleri

Kiralanan varlıktan yararlanmak dinen mübah olmalıdır. Buna göre meyhane işletmek, fuhuş yaptırmak, tefecilikte kullanmak ve kumar oynamak gibi haram fiilleri işlemek üzere tutulacak yerler kiraya verilemez. Aynı şekilde insanlar da böylesi işler için emeklerini kiralayamazlar. Yani böylesi işleri yapanların bizzat bu işler için işçisi olamazlar.

Kiralanan varlığın bakım masrafları kiraya verene aittir. Ancak varlık sahibi bunu yapmaya (yani kiradaki varlığına bakım yapmaya) zorlanamaz.

Kiracı bakımı yapılmayan varlığı kullanmak istemez ise kira akdini feshedebilir. Kiracı varlığın bakımını kendiliğinden yaptırıp kiradan düşemez. Varlık sahibinin izniyle yaptırırsa düşebilir.

Netice olarak kira varlık sahipleri için meşrû bir kazanç yolu olduğu gibi söz konusu varlığı kullanmak zorunda olanlar için de uygun bir ticârî işlemdir. Böylece varlığın mülkiyetine sahip olmaktan kaynaklanan vergi, bakım, değer kaybı ve yıpranma gibi sorumluluklar yüklenilmemiş ve hem de varlıktan istifade edilmiş olur. Katılım bankaları ise kendi varlıklarını (örneğin kasalarını) kiraya vererek hem de başkalarından peşin bedelle kiraladıkları varlıkları vâdeli bedelle kiraya vererek kazanç sağlayabilirler.

21. KİRA USÛLÜYLE NASIL FİNANSMAN SAĞLANABİLİR?

Kira dinen meşrûdur. Menkul ya da gayr-ı menkul kiralanabilir bir mal başkasına kiraya verilebilir. Burada şart malın tüketilmeden yararlanılabilir olmasıdır. Örneğin ekmek kiralanamazken araç kiralaması yapılabilir. Ayrıca insanlar ya da şirketler emeklerini de kiraya verebilirler. Yani hizmet akitleri yapılabilirler. Örneğin sağlık, eğitim, güvenlik, taşıma ve organizasyon gibi sözleşmeler kira akdine dayanmaktadır. Dolayısıyla katılım bankaları önce kiraya veren (işveren) konumunda yer alıp sonra kiralanana (işçi) konumuna geçerek finansman sağlayabilirler. Bunun tam tersi de mümkündür. Yani önce kiracı konumunda yer alıp sonra kiraya veren de olabilir. Kira bedeli peşin ya da vâdeli olabileceğinden katılım bankası peşin bedelle yaptığı anlaşmaya mukâbil müşterileriyle vâdeli bedelle akit yapabilir.

Kira yöntemiyle şu noktalarda finansman sağlanabilir: Hac umre organizasyonu, tüp bebek tedavisi, sağlık hizmeti, güvenlik hizmeti, düğün organizasyonu, gezi programı, toplantı organizasyonu, özel eğitim programı, iletişim hizmeti, nakliye hizmeti, restorasyon hizmeti, araç kiralaması, konut kiralaması, işyeri kiralaması, uçak kiralaması, gemi kiralaması, doktor, futbolcu, öğretmen, pilot ve yönetici kiralaması vs.

Örnek olması açısından işlemlerin nasıl yürüyeceği hac umre programı özelinde şöyle gösterilebilir:

- 1- Hacca ya da umreye gitmek bir ibâdettir. Bunlar para karşılığı yapılmaz. İbâdet alınıp satılmaz.

2- Ancak hac ya da umreye uçakla gidilir, orada otelde kalınır, yenilir içilir. Bunların bedeli ödenmek zorundadır. Zaten hacı adaylarının ödediği meblağ da bunlarla ilgilidir.

3- Hac ya da umreye borçla gidilmez demek yanlıştır. Hacca da umreye de borçla da gidilir; vâdeli akit yaparak hizmet alımı yoluyla da gidilir. Haccın zengine farz olması hacı adayının hacca giderken borç alamayacağı ya da vâdeli akit yapamayacağı anlamına gelmez. Buna mâni hiçbir dînî delil bulunmamaktadır.

**HACCA, BORÇLA
VEYA VADELİ
AKİTLE
GİDİLEBİLİR.**

4- Katılım bankası, hac ve umre finansmanı noktasında vâdeli bedelle hizmet satan konumundadır. Hizmet peşin ya da vâdeli bedelle taahhüt edilebilir.

5- Katılım bankası, müşterilerine taahhüt ettiği hizmeti bu işi yapan şirketlere peşin kira bedeli ödeyerek devreder. Yani şirketlerden hizmet alımı yapar.

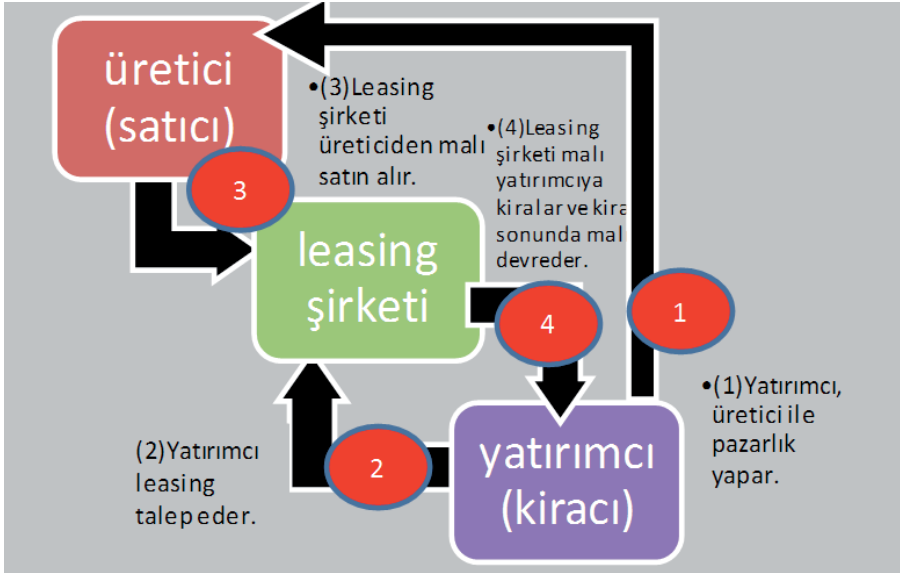
6- Katılım bankası, hizmet taahhüt ettiği için bu hizmeti hangi firmalardan aldığı önemlidir. Müşteriler mağdur olursa banka sorumlu duruma düşer. Çünkü burada kira akdiyle müşterilerine hizmet taahhüdünde bulunan bankanın kendisidir. Bankanın ikinci bir akitle hac umre organizasyonu yapan firmadan hizmet alımı kendisini ilgilendirir.

**KATILIM BANKASI,
HİZMET SONA
ERENE KADAR
SORUMLUDUR.**

22. LEASİNG NEDİR?

Leasingde üç taraf söz konusudur. Bunlar yatırımcı, leasing şirketi ve üreticidir. Yatırımcı ihtiyaç duyduğu malı seçer ve satın alınması için leasing şirketiyle finansal kiralama sözleşmesi imzalar. Leasing şirketi de malı alıp yatırımcıya teslim eder. Yatırımcı başta anlaşılan vâdelerde ödemesini yapar. Ödemeler tamamlandınca mal sembolik bir bedelle yatırımcıya satılır. Leasing işleminin kira mı yoksa vâdeli satım mı olduğu tartışmalıdır. Kimi İslâm hukukçuları ve heyetler (AAOIFI Fıkıh Kurulu, Uluslararası İslâm Fıkıh Akademisi, Hayreddin Karaman) leasingi kira sayarken kimileri (Abdulaziz Bayındır, Servet Bayındır) vâdeli satım saymaktadırlar. Leasingi kira alım satım arası yeni bir akit sayanlar da vardır.

Şekil-16: Leasing Mekanizması

23. SELEM NEDİR?

Rivâyete göre Peygamber Efendimiz (aleyhisselâm) Medîne'ye geldiğinde insanların vâdesi belirli olmayan akitler yaptıklarını görünce şöyle buyurmuştur: “Kim selem akdi yaparsa; belirli ölçüde, belirli tartıda ve belirli zamana kadar yapsın”²⁶. Böylece miktar, nitelik ve vâdesi belli olacak şekilde mal borcu üzerine selem yapılabilir olmuştur.

26. Buhârî, *Sahih*, III, 85; Müslim, *Sahih*, III, 1226.

Nakit ihtiyacı duyan bir firmanın ya da şahsın henüz üretmediği standart bir malı (hububat, bakliyat, un, kağıt, demir, çimento vs.) ileri bir vâdede teslim etmek üzere peşin bedelle satmasına selem denilir. Örneğin nakit sıkıntısı yaşayan bir çiftçi hasat zamanı eline geçecek çayı hasat zamanı gelmeden evvel fabrikaya satarak sıkıntısını aşabilir. Aynı şekilde bir fabrikatör üretmediği misli malları (örneğin yumurta) önceden peşin bedelle satarak nakit sıkıntısını aşabilir.

İslâm hukukçuları selem bedelinin peşin olmasını şart koşarlar. Onların vâdeli malı vâdeli bedelle alıp satmayı ittifakla câiz görmedikleri kaydedilmiştir²⁷. Onların bu konudaki dayanakları Resûlullah'ın (*aleyhisselâm*) vâdeli malı vâdeli bedelle satmayı yasakladığı bilgisidir. Halbuki bu bilgi zayıf bir rivâyete dayanmaktadır. Mesela Ahmed b. Hanbel'in "Bu konuda sahih hadis yoktur; ancak borcun borç karşılığı satımının câiz olmadığına icmâ bulunmaktadır"²⁸ dediği nakledilmiştir. Merğînânî de "Alıcı ile satıcı ayrılmadan önce semen teslim alınmamışsa selem sahih olmaz. Çünkü semen nakid cinsinden ise bu durumda borcun borç karşılığı satımı gerçekleşir. Hz. Peygamber veresiyenin veresiye karşılığı satımını yasaklamıştır" demiştir²⁹.

Kanaatimizce selem bedelinin de peşin olması şartı için yeterli ve ikna edici bir delil bulunmamaktadır. Dolayısıyla bizce selem bedeli de selem malı gibi vâdeli olabilir. Hatta bugün ticâretin önemli bir kısmı vâdeli çek karşılığı satın alınan vâdeli mallar üzerine yürümektedir. Böylece hem alıcı hangi vâdede ne alacağını bilmekte hem de satıcı hangi vâdede ne satacağını bilmektedir. Bu da güven içinde ticâretlerini sürdürmelerini sağlamaktadır.

Ancak bu işlem (vâdeli mal vâdeli bedel) spekülasyon amaçlı yapılmamalıdır. Eğer spekülasyon amaçlı olarak bedellerin vâdeli olduğu akitler yapılırsa bu işlem câiz olmaz. Bugün yapılan forward, future ve

27. Muhammed Eşref el-Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, I-XIV, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415, IX, 148.

28. Muhammed b. Abdilbâkî ez-Zurkânî, *Şerhu'z-Zurkânî alâ Muvatta*, I-IV, (thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd), Kâhire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2003, III, 462.

29. Burhânüddîn el-Merğînânî, *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*, I-IV, (thk. Talâl Yûsuf), Beyrut: Dâr İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, II, 82.

opsiyon işlemleri büyük oranda spekülasyon amaçlıdır. Taraflar mal alıp satma niyeti olmaksızın ileri vâdede fiyat tespiti yoluyla para kazanmaya çalışmaktadırlar. Ancak kur riski sebebiyle normal ticâretleri zarar gören ithalatçı, ihracatçı ve tüccarların forward işlemlerine müsâmahakâr bakılmalıdır.

Selem sözleşmelerinde olmayan birşeyin satılması söz konusudur. Bu da selem hakkında kuşkuya yol açabilmektedir. Halbuki satılan malın niteliği, miktarı ve teslim vâdesi belirlenmiştir. Satıcı vâde dolduğunda söz konusu mala sahip değilse piyasadan aynı nitelikte malı bulup teslim etmek zorundadır. Bu işlem taksitli satımın tersidir. Yani nasıl mal peşin para vâdeli satış meşrû ise para peşin mal vâdeli satış da meşrûdur.

24. İSTİSNA AKDİ NEDİR?

İstisna akdi yapım gerektiren ürünleri konu alır. Bu sözleşmelerde ürünün yapım malzemeleri de taahhütte bulunan tarafından temin edilir. Taahhütte bulunanın bizzat işi yapıp yapmaması akde bağlıdır. Yani taahhütte bulunan işi başkasına da yaptırabilir. Yapılacak ürünün niteliklerinin, miktarının, işin ve bedelinin vâdesinin belirlenmesi gerekir. Mal istenen nitelikleri hâiz olmazsa işveren muhayyerlik hakkına sahip olur. Yüklenici yaptığı işin kusurlarından sorumludur. Sorumsuzluk şartı ileri süremez. İstisna akdinde bedelin peşin olma şartı yoktur.

İstisna akdi katılım bankaları tarafından kullanılabilen bir yöntemdir. Yarım kalmış kooperatiflerin tamamlanmasında, toplu konutların finansmanında, mütaahhitlik işlerinde, araç, gemi, uçak gibi büyük yapı işlerinin finansmanında katılım bankaları istisna akdi yapabilirler. Bu işleri taahhüt edip alt istisna sözleşmeleriyle taşeronla iş yaptırabilirler.

25. PARA TİCÂRETİ NASIL OLMALIDIR?

İnsanoğlu trampa yoluyla yapılan ticâretin zorluğu sebebiyle parayı icat etmiştir. Böylece ihtiyaç duyulan mallar para kullanılarak alınabilir olmuştur. Fakat hakikatte kendi değeri olmayan, insanların kıymet verecek para sayması sebebiyle bir değer ifade eden paraların birbiriyle ticâreti nasıl olmalıdır? Acaba TL verip DOLAR alınacak ise vâde yapılabilir ve günlük kurun üzerine vâde farkı eklenebilir mi?

Ticâreti kolaylaştırmak için icat edilen para bir süre sonra tefeciliğin temel materyali haline gelmiştir. Fâiz işlemleri tarih boyunca genellikle para üzerinden yapılmıştır. Bu sebeple para mübâdelelerinde fâiz oluşması adına İslâm hukûkunda vâde ve vâde farkı yasaktır. Buna göre para (TL, DOLAR) ve para hükmünde olan şeyler³⁰ vâdeyle alınıp satılmaz. Buna göre para alım satımında karşılıklı bedeller akitle birlikte mübâdele edilmelidir.

Para ticâretinde bedellerin karşılıklı teslim tesellümü gerçekten olabileceği gibi (elden ele) hükmen de olabilir (banka hesabına aktarma). Buna göre gerçekten var olan bir altının müşterisine satılıp müşterinin bankadaki hesabına altın olarak kaydedilmesi mümkündür. Bu işlemin temel şartı satılan altının gerçekten satıcıda bulunması veya onun bir başka yerdeki hesabında bulunması ve müşterinin hesabındaki altın üzerinde tasarruf yetkisinin olmasıdır. Banka hesaplarına kayıt yapılması teslimin gerçekleştiği anlamına gelir. Zira İslâm hukûkunda teslim tesellümün şekli belirlenmemiş örfe bırakılmıştır. Yani örfen teslim anlamına gelen her uygulama ile kabz gerçekleşebilir. Bugün itibarıyla banka hesaplarına kayıt, varlığı bizzat teslim almanın verdiği imkânları hatta daha fazlasını sağlamaktadır. Bu yüzden mahkemeler banka kayıtlarını elden teslim gören daha fazla tercih etmektedirler. İnternet üzerinden banka hesabına ulaşıp para havaleleri yapılabilmektedir. O halde teslim alınması gereken bir

30. Altın ve gümüşün para sayılıp sayılmayacağı konusunda İslâm hukukçuları arasında görüş farklılığı vardır. Konuya ilişkin ayrıntılı açıklama ilgili soruda yapılacaktır.

varlığı banka hesabına kaydederek teslim almak mümkündür.

Para ticâreti vekâletle yapılabilir. Vekil, neye vekil kılınmış ise (satın alma, satma, teslim alma, verme vs.) hepsini gerçekleştirebilir. Katılım bankası da müşterilerine vekâleten bu tür işlemleri yapabilir. Vekâlet karşılığı komisyon alabilir. Zira ücretli vekâlet kira gibidir.

Taraflardan sadece birisinin gelecekte belli bir vâdede belli bir fiyat üzerinden belli miktarda döviz alım ya da satım vaadinde bulunması meşrû görülmüştür. Vaad, akit değildir. Örnek vermek gerekirse nasıl nişan, nikah sayılmıyorsa vaad de akit sayılmamaktadır. Ancak bu vâdin iki taraf için de bağlayıcı olması meşrû değildir. Çünkü bu durumda vaadleşme, akitleşme anlamına gelir. Katılım bankaları forward işlemlerini bu görüşe istinâden yaparlar. Ancak forward işlem için müşterinin bu işlemde para kazanma (spekülasyon) amacı taşımaması, bilakis ithalatçı ya da ihracatçı gibi normal ticâretinin etkilenmemesi amacıyla önünü görmek isteyen bir tüccâr olması gerekir. Bazı şirketler farklı döviz cinsleriyle alacaklı borçlu olabilmektedirler. İşte döviz kurundaki oynaklık sebebiyle aşırı zarara girmelerini önlemek ve önlerini görebilmelerini sağlamak amacıyla vaadleşme yoluyla forward işlem yapabilmelerine onay verilmiştir. Bilinmektedir ki İslâm hukûkunda ihtiyaç halinde hükümler kısmen esnetilebilir.

Tarafların değişik para birimlerinden karşılıklı borçları, mahsuplaşma yoluyla kapatılabilir. Mahsuplaşmanın yapıldığı günün kuru üzerinden taraflar takas işlemi gerçekleştirebilirler. Bir para birimi üzerinden yapılmış borç, alacaklı kabul ediyorsa başka bir para birimi üzerinden ödenebilir. Bu durumda ödeme gününün kuru esas alınır.

Müşteri ancak sahip olduğu para kadar para alım satımı yapabilir. Müşterinin gerçekte sahip olmadığı parayı var sayıp işlem yapmak dinen uygun değildir. Bugün kaldıraç sistemiyle yatırılan teminatın yüzlerce katı spot döviz alımları yapılarak para kazanılmaya çalışılmaktadır (forex). Teminat olarak yatırılan miktar kaybedildiği anda işlem kapatılmakta ancak kâr edildikçe teminata eklemeler olmaktadır. Burada olmayan bir para üzerinden döviz kurlarının oynaklığına dayalı spekülasyon yapılmaktadır. Bu da dinen uygun değildir. Katılım bankasının bu tür işlemler için borç vermesi, işlemlere aracılık etmesi ve komisyon alması meşrû değildir.

Kredi kartı kullanılarak külçe ve gram altın ya da döviz satıldığı takdirde satıcının parasını en kısa sürede vâdeye girmeden alması gerekir. Hayreddin Karaman'a göre işlenmiş ve hurda altın ile altın tozu para olmadığından kredi kartıyla peşin ya da vâdeli satılabilir.

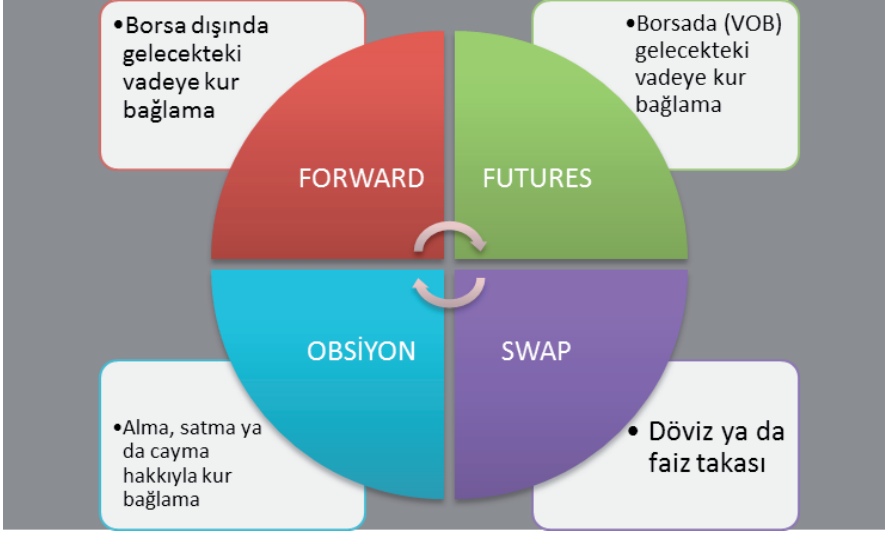
Netice olarak tarih boyunca tefecilik büyük oranda para üzerinden yapıldığından para ticaretinde daha sıkı şartlar söz konusudur. Bu itibarla fâize düşmemek adına para alım satımlarında vâdeden kaçınmak gerekir.

26. DÖVİZ SATIŞINDA KUR BAĞLAMAK NASIL DEĞERLENDİRİLMELİDİR?

Katılım bankalarında döviz ticâreti de yapılır. Döviz ticâretinin peşin bedelle yapılması zorunludur. Yani alım satım akdi yapılırken tarafların bedelleri hakikî olarak ya da hükmen mübâdele etmesi gerekir. Ancak banka müşterileri zaman zaman yüksek miktarda döviz almak istediklerinde bankayı arayarak kendilerine hangi kurdan işlem yapılacağını sorarlar. Bu müşteriler aynı gün içerisinde birkaç bankadan fiyat teklifi de alırlar. Eğer müşteri katılım bankasından döviz almaya karar vermiş ise çoğu zaman bankalar verdikleri kura bağlı kalırlar ve birkaç saat içerisinde müşterinin parasını getirmesi durumunda söz verilen kurdan alım satımını gerçekleştirirler.

Burada dikkat edilmesi gereken husus şudur: Müşteriye kurun ne olduğu ifade edildiği zaman alım satım yapılmamaktadır. Sadece birkaç saat içerisinde müşteri parasını getirinceye kadar kur sabitlenmekte ve müşteriye bu kurdan satım yapılacağı vaad edilmektedir. Müşteri de alım vaadinde bulunmakta ve bankanın parayı hazırlamasını istemektedir. Banka bu vaade binaen müşteriye verdiği kurun bir miktar altında piyasadan döviz alımı yapabilmektedir. Katılım bankasının müşterinin vaadine uymaması durumunda satın aldığı döviz piyasadaki satışta kalması sebebiyle zarar ihtimali vardır. Bu ihtimale karşı müşterisinden güvence bedeli (hâmişü'l-ciddiyye) alma ve eğer aldığı fiyat ile sattığı fiyat arasında zarar oluşmuş ise zararı bu güvence bedelinden tazmin etme hakkı vardır. Çünkü bu zarar müşterinin vaadinden kaynaklanmıştır.

Şekil-17: Vadeli İşlemler

27. FORWARD İŞLEM NEDİR? MEŞRÛ MUDUR?

Para ve para hükmünde olan varlıklar peşin alınıp satılabilir; vâdeli alınıp satılamaz. Paranın vâdeli satımı kâr değil fâiz doğurur. Geçmişte para olarak değerlendirilen altın ve gümüşün para vasfını kaybedip kaybetmediği tartışılmaktadır. Kimi âlimler hem altının hem de gümüşün para vasfını koruduğunu; kimi âlimler her ikisinin de para vasfını kaybettiğini; kimi âlimler külçe altının para vasfını koruduğunu işlenmiş altın ile gümüşün para vasfını kaybettiğini; kimisi de altının para olduğunu ancak gümüşün para vasfını kaybettiğini söylemektedir. Hasılı altın ve gümüşü “para” kabul edenlere göre bunlar vâdeli satılamaz; diğerlerine göre vâdeli satılabilir.

Dövizler de para olduğundan vâdeli satılamaz. Vâdeli satım, alışverişin bedellerinden birinin peşin diğerinin vâdeli olmasıdır. Eğer böyle olursa fâiz gerçekleşir. Zira bugün için 1.54 olan döviz kuruyla 100 dolar almak isterseniz 154 lira ödememiz gerekir. Ancak bugün 100 dolar peşin alıp karşılığını bir ay sonra ödemek isterseniz araya vâde değeri hesabı girer ve 160 lira ödemek üzere anlaşırız. İşte bugün ödese 154 lira ödeyecekken bir ay sonra 160 lira ödeyeceğiniz için aradaki 6 lira fâiz olarak değerlendirilir.

İslâm hukukçularının büyük bölümü alışverişlerde her iki bedelin de vâdeli olmasını meşrû görmezler. Yani bir ay sonra 1000 lira ödemek üzere üç ay sonrası için 1 ton buğday alamazsınız. Ancak bu konuda sağlam bir delile istinad etmediklerinden (yani yorum yaptıklarından)³¹, eğer gerçek bir alım satım yapılıyorsa her iki bedelin vâdeli olması kanaatimizce meşrû olmalıdır.

Forward işlem her iki döviz bedelinin de vâdeli olduğu bir sözleşmedir. Yani üç ay sonrası için döviz alım satım kurunun sabitlenmesidir. Bugün 1.54 olan kurun üç ay sonrası için örneğin 1.60'ta sabitlenmesidir. Sözleşmenin yapıldığı tarihte anlaşmanın tarafları karşı tarafta birşey vermediklerinden “fâiz” gerçekleşmemektedir. Zira iki tarafta karşı taraftan bir borç almış değildir; sadece gelecek vâdedeki bir kuru sabitlemişlerdir.

Kanaatimizce burada “bilinmezlik, meçhûliyet, garar” içeren bir akit söz konusudur. Bu da esasen doğru değildir. Ancak burada fâiz olduğu söylenemez. Vâde dolumunda taraflardan birinin kâr diğerinin zararı olabilecektir. Ancak hangisinin kâr hangisinin zarar edeceği bugünden bilinmemektedir. Halbuki fâiz akdinde borç veren daha en baştan gelecekte bir vâdede ne kadar fazlalık alacağını bilmektedir.

Bugün forward işlem çeşitli amaçlarla yapılmaktadır:

- ❖ İthalatçı ve ihracatçılar döviz kurundaki dalgalanmalardan korunmak amacıyla forward yapmak istiyorlar.
- ❖ Spekülasyon amaçlı yani dövizdeki dalgalanmalardan istifadeyle bir gelir elde etmek isteyenler bulunmaktadır.
- ❖ Bir de farklı piyasalardaki döviz kuru oranlarını takip ederek buradan gelir sağlamak isteyen kimseler (arbitrajcılar) bulunmaktadır. Günümüzde teknik imkânların çoğalması arbitraj amaçlı işlemleri neredeyse ortadan kaldırmıştır.

İslâm hukukçuları forward işlemin hükmünü tartışmışlardır. Görüşleri özetle şöyledir:

31. Konu hakkında ayrıntılı değerlendirme için bk. İshak Emin Aktepe, *Hadis Kaynaklarında Fâiz ve Finansman*, s. 178 vd.

- ❖ Forward işlem dövizin vâdeli satımıdır ve caiz değildir.
- ❖ Döviz vâdeli satmak meşrû değildir. Forward işlem de dövizin vâdeli satımıdır ve meşrû değildir. Ancak ileri bir vâde için döviz kurunun sabitlenerek “vaadde bulunulması” meşrûdur. Vaad, akid değildir. Nasıl nişan, nikah değilse vaad de akid değildir. Ancak vaad en azından bir tarafı bağlayıcı olmamalıdır. Bugün katılım bankaları forward işlemi bu görüşe göre yapmaktadırlar. Buna göre sözleşme vaad sözleşmesi olmalıdır.
- ❖ Kanaatimizce forward işlemin hükmü şudur: Forward işlem fâizli bir akid değil garar içeren bir akiddir. Döviz kurunun dalgalanması da ithalatçı ve ihracatçılar için önemli bir risktir; garardır. Döviz kurundaki dalgalanmadan istifadeyle spekülasyon amaçlı gelir elde etmeye çalışmak câiz olmaz. Ancak ithalatçı ve ihracatçılar normal ticaretlerini kur riskinin baskısından korumak için hedging amaçlı forward yapmak isteseler; ya da katılım bankaları korunma amaçlı forward yapmak istese bunu günümüz ticâret uygulamaları çerçevesinde meşrû görebiliriz. Spekülasyon amaçlı forward yapmak uygun değildir ve katılım bankaları böylesi taleplere yardımcı olmamalıdır. Arbitraj amaçlı forward talepleri de uygun görülmez. Zira bu da ihtiyaç için meşrû görülen gararlı bir akdi istismar etmektir.

28. FUTURE NEDİR? CÂİZ MİDİR?

Organize piyasada gerçekleştirilen vâdeli işlem sözleşmelerine future denir. Bu işlem türünde iktisadî varlığın cinsi, kalitesi, miktarı, vâdesi, teslim yeri ve şekli, teminat tutarı ve garanti şartları bizzat borsa tarafından belirlenir. Günümüzde future sözleşmeleri esas itibariyle dört ana grup varlık üzerinde yapılmaktadır:

- 1) tarımsal mallar ve madenler,
- 2) dövizler,
- 3) tahvil ve bono gibi finansal ürünler,
- 4) faiz oranları, hisse senedi endeksleri ve opsiyon hakkı gibi türev ürünler.

Future işlemlerinde gerçek alım satım olmaması, future işlemin vaad değil kesin alım satım olması, bedellerin her ikisinin de vâdeli olmasının spekülasyon amaçlı kullanılması, alınıp satılan varlıkların bir kısmının (tahvil, bono, fâiz oranı, endeks, opsiyon hakkı) İslâm hukûkuna göre zaten alınıp satılamayacağı, döviz üzerine vâdeli sözleşmelerin kolayca spekülasyona alet edilebilmesi sebebiyle future sözleşmeler dinen sakıncalıdır.

29. OPSİYON NEDİR? CÂİZ MİDİR?

Taraflardan birinin diğerine, belirli bir varlığı, gelecekteki bir tarihte veya belirli bir dönem içinde alıp almama ya da satıp satmama konusunda seçme hakkı tanıdığı (opsiyon hakkı); bu seçme hakkını tanıması karşılığında da belirli bir bedel talep ettiği vâdeli işlem sözleşmesi tipine opsiyon denir. Opsiyon sözleşmelerini bir anlamda forward, future ve swaptan oluşan vâdeli işlem sözleşmelerine, belirlenen süre zarfında, sözleşmeyi sonuçlandırma konusunda seçme hakkı tanınmış vâdeli işlem sözleşmesi olarak tanımlamak mümkündür. Zira opsiyon, bu tür vâdeli işlem sözleşmelerinden doğan hakları, belirli bir bedel (opsiyon primi) karşılığında, belirli süre zarfında alma ya da satma hakkı tanıyan sözleşmedir. Opsiyon işlemleri de hem spekülatif yapılmaları, hem gerçekten alınıp satılan bir şeyin olmaması ve hem de opsiyon primi alınmasının meşrû görülmemesi sebebiyle dinen sakıncalıdır.

30. SWAP NEDİR? CÂİZ MİDİR?

Uygulamada fâiz swap sözleşmeleri ve para swap sözleşmeleri olmak üzere iki farklı swap işlemine rastlanılmaktadır.

Fâiz swap sözleşmesinde taraflar, belirli bir vâde için, fâiz ödemelerini karşılıklı olarak değiştirirler. Fâizler iki tarafın anlaştığı bir anapara tutarı üzerinden hesaplanır. Fâiz swap işleminde anaparalar hiçbir şekilde el değiştirmez. Zira bu işlemde taraflar kredileri temin ettikleri piyasalara karşı borçlandıkları anaparaları değil, ödemeyi taahhüt ettikleri fâizleri değiştirmektedirler. Taraflar kredilerin temin edildiği piyasalara birbirleri adına fâiz öderler. Fâiz swapının başta gelen amaçlarından biri, dalgalı fâiz ödemeli borcu, sabit fâizli borca çevirerek ya da tersini uygulayarak yüksek tutarda fâiz ödemelerinden kurtulmaktır. Fâiz swap sözleşmeleri genellikle farklı kredi değerliliğine sahip taraflar arasında yapılır. Kredi değerliliği düşük olan taraf, kredi değerliliği yüksek olan tarafa bir bedel

(swap primi) öder. Bu işlem sonucunda her iki taraf da kredi maliyetlerini ucuzlatmış olurlar.

Para swapına gelince, iki taraf arasında belirlenen tutarda bir para biriminin başka bir para birimi ile değiştirilmesi ve belirli bir süre sonunda değiştirilen anaparaların geri ödenmesini içeren bir sözleşmedir.

Para swapı sözleşmesi üç aşamada gerçekleşir:

Birinci aşamada, taraflar, farklı döviz cinsinden anaparaları, sözleşmenin yapıldığı tarihte üzerinde anlaştıkları kur üzerinden (genelde carî kur) değiştirirler.

İkinci aşamada swap sözleşmesi süresince değişimi yaptıkları anaparaların fâizlerini karşılıklı olarak değiştirirler.

Üçüncü ve son aşamada ise, taraflar önceden kararlaştırılan kur üzerinden anaparaları karşılıklı olarak geri verirler. Görüldüğü üzere, bir swap işlemi biri spot ikisi de (fâiz ve anapara) forward olmak üzere üç işlemden oluşmaktadır.

Fâiz swapı fâizin dinen meşrû olmaması sebebiyle câiz değildir. Döviz swapında da fâiz swapı var olduğundan yine işlem meşrûyetini yitirmektedir. Faiz takası olmaksızın spot işlemle değiştirilen para birimlerinin belli bir vâdede başta anlaşılan bir kur üzerinden yeniden değiştirilmesi işlemi ise forward işlemin hükmünü alır. Yani amaç spekülasyon ise bu da câiz olmaz. Ancak amaç normal ticareti korumak ise bu tür işlemlere de izin verilebilir.

31. FOREX NEDİR? CÂİZ MİDİR?

Forex işlemde iki temel unsur söz konusudur.

1- Müşteri bankaya belli bir miktar para yatırmakta ve bu paranın çok üstünde bir meblağ üzerinden işlem yapma imkanı bulmaktadır. Müşteri aslında kendisine ait olmayan, kendisine de açıkça teslim edilmeyen ve dolayısıyla karşılığında gerçekten para olup olmadığı meçhul bir tutar üzerinden spot döviz alım satım işlemleri yapmaktadır. Alım satımlar neticesinde kâr ediyorsa hesabına yalnızca kâr yansıyor, zarar ediyorsa başlangıçta yatırdığı tutar kadar zararına izin veriliyor. Yani banka kendisinin işlem yapmaya imkan tanıdığı tutara zarar yaptırmıyor. Burada aslında borç verilen bir

tutar yoktur. Yalnızca yatırılan teminata göre spot kur üzerinden spekülasyona izin verilmektedir.

- 2- Banka yaptırdığı forex işlemler karşılığında komisyon almaktadır. Bu da aslında vermediği ama vermiş gibi yapıp spekülasyona izin verdiği tutar üzerinden gelir sağlamaktır. Hakiki borçtan bile gelir sağlamak câiz değilken gerçek olmayan bir borçtan gelir sağlamak öncelikle câiz olmaz.

32. FÂİZLİ BANKALARDAKİ VÂDESİZ HESAPLARIN HÜKMÜ NEDİR?

Vâdesiz hesaplara yatırılan meblağ bir yönüyle bankaya verilmiş borç diğer yönüyle bankaya bırakılmış emânet sayılır. Banka vâdesiz hesaplarıdaki parayı tazminle sorumludur. Bu bakımdan borç sayılması daha uygundur. Ancak bankanın vâdesiz hesaptaki parayı tamamen kullanmaması, bir bölümünü Merkez Bankası'na yatırması, bir bölümünü şube ve ATM'lerde bırakması, bir bölümünü muhâbir bankalarında tutması ve hesap sahiplerinin parayı banka vasıtasıyla koruma ve istedikleri anda ona ulaşma amacı taşımaları söz konusu paranın emânet olduğu izlenimi vermektedir. Bununla birlikte vâdesiz hesaplara fâiz ödemesi olmadığından borç olarak da değerlendirilse fâizsiz borçtur.

Vâdesiz hesaba yatırılan meblağ banka tarafından fâizli işlemlerle değerlendirilip fâiz geliri elde edildiğinden vâdesiz hesapta para tutmak söz konusu fâizli işlemlere yardımcı olmak anlamına gelir.

33. BANKA MAAŞ HESABI PROMOSYONLARI CÂİZ MİDİR?

Bankalar parayı nakleden kurumlardır. İşçi çalıştıran kuruluşların da binlerce çalışanına maaş ödemesi gerekir. Bu işlemin en kolay yolu bankalardan istifade etmektir. Fâizli de olsalar bankalardan hizmet almak meşrûdur. Bankalar pek çok yere şube açmış, internet şubeleri oluşturmuş, ATM'ler kurmuş, diğer bankalarla anlaşmalar yapıp ortak ATM'ler oluşturmuşlardır. O halde kurumlar bankalar aracılığıyla maaş dağıtımlarını gerçekleştirebilirler.

Bankalar parayı işleten müesseseler olmaları ve günlük bile olsa belli oranda paranın hesaplarda kalması onlara fayda sağladığı için bu maaş dağıtımının bankaya da faydası bulunmaktadır. Bu faydanın doğrudan fâiz kazancı olması gerekmemektedir. Yani banka, hesaplardaki her kuruluş karşılığı fâiz alıyor değildir. Maaş dağıtım işlemleri bankaların hesap sahiplerine çapraz satışlar yapabilmesine de imkân sunduğu için tercih edilmektedir.

Bankalar maaş dağıtım karşılığında ücret alma hakkına bile sahip iken işlemin kendisine menfaati olduğu için kendisi kuruluşlara promosyon ödemesi yapmaktadırlar. Geçmişte bu tür ödemeler doğrudan kuruluşların olurken bugün kuruluşlar promosyonun çalışanlarına aktarılmasını istemektedirler. Bu noktada bazı İslâm hukukçuları söz konusu meblağın fâiz olduğunu düşünürken diğer bazıları en azından çalışanlar açısından fâiz olmadığını ifade etmektedirler.

Bizce bu promosyonlar çalışanlar için fâiz sayılmaz. Zira çalışan parasını ayın 15'inde alabilme hakkına sahiptir. Çalışanın parası da zaten ayın 15'inde kendisinin olmaktadır. Ayrıca çalışan bankayla fâiz akdi yapmış da değildir. Bu promosyonların kurum için fâiz olması da bizce isabetli değildir. Burada meşrû bir işten bankanın farklı istifadeleri olacağı için işverene ödediği bedel söz konusudur denilebilir. Bir başka açıdan da kurumların bankalara yatırdıkları meblağlar bankaya borç verilmiş değildir. Bu paralar bankanın hesap sahiplerine ödemesi için kendisine emânet edilmiştir. Dolayısıyla fâizcilik amacı taşındığı da düşünülemez. Bankanın hem işlem yapıp hem de bedel ödemesini şöylece örneklendirebiliriz: Normalde müvekkiller avukatlara ödeme yaparken prestij ve reklam amacıyla bir avukatlık bürosu herhangi bir ünlü şirketin hukuk işlerini ücretsiz ya da belki kendisi ücret ödeyerek üstlenmek isteyebilir. Buna mâni bir dînî delil bulunmamaktadır. Ancak kuruluş ile banka paranın normalden birkaç gün evvel bankaya yatırılması ve buna karşılık promosyon ödemesi üzerine anlaşılırsa bankanın kuruluşla anlaşması fâizli hale gelir. Ancak yine de bu durum çalışanı ilgilendirmemektedir.

34. HESAP İŞLETİM ÜCRETLERİ NASIL DEĞERLENDİRİLMELİDİR?

Bankada hesap açmış olmak bankanın müşterisine hizmetler sunmasını gerekli kılmaz. Yani borç verilen bir şahıstan alacaklıya hizmet etmesi beklenemez. Hizmetin ücreti borçlu tarafından alınabilir. Hatta borç verildiği için hizmet şartı koşmak fâiz sayılır. Banka hesaplarında karşılıklı menfaat söz konusudur. Banka kendisine yatırılan paradan istifade ederken hesap sahibi de bankanın parasını korumasını ve istediğinde kendisine vermesini sağlamış olmaktadır.

Bankalar oluşturdukları hesaplar yoluyla müşterilerine pek çok hizmetler sunarlar. Bu hizmetlerin her biri ayrı ayrı ücretlendirilmeye açıktır.

Örneğin ATM, internet bankacılığı, mobil bankacılık ve telefon bankacılığı gibi birçok hizmet söz konusudur. O halde bankaların bu hizmetler için belli bir ücret talep etmeleri uygundur. Bu ücreti ödemek istemeyenler hesaplarının kapatılmasını talep edebilirler. Ancak bu ücretin hesap sahiplerine açıkça bildirilmesi gerekir. Bankaların pazarlama stratejisi gereği kimi hesap sahiplerinden ücret almazken diğerlerinden ücret alması ise haklarıdır.

35. FÂİZLİ BANKA VÂDELİ HESAPLARI NASIL DEĞERLENDİRİLMELİDİR?

Klasik bankalar hem mevduat toplarken hem de topladığı mevduatı değerlendirirken “para borcu / karz” sözleşmesi yaparlar. Vâdesiz hesap yoluyla topladıkları mevduata fâiz ödemezler. Yani fâizsiz borç almış olurlar (vâdesiz hesapların emânet yönü de vardır). Vâdeli hesaplar ise “fâizli borç” sözleşmesine dayanır. Banka mevduat sahibine hangi vâdede ne kadar fâiz ödeyeceğini en baştan deklare eder.

Buna göre klasik bankalara vâdeli hesap açıldığında

- ❖ Bankaya borç verilmiş olunur. Bu mevduatların emânet olma durumu söz konusu değildir. Zira bankanın fâiz ödeme taahhüdü vardır.
- ❖ Mevduat bankanın mülkiyetine geçmiştir. Yani banka bu mevduatı borç olarak aldığı için mevduat onun olmuştur. Kullanımı hesap sahibinin iznine bağlı değildir. Kaybedilirse bankanın parası kaybolmuş sayılır.
- ❖ Bankanın mevduatı istediği gibi (fâizli fâizsiz enstrümanlarla) değerlendirme özgürlüğü vardır. Hesap sahibinin fâizsiz işletme şartı ileri sürme hakkı yoktur.
- ❖ Banka hesap sahiplerine kâr payı dağıtımı için belli dönemlerde kâr zarar hesabı yapmak zorunda değildir.
- ❖ Vâdeli hesaplarda vâde sonunda fazlalık alınacağı hesap açılırken kesindir.
- ❖ Alınacak fazlalığın miktarı hesap açılırken bellidir.
- ❖ Alınacak fazlalık bankanın kâr ya da zararına bağlı değildir.

Netice itibariyle fâizli bankalarda açılan vadeli hesaplar fâiz geliri sağlarlar.

36. TAHVİL VE BONO ALIP SATMAK CÂİZ MİDİR?

Devletin 1 yıl, anonim ortaklıkların en az 2 yıl ve daha uzun vadeyle, ödünç para bulmak amacıyla, itibâri kıymetleri eşit ve ibareleri aynı olmak üzere çıkardıkları borç senetlerine tahvil denilir. Hazine tarafından vâdesi bir yıldan kısa süreli olarak çıkarılan ve iskontolu olarak işlem gören borçlanma senetlerine ise hazine bonosu adı verilir. Tahvil ve hazine bonoları fâizli borçlanma senetleri olduğu için katılım bankalarının bu tür menkul kıymetlere yatırım yapması ya da bunlara aracılık etmesi uygun değildir.

Tahvil ve bononun rehin olarak teminata alınması ise İslâm hukukçuları arasında ihtilafıdır. AAOIFI Fıkıh Kurulu tahvil ve bononun yaygınlaşmasına destek olunmaması amacıyla bunların rehnini de uygun görmemektedir. Ancak bir kısım İslâm hukukçuları bunların ihraç edilmesini ve alınıp satılmasını meşrû görmemekle birlikte anapara kadarlık kısmının alacaklının hakkı olduğu gerekçesiyle rehnine izin vermektedir. Bizce de anapara hak olduğu için tahvil ve bonoların anapara kadarlık kısmına yönelik teminata alınması meşrûdur.

37. FÂİZLİ KREDİLER NASIL DEĞERLENDİRİLMELİDİR?

Fâizli bir bankaya kanûnî her ne sebeple olursa olsun kredi almak üzere başvurulabilir. Banka müşterisinin krediyi geri ödeme kabiliyeti olup olmadığını araştırır ve uygun gördüğü müşterisine krediyi verir. Bu kredinin gerekçesi ihtiyaç, konut, araç veya nakit olabilir. Fâizli banka için önem arzeden husus müşterisinin borcunu ödeme kabiliyetidir. Fâizli bankalar kimi kredilerde parayı doğrudan müşterisinin hesabına yatırırken kimi kredilerinde müşterisine satış yapan satıcıya ödeme yaparlar. Satıcıya yapılan ödeme müşteriye verilen borcun müşterinin borçlandığı satıcıya ödenmesi anlamı taşır. Yani müşterinin satın aldığı mal, banka tarafından satın alınıp müşteriye satılmış değildir. Fâizli bankaların zaten nakit kredi vererek fâizli borç vermeleri, fâiz karşılığı kredi verdiklerini deklare etmeleri, mal alıp satmak amacı güderek bunun için gerekli eğitim ve düzenlemeleri yapmamaları, İslâm hukûkunun alım satımına izin vermediği malları da finanse etmeleri, alıcı ile satıcının zaten akit yaparak sonlandırdıkları işlemlere kredi vermeleri ve gerçek alım satıma dayanmayan işlemleri finanse etmekten çekinmemeleri bankaların doğrudan fâize odaklandıklarının açık göstergeleridir.

Buna göre fâizli kredilerin aşamaları şöyledir:

- ❖ Müşteri almak istediği malı belirler.
- ❖ Fâizli bankadan kendisine borç vermesini ister.
- ❖ Fâizli banka müşterinin ödeme kabiliyetini araştırır.
- ❖ Fâizli banka müşteriye borç verir. Fâiz ve anaparasını belli vâdede geri ister. Banka kimi kredilerde müşterinin hesabına kimi kredilerde satıcının hesabına ödeme yapar.

Fâizli kredi ile mal alınıyor olması banka ile kredi alan müşterisi arasındaki işlemi fâizsiz yapmaz.

38. İLK EV İÇİN FÂİZLİ KREDİ ALINABİLİR Mİ?

Dinen muteber - kabul edilebilir ihtiyaçlar ve zarûretler söz konusu olduğunda bu ihtiyaç ve zarûretler oranında hükümlerin esnetilebileceği bilinen bir husustur. Bu durum “Zarûretler mahzurlu şeyleri mübah kılar” kaidesinde ifade edilmiştir. Zarûret kişinin yaşamını tehlikeye sokan riskli durumlardır. İhtiyaçlar ise yokluğu meşakkat doğuran şeylerdir. Örneğin susuzluktan ölecek haldeki bir kimse için su bir zarûrettir. Ancak bir eve mâlik olmak zarûret değil ihtiyaçtır. İslâm hukûkunda ihtiyaçlar da zarûret gibi değerlendirilir. Bununla birlikte ihtiyaçların karşılanması ancak dinin onaylamadığı yollarla mümkün ise ihtiyacın miktarına göre davranılmalıdır. Ayrıca ihtiyacı karşılamamanın meşrû yolları da zorlanmalıdır.

Yukarıda verilen bilgiler dahilinde ilk ev için fâizli kredi alınıp alınmayacağı mevzuunda şunları söyleyebiliriz:

- ❖ Ev ihtiyaçtır. Evin olmaması meşakkat doğurur. Kira ev sahibi olmanın getirdiği rahatlığı sağlamaz. Dolayısıyla ihtiyaçlar için öngörülen hükümler ev için de geçerlidir.

- ❖ İhtiyaç karşılayacak evler olduğu gibi ihtiyacı aşan lüks evler de vardır. İhtiyaç sebebiyle dinin onaylamadığı bir finansman yolu kullanılacak ise alınacak evin ancak ihtiyacı karşılayacak düzeyde olması gerekir.
- ❖ Ev almak için dinin onaylayacağı finansman yolları vardır. Katılım bankalarından murâbaha yapmak mümkündür.

39. FÂİZLİ KREDİ DAHA UCUZA MAL OLUYORSA NE YAPMALIYIZ?

Murâbaha yoluyla alınabilecek bir malı fâizli krediyle daha ucuza alabiliyor olmak kanaatimizce fâizli kredi almayı dinen meşrû kılmaz. Allah'ın fâiz yasağını çiğnememek adına fâizli kredi almayıp murâbaha yaparak bir miktar fazla kâr ödemek, bizce malın zâyi edilmesi değildir. Nasıl zekât vermek, sadaka vermek, içki satmamak, kumar oynatmamak, fuhuş yaptırmamak ve domuz eti satmamak suretiyle para kaybederek mal zâyi edilmiyorsa fâize girmemek adına bir miktar fazla kâr ödemek de malı zâyi etmek sayılamaz. Kanaatimizce dinen fâiz almak ve vermek haram ise bunun kişiye menfaati düşünülemez. Çünkü İslâm açısından örneğin lokanta işletmecisi domuz etinin daha ucuz olmasını, zekât mükellefinin zekât vermekle parasının eksildiğini ve market sahibi müşterilerinin içki taleplerini gerekçe göstererek bu tür tasarruflara giremez. Aynı şekilde fâiz haram ise ondan menfaat elde etmek de düşünülemez.

40. CÂRİ HESAPLAR NASIL DEĞERLENDİRİLMELİDİR?

Katılım bankalarında açılan cârî hesaplar fâizli bankalardaki vâdesiz hesaplar gibi kısmen borç kısmen emânet sayılabilir. Zira katılım bankası hesaba yatırılan tutarı tazminle mükellef olduğundan söz konusu para borç hükmünü alır. Ancak bankanın hesaplara yatırılan parayı tamamen kullanamaması, hesap sahiplerinin her istediklerinde paraya ulaşabilmeleri için şubelerinde, muhabir bankalarda ve ATM'lerde para tutması söz konusu tutarın kısmen emânet olduğunu da gösterir. Katılım bankası bu hesaplara fâiz ya da kâr payı ödemesi yapmaz. Hesap açılırken şart koşulmaması, mevzuatın izin vermesi ve katılım bankasının örf haline getirmemesi halinde hüsnü edâ kabilinden ek ödemeler yapabilir. Yine birebir şart koşulmamak kaydıyla katılım bankaları cârî hesap sahiplerine bankacılık hizmetlerinde avantajlar sağlayabilirler. Bu hesapların varlığı ve hesap sahiplerinin bankaların çeşitli hizmetlerinden yararlanmaları umûmu

belvâ (yaygın ihtiyaç) haline gelmiştir. Ancak katılım bankalarının kimi hizmetlerini ücretsiz kimi hizmetlerini ücret mukâbili sunmaları mümkündür. Hesap sahiplerinden yıllık belli bir ücret (hesap işletim ücreti ya da cârî hizmet ücreti) alıp bu ücret karşılığında hizmetlerinden yararlandırması da câizdir.

Özel cârî hesap sahiplerinden alınacak vekâletle fatura, vergi, harç türü ödemelerinin yapılması mümkündür. Bu tür ödemeler karşılığında ücret alınabilir. Alınan ücret vekâlet karşılığıdır. Zira ücretli vekâlet kira gibidir. Özel cârî hesapta para yokken de katılım bankası bu ödemeleri yapabilir. Ancak hesap sahibine verdiği borç karşılığında fâiz alamaz. Yukarıda olduğu gibi vekâlet ücreti alabilir. Bu ücret maktû olabileceği gibi ödenen meblağa göre nisbî de olabilir. Fakat bu fâiz için hile olmamalıdır.

Kazancı tamamen dinin onaylamayacağı işlerden olan kişi ve kuruluşların paraları cârî hesaplara alınamaz. Zira bu durumda tümüyle haram olan bir gelirden bankanın kazanç sağlaması söz konusu olur. Banka parayı geri çevirme hakkına sahip değilse söz konusu parayı kullanmaz. Kullanır ve gelir elde ederse bu gelir sosyal projelere aktarılır. Zira söz konusu gelir banka için meşrû olmaz ancak başkaları için meşrûdur.

41. KIYMETLİ MADEN DEPO HESAPLARI NASIL DEĞERLENDİRİLMELİDİR?

Altın ve gümüş alıp satmak meşrûdur. Bu sebeple katılım bankalarının bu tür varlıkların ticâretine girmesi mümkündür.

Altın ve gümüşün para vasfını kaybedip kaybetmediği tartışmalıdır. Para vasfını kaybettiğini söyleyen İslâm hukukçularına göre bu emtialar hem peşin hem de vâdeli satılabilir. Zira para vasfını kaybetmiş iseler emtia olmuşlardır. Emtiaların para karşılığında satımında da vâde olabilir.

Para vasfını kaybetmediler diyenlere göre ise altın ve gümüş peşin satılmalı; taksit yapılmamalıdır. Çünkü bu durumda alışverişin iki bedeli de para olmaktadır. Paranın vâdeli satımı da kâr değil fâiz doğurur.

Bir varlığı satarken müşterinin hesabına kaydetmek “hükmi kabz” anlamına gelir. Yani müşteri o malı fiilen kabzetmiş sayılır. Çünkü banka hesabına kaydetmek müşteriye fiilen teslim etmenin sağladığı yetki ve avantajları fazlasıyla sağlamaktadır. Müşteri hesabındaki altın üzerinde tasarruf hakkına sahiptir. Örneğin internetten altınını TL’ye çevirebilir. Banka imkân verirse bu altını EFT ve havale yapabilir. Ayrıca banka hesapları malın mülkiyetini ispat için önemli bir enstrümandır. Bu yüzden devlet alışverişlerde banka hesaplarının kullanılmasını teşvik etmektedir. Netice olarak bir varlığın banka hesabına kaydedilmesi o varlığı teslim alma anlamına gelir. Bu şöyle düşünülebilir: Döviz ticâreti meşrûdur. Bir şahıs bankadaki TL hesabını kullanarak internet üzerinden bankanın ilan ettiği kurdan DOLAR alır. Artık hesabındaki TL, DOLAR’a dönmüştür. Halbuki o şahıs ne verdiği parayı ne de aldığı parayı görmüştür. Ama hükmi kabz gerçekleştiği için; yani hesabına geçen DOLAR üzerinde tasarruf hakkı olduğu için işlem meşrûdur, meşrû sayılmalıdır.

Katılım bankaları uluslararası bankalardan ya da yerel altın satan kurumlardan bir miktar altın alırlar. Bu altınları satıcı bankaların ya da yerel kurumların kasalarında tutarlar. Yani banka için de “hükmi kabz” işlemi geçerlidir. Bunu hemen hergün tekrar ederler. Müşterilerinin talepleri oldukça altınlarını müşterilerine satarlar. Bu durumda kasada duran altın müşterilerinin olur. Onlar altına yatırım yapmış olurlar. Satmak isterlerse satabilirler. Bu alınan satılan altınlar gerçekten kasalarda mevcuttur. İstenirse altın için minimum 1 kg. gümüş için de minimum 5 kg. ve üzeri taleplerde transfer, sigorta ve saklama işlemleri başta olmak üzere doğabilecek tüm maliyetleri karşılayacağına dair taahhütte bulunmaları halinde altınları kendilerine verilir. Katılım bankaları altın almış, hükmen kabzetmiş, bunları müşterilerine satmış ve kasada saklamıştır. Müşteri altınını fiilen istiyorsa altınının kendisine ulaştırılması esnasındaki masrafları ödemesi gerekir.

Netice itibariyle kıymetli maden depo hesapları altına ve gümüşe yatırım yapmak isteyen ancak nasıl saklayacağını düşünenler için uygun bir finansal yöntemdir. Meşrû olmadığını söylemek doğru olmaz.

42. ALTIN VE GÜMÜŞ PARA MIDIR?

Para mübâdele aracıdır. İnsanlar para kullanarak ticâret yaparlar. Para aynı zamanda değer ölçüm aracıdır. Herhangi bir malın değeri para ile ölçülür. Paranın bir başka fonksiyonu da tasarruf aracı olmasıdır. Eğer bir varlık bunları içeriyorsa para olarak kabul ediliyor demektir. Tarih boyunca pek çok şey insanlarca para sayılmış ve para gibi kullanılmıştır. Paranın yukarıdaki fonksiyonları yanında şu özellikleri de vardır:

- ❖ Para bazen kendi değeri olan bir varlık olurken bazen kendi başına değeri olmayan bir varlık da olabilir. Örneğin altının kendi değeri varken kağıt paranın kendi başına (kağıt olması haliyle) bir değeri yoktur. Yine “mal para” olarak buğday bir değer taşırken tarihin bir döneminde bazı yerlerde para olarak kullanılan boynuzun hiçbir kıymeti yoktur.
- ❖ Para bölünebilir ve taşınabilir bir varlıktır.
- ❖ Yine birimleri arasında kayda değer farklılık olmaması da paranın bir özelliğidir.

Altın ve gümüş tarihin bir döneminde para olarak kullanılmıştır. Ancak günümüzde altın ve gümüşün para olarak kullanılıp kullanılmadığı kuşkuludur. Örneğin altın ve gümüş mübâdele aracı değildir. Altın ve gümüşle alım satım yapılmamaktadır. Altın ve gümüşün değer ölçüm aracı olduğu da söylenemez. Altın ve gümüşe dayalı değer biçimi yapılmamaktadır. Tasarruf aracı olup olmamalarına bakılırsa altın bugün de tasarruf aracı sayılabilir. Ancak altın olarak yalnızca yüksek ayarlardaki altınları tasarruf aracı sayabiliriz. On dört ayar altının tasarruf aracı olduğu söylenemez. Gümüş ise bu özelliğini tamamen kaybetmiştir.

Bu değerlendirme ışığında kanaatimizce altının para vasfını tamamen yitirdiği söylenebilir. Belki yalnızca on

dört ayar altınlar meta sayılabilir. O halde altın alım satımlarında vâde olmaması en isabetli yol olacaktır. Konu hakkındaki baskın görüş ise altın ve gümüşün hala para vasfını koruduğudur. Halbuki gümüşün para vasfı taşımadığı artık kuşku götürmeyecek kadar açıktır. Hayreddin Karaman ise bu konuda şu açıklamayı yapmaktadır: “Altının üç özelliği vardır;

- a) Ödeme aracıdır (özellikle uluslararasıda)
- b) Tasarruf aracıdır,
- c) Kıymet ölçüm aracıdır.

Bu üç özelliği taşıdığı, koruduğu sürece altın meta olarak görülmemektedir. Bugün lira ve külçe altın bu üç özelliği taşımakta olduğundan murâbaha yoluyla alınıp satılmaz. Ziyet haline gelmiş altın, külçe altından farklıdır. Para (nakit) olması için kendisinde bulunması gereken üç temel özelliği kaybolmuştur. Bu nedenle işlenmiş altın, ziyet haline gelmiş altın, murâbaha yoluyla alınıp satılabilir. Yine geçmişte bir değer ölçüsü olan “gümüş” yukarıda sayılan üç temel özelliğini yitirmiş olduğundan “meta” hükmündedir ve alım/satıma mal gibi konu olabilir”. Bazı İslâm hukukçuları ise bunların tamamen meta oldukları inancındadır.

43. KATILMA HESAPLARI NASIL DEĞERLENDİRİLMELİDİR?

Şekil-18: Hesap Cüzdanı Örneği

HESAP CÜZDANI

Türkiye'nin Finans'ı

Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. nezdindeki hesaplar aşağıdaki şartlar ve Şerhli Bankacılık İşlemleri Sözleşmesi (BİS) olarak anılacaktır) çerçevesinde işlenir gözetilir.

1. Her para yatırma ve çekme işleminde bu cüzdanla birlikte Bankaca kabul edilecek nitelikte kimlik belgesinin (nüfus cüzdanı, pasaport, ehliyet) ibrazı esastır.
2. Hesap mevcudu, katılma hesaplamada vade bitiminden önceki bilanço hesaplaması kaydıyla her zaman çekilebilir.
3. Katılma hesaplaması, kâr ve zarara katılma payı dışında her ne isim altında olursa olsun başka bir menfaata sağlanmaz. Özel cari hesaplara faiz, kâr payı veya her ne isim altında olursa olsun, ana para dışında herhangi bir ödeme yapılmaz.
4. Katılma hesabı sahibinin talep hakkı, hesabın vadesinin bittiği tarihteki "Birim Hesap Değeri" üzerinden hesaplanan tutar kadardır.
5. Hesap sahibi, katılma hesabına yatırdığı paranın, izleyen ilk 15 günü fona kabul edileceğini, bu hesaptan para çekilmesinde ise, paranın çekildiği günün esas alınacağını kabul ve beyan eder.
6. Banka, katılma hesabı açılışını için gerekli asgari limiti ve farklı katılma hesabı türleri için farklı hesap açma limitlerini serbestçe belirleyebilir, vade bitiminden sonra uygulamak kaydı ile hesap sahibinin muvafakatine gerek olmaksızın bu limiti değiştirebilir.
7. Katılma hesaplarından vadesinden önce para çekilmesi için 30 gün önceden Bankaya ihbarda bulunulması ve Bankanın talebi uygun bulması gerekmektedir.
8. Katılma hesabı, vadeden önce para çekilen hallerde, hesap bakiyesinin dahil olduğu katılma hesabına dönüşür. Bakiyenin Bankanın belirlediği en düşük katılma hesabı limitinin de altına düşmesi halinde hesap cari hesaba dönüşür ve kâr ve zarara katılmaz.
9. Aktif hesaba, vadeden önce para çekilen hallerde, Müşteri'ye hiçbir surette kâr payı ödenmez, önceden ödenmiş kâr payları varsa, Banka, bunları ve bunların vergilerini hesaplarında re'sen geri alma hak ve yetkisine sahiptir.
10. Özel cari hesap sahibi, Bankanın tasfiyesi halinde, Bankanın mevcut semayesi ve ihtiyatları karşılığı aktifleri ile özel cari hesaplarının karşılığı aktifleri üzerinde birinci sırada, diğer özel cari hesap sahipleri ile birlikte imtiyazlı olacaktır.
11. Hesap sahibinin her bir ek hesabındaki tutar ile katılma hesabına ilişkin kâr payları da dahil olmak üzere her türlü katılma fonu, emnet ve alacakları, hesap sahibinin en son talebi, işlemi, herhangi bir yazılı talimatı tarihinden başlayarak on yıl içinde aranmaması halinde zaman aşımına uğrar. Zaman aşımına uğrayan tutar, BİS'in 23. maddesinde belirtilen usul ve esaslar çerçevesinde tasarrur mevduatı

Sigorta Fonu (TMSF)'na devredilir.

12. Banka nezdindeki gerçek kişiler ait özel cari hesaplar ve katılma hesapları, BİS'in imza tarihinde, toplam 50.000 TL ile sınırlı olarak TMSF güvencesi kapsamındadır. TMSF veya yetkili merciler tarafından güvence tutarı değiştirildiğinde, belirlenen yeni sigorta değeri uygulanır.
13. Banka, çeşitli vadelelere toplanan fonları birlikte kullanma hakkına sahiptir. Bu durumda her vade grubu, kâr ve zarardan katkısını oranında pay alır.
14. Banka, katılma hesaplamada biriken fonların işletilmesinden doğacak kâr ve zarara katılma oranlarını, zarara katılma oranı kâra katılma oranının yüzde etilsinden az olmamak kaydıyla, para cinsü, tutar ve vade grupları itibarıyla ayrı ayrı belirleyebilir. Bu oran, hesabın vade sonuna kadar uygulanmaz.
15. Katılma hesabı, BİS'in 4.8. maddesi çerçevesinde, ilk vade işgününe gelecek şekilde hesaplanabilir. Hesap yenileme ve devamlı eden vadelerin ilk vade işgünü, hesap yenileme ve devamlı eden vadelerin ilk vade işgünüdür.
16. Vadesinde kapatılmayan katılma hesabının hesabın sahipleri tarafından verilen her haliyle katılma hesapları hesabının ilk işgünü vade gün sayısı kadar ve yenileme tarihinde geçerli olan kâr ve zarara katılma oranı üzerinden yenilenmiş sayılır. Bu haliyle BİS'de yenilenmiş sayılır.
17. Hesaptan başka bir bankadaki hesaba aktarım yapıldığında BİS'in 19. maddesindeki bankacılık hizmetlerinde BİS'in 19. Maddeleri uygulanır.
18. Katılma hesabı sahibi lehine tahakkuk eden kâr payı, vergi mevzuatı uyarınca stopaja tabi olacaktır.
19. Cüzdanın kaybolması halinde, hesap sahibince ilan mükellefiyeti yerine getirilir ve Banka hemen haberdar edilir. Aksi halde doğacak zararlardan hesap sahibi sorumludur.
20. Bankadan alacakları olan üçüncü şahısların, katılım fonları üzerinde bir talep hakkı yoktur.
21. Bu hesap cüzdanı, üzerinde adı ve soyad/ünvanı yazılı şahsa ait olup, temlik ve ciro ile devredilemez.
22. Hesap sahibi adres değişikliklerini, Bankaya yazılı olarak ve zamanında bildirmelidir.
23. Hesap sahibi, hesabıyla ilgili olarak belli bir dönem kapsayarak ekstre ve da hesap özeti ve/veya dekont talep etmediğini kabul ve beyan eder.
24. Hesap sahibi, hesap kapatıldığı takdirde hesap cüzdanını Bankaya iade edecektir.
25. Hesap sahibi, bankacılık hizmetlerini hangi kanaldan olursa olsun alırken hesabında daha evvel yapılan işlemleri kontrol ettiğini, bir sonraki işlemi yapmasının daha evvel yapılan işlemleri kabul ettiğini gösterdiğini kabul ve beyan eder.

turkiyefinans.com.tr
444 2 444

Katılma hesapları mudâraibe (emek sermaye ortaklığı) çerçevesinde açılır. Bu hesaplara para yatıranlar katılım bankası ile kâr zarar ortaklığı yapmış olurlar. Katılım bankası kendisine emânet edilen sermayeyi dinen meşrû alanlarda işletecek ve elde ettiği kârı başlangıçta tarafların anlaştıkları kâr paylaşım oranına göre pay edecektir. Katılım bankasının kasıt, kusur ya da şarta muhâlefeti yoksa parasal zarar aslında tamamen katılma hesabı sahiplerinin olmalıdır. Zira mudâraibe akdinde parasal zarar sermayedâra (rabbülmâl) aittir. İşletmeci ortak (mudârip) ise emeğinin karşılığını alamamış olur. Ancak mevzuat gereği katılım bankaları kâra katıldıklarının asgari yarısı kadar bir oranla zarara da katılırlar. Bunun gerekçesi katılım bankasının zarar etmesi halinde mutlaka bir kusurunun olduğu düşüncesidir. Bu gerekçe işlemin dinen uygun olmasını da sağlamaktadır.

Buna göre katılım bankalarında katılma hesabı açıldığında şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

- ❖ Katılma hesabına yatırılan paralar bankaya borç değil sermaye olarak verilmiştir. Banka bu sermayeyi işletecektir. Kasıt, kusur ya da şarta muhâlefeti yoksa tazminle mükellef değildir. Halbuki fâizli banka vâdeli hesaplarına yatırılan paralar “fâizli borç” olduğu için banka tazminle yükümlüdür.
- ❖ Katılma hesabına yatırılan paralar bankanın mülkiyetine geçmez; bankaya emânet bırakılmış sayılır. Halbuki fâizli banka vâdeli hesaplarında hesaba yatan paralar bankanın mülkiyetine geçer.
- ❖ Katılım bankası katılma hesabındaki fonu istediği gibi kullanmaz; dinen meşrû ve fâizsiz alanlarda kullanmak zorundadır. Aksi halde kendisine fâizsiz getiri sağlaması amacıyla emânet edilmiş fonu amacı dışında kullanmış olur. Buna göre banka mevzuatın

**KATILMA
HESAPLARI
EMANET
HÜKMÜNDEDİR.**

- izin verdiği çerçevede mudârabeye sermayesini üretim faaliyetlerinde, taahhüt işlerinde, alım satımlarda, altın ve döviz yatırımlarında ve kira işlerinde kullanabilir. Fâizli banka vâdeli hesapları ise banka tarafından dinen meşrû - gayr-ı meşrû her alanda değerlendirilebilmektedir.
- ❖ Katılım bankası katılma hesaplarına kâr zarar dağıtımı için sürekli hesap yapmak zorundadır. Çünkü hemen hergün bazı hesap sahiplerinin hesap vâdesi dolmakta ya da yeni hesaplar açılmaktadır. O halde bankanın sürekli kâr zarar hesabı yaparak yatırımcılara dağıtacağı kârı tam olarak tespit etmesi gerekmektedir. Fâizli bankalar ise hangi hesaba ne kadar fâiz vereceğini önceden tespit ettiği için böyle bir hesaplama ihtiyacı yoktur.
 - ❖ Katılma hesaplarında vâde sonunda fazlalık alınacağı kesin değildir. Zarar ihtimali de vardır. Katılım bankalarının uzman kadrolarla ve ihtiyatlı bir şekilde çalışması zarar ihtimalini oldukça minimize etmektedir. Zarar ihtimalini küçültmek için çalışmak dinen gayr-ı meşrû bir işlem değildir. Örneğin vâdeli satılan bir mal için rehin ya da ipotek almak aslında zarar ihtimalini minimize etme amacına yöneliktir ve dinen meşrûdur. Fâizli bankalarda ise vâdeli hesabın zarar ihtimali yoktur. Her halükârda anaparadan daha fazlası alınacaktır.
 - ❖ Katılma hesaplarında fâiz ödemesi olmadığından vâde sonunda alınacak fazlalığın miktarı da hesap açılırken belli değildir. Bankanın kâr ya da zararına bağlı olarak alınacak miktar değişmektedir. Fâizli banka vâdeli hesaplarında ise fâiz baştan bellidir. Banka yatırımcılarına ödeyeceği fâizi elde etmek için müşterilerden daha yüksek fâiz almaktadır. Müşteriler de bankaya ödeyecekleri fâizi karşılamak üzere kendi müşterilerine daha yüksek mâliyetle satış yapmaktadırlar.
 - ❖ Katılım bankalarında katılma hesaplarına dağıtılacak kâr bankanın dönem içindeki kârına bağlıdır. Kâr yoksa dağıtılacak kâr da olmaz. Ancak katılım bankaları profesyonel çalıştıkları için kâr oluşmaması neredeyse imkânsızdır. Fâizli bankalarda ise yatırımcılara ödenen fâiz bankanın dönem içindeki (dinen meşrû ya da gayr-ı meşrû) gelirine bağlı değildir.

Bu bilgiler ışığında katılım bankalarında katılma hesabı açmanın dinen meşrû olduğu görülmektedir.

44. ALTIN KATILMA HESABI OLUR MU?

Katılma hesapları emek sermaye ortaklığı (mudârabe) çerçevesinde açılır. Mudârabe akdinde sermayenin nakit olması esastır. Buna göre paraların sermaye olması temel kuraldır. Altın da para vasfı taşıdığı için sermaye olabilir. Hatta nakit olmayan varlıklar bile değeri tespit edilerek sermaye kabul edilebilir. Dolayısıyla altın katılma hesapları olabilir. Bu hesaplara işletmeden kaynaklanan kâr dağıtılabilir. İşletilecek altının başka bir para birimine çevrilme zorunluluğu var ise katılım bankasının kur riskinden korunma amaçlı vadeleme usulüyle ileri vadeli döviz işlemi (forward) yapmasına müsaade edilmektedir. Zira burada döviz işleminden spekülasyon yaparak para kazanmak değil; meşrû bir ticâreti korumak söz konusudur. Olağanüstü miktardaki altın varlığının ülke ekonomisine katılmasındaki sosyal zaruret hali de ileri vadeli döviz vadelemesine müsâmahakâr bakışta etkilidir.

45. KATILMA HESAPLARINA ALINAMAYACAK PARALAR VAR MIDIR?

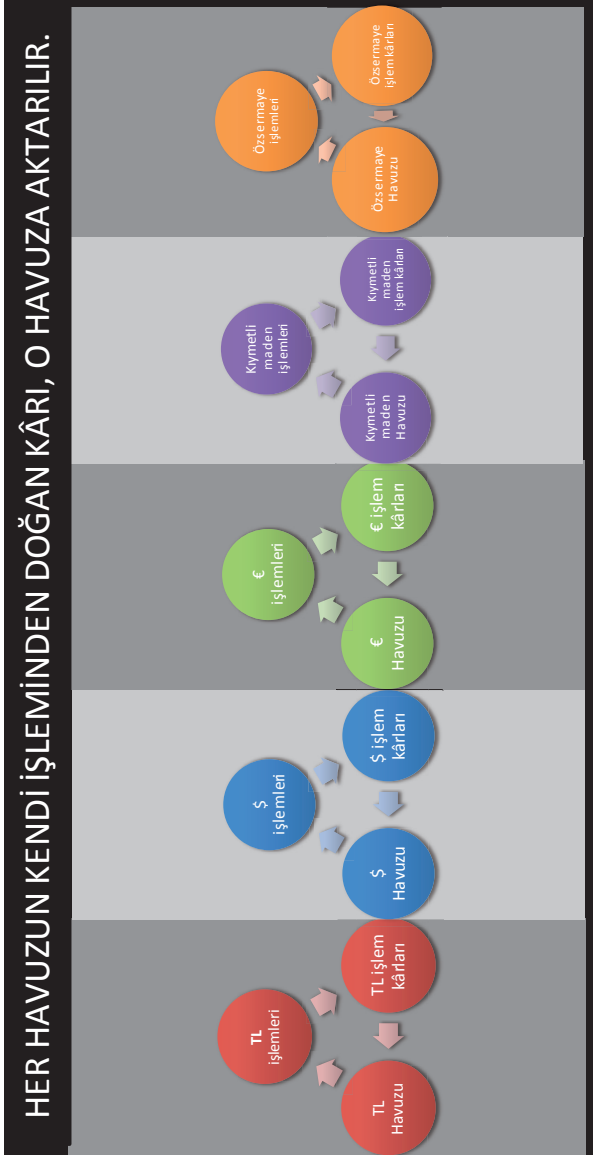
Kazancı tamamen dinen gayr-ı meşrû işlerden kaynaklanan kişi ve kuruluşların paraları katılma hesaplarına alınmaz. Zira bu durumda tümüyle haram olan bir gelirden bankanın kazanç sağlaması söz konusu olur. Banka parayı geri çevirme hakkına sahip değilse hesap sahibine oldukça düşük kâr paylaşım oranı önererek parayı geri çevirmeye çalışır. Parayı işletmek zorunda kalır ve gelir elde ederse bu gelir sosyal projelere aktarılır. Zira söz konusu gelir banka için meşrû olmaz; ancak başkaları için meşrûdur.

46. KATILMA HESAPLARINDA KÂR ZARAR HESAPLAMASI NASIL YAPILIR?

Katılma hesaplarına yatırılan fonlar kâr zarar havuzlarına aktarılır. Bu havuzlar TL, DOLAR ve EURO için ayrı ayrıdır. Bazı katılım bankalarında altın katılma hesabı da vardır. Bu havuzlara giren paralar vade gruplarına ayrılmaktadır. Yani havuzdaki fonların 1, 3, 6, 12 aylık vade gruplarına göre havuzdaki ağırlığı tespit edilmektedir. Söz konusu havuzlara geçmişte yapılan murâbahalar ve yatırımlar sebebiyle sürekli kâr transferi de gerçekleşmektedir. Yatırılan fonlar da bir gün sonrasında itibaren

murâbaha ve diğer gelir getirici işlemlerde kullanılmaktadır. Havuza dönen kârlar havuzdaki vâde gruplarının ağırlığına göre ilgili hesaplara günlük olarak hesaplanıp dağıtılmaktadır. Katılma hesabına belli bir vâdeyle para yatıran kişi günlük bazda hesaplanan kârını vâde sonuna kadar beklemek şartıyla vâde dolumunda alır.

Şekil-19: Havuzların Getirileri

47. KATILMA HESAPLARINDA KÂR PAYLAŞIM ORANLARININ DEĞİŞİMİ NASIL OLMALIDIR?

Emek sermaye ortaklığı (mudârabe) akitlerinde kâr paylaşımı sözleşme yapılırken taraflar arasında gerçekleşen anlaşmaya bağlıdır. Taraflar oluşacak kârın hangi oranlarla pay edileceğini baştan belirlerler. Bu oranların değişimi de tarafların anlaşmasına ve rızasına bağlıdır.

Katılma hesapları vâdeli akitler olduğu için hesap açılırken yapılan anlaşma vâdenin sonuna kadar geçerlidir. Bu vâdenin kâr paylaşım oranını ancak tarafların rızasıyla değiştirilebilir. Genellikle bu oran değişmez. Ancak bu vâde içerisinde bankanın tek taraflı olarak kâr paylaşım oranını değiştirerek sonraki dönemler için uygulanmak üzere kâr paylaşım oranını ilan etmesi mümkündür. Bankanın hesap sahipleriyle ayrı ayrı yeniden sözleşme yapması günümüz şartlarında beklenemez. Banka yeni kâr paylaşım oranlarını ilan eder. Eğer katılma hesabı sahipleri itiraz etmez iseler söz konusu oranları kabul ettikleri anlaşılır. Böylesi bir uygulamanın yapılabileceği hesap sahiplerine verilen cüzdanlarda açıkça yazılıdır. Dolayısıyla hesap sahiplerinin sürekli yenilenen katılma hesaplarında kâr paylaşım oranlarının (ilk vâdeden sonrası için) en başta anlaşılan oranla sabitlenmemiş olması dinen problem teşkil etmez.

48. FARKLI HESAPLARA FARKLI KÂR ORANI HAKSIZLIK MIDİR?

Ortaklıklarda kâr paylaşım oranları tarafların anlaşmalarına bağlıdır. Yani bir şirkete ortak olan taraflar aynı oranda sermaye koysalar bile farklı sâiklerle farklı oranlarda kâr payı alabilirler. Katılma hesaplarında da durum aynıdır. Katılım bankası kendi hesaplarını yaparak farklı hesap gruplarına farklı kâr paylaşım oranları tespit eder ve ilan eder. Bankanın böylesi bir tasarrufta bulunma hakkı vardır. Bu bir nevi icaptır. Bu icabı kabul eden tasarruf sahipleri fonlarını katılma hesaplarına yatırır. Böylece banka ile yatırımcı arasında akit gerçekleşmiş olur. Netice itibarıyla farklı hesap gruplarına farklı kâr paylaşım oranı tespit etmek mümkündür.

49. KATILMA HESAPLARINA MAKTÛ KÂR VAADİ (TAAHHÜDÜ) CÂİZ MİDİR?

Katılma hesapları mudârabe (emek sermaye ortaklığı) esasına dayanıldığı için tarafların yapılacak işten doğacak kâra gerçekten ortak olmaları

gerekir. Eğer taraflardan birine koyduğu sermayeye göre belli bir kâr vereleceği baştan taahhüt edilirse bu durumda tarafların ortaklığından söz edilemez. Bu sebeple katılma hesaplarına para yatırımlara maktû bir kâr taahhüdünde bulunulamaz.

50. CÂRİ VE KATILMA HESAPLARI İÇİN BELLİ MİKTARDA GÜVENCE MEŞRÛ MUDUR?

5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile tüm bankalardaki tasarruf mevduatlarının belli bir kısmı TMSF güvencesi altına alınmıştır. Katılım bankaları da bankacılık sistemine dahil olduğu için aynı şartlar burada da geçerlidir. Mevduat ve katılım fonu toplamaya yetkili mevduat ve katılım bankalarının (kredi kuruluşlarının)

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından faaliyet izinlerinin kaldırılması durumunda, mevduat ve katılım fonu hak sahiplerinin mâruz kalacağı kayıpların devlet veya bu amaçla kurulmuş özel bir kurum tarafından kısmen ya da tamamen ödenmesinin garanti edilmesine tasarruf mevduatı ve katılım fonu sigortası denilir. Türkiyede mevduatın ve katılım fonlarının sigortalanması yetki ve

KATILIM FONLARINIZ GÜVENCE ALTINDA

Yurt içi şubelerde;

Gerçek kişiler adına açılan katılım fonları,
Ticari işlemlere konu olmayan katılım fonları,
TL, döviz ve kıymetli maden cinsinden katılım fonları,

**her bir katılım bankasında her bir gerçek kişi için,
50 Bin TL'ye kadar sigorta kapsamındadır.**

SİGORTA KAPSAMI DIŞINDA OLAN KATILIM FONLARI

Katılım bankalarının **yurt dışı şubelerinde** açılan katılım fonları, Türkiye'de ve yurt dışında **kiyi bankacılığı(off-shore)** faaliyeti gösteren katılım bankalarında bulunan katılım fonları ile katılım fonu toplamaları en yüksek üç katılım bankasının kâr payları ortalaması üzerinde verilen **aşırı kâr payları** sigorta kapsamı dışındadır.

Katılım bankalarının, **yurt dışında kurulu finansal kuruluşlar adına** yurt içinde yerleşik kişilerden katılım fonu kabul etmeleri 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile **yasaklanmıştır.**

SİGORTADAN YAPILACAK ÖDEMELER

Sigorta kapsamında yapılacak ödemeler, katılım bankasının **faaliyet izninin kaldırılması** halinde **Türk Lirası** olarak yapılır. Sigorta kapsamında ödenecek tutar belirlenirken **katılma hesapları** birim hesap değerleri, **özel cari hesaplar** bakiyeleri üzerinden dikkate alınır. Döviz ve kıymetli maden cinsinden katılım fonu hesaplarının Türk Lirası karşılıkları, katılım bankasının faaliyet izninin kaldırıldığı tarihteki **Merkez Bankası döviz alış kurları ve İstanbul Altın Borsası seans kapanış fiyatı** (kıymetli maden cinsinden hesaplar için) esas alınarak belirlenir.

Bilgi için:

Yukarıda yer alan açıklamalar bilgi amaçlı olup ayrıntılı düzenleme aşağıdaki Yönetmelek hükümlerinde yer almaktadır.

07/11/2006 tarih 26339 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan "SİGORTAYA TABİ MEVDUAT VE KATILIM FONLARI İLE TASARRUF MEVDUATI SİGORTA FONUNCA TAHSİL OLUNACAK PRİMLERE DAİR YÖNETMELİK"

www.tmsf.org.tr - bilgi@tmsf.org.tr

TASARRUF MEVDUATI SİGORTA FONU Büyükdere Cad. No:143 Esentepe/İSTANBUL

TASARRUF
MEVDUATI SİGORTA
FONU

görevi kamu tüzel kişiliğini haiz Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna (TMSF) aittir. Katılım bankaları bu güvence için güvence altında olan fonlardan TMSF'ye belli miktarda prim ödemesi yaparlar. Bu işlem birkaç şekilde değerlendirilebilir. Öncelikle devlete ödenen primlerin vergi sayılıp bankanın TMSF'ye devri halinde uğranılan zarar karşılığı ödenecek tazminatları devletin kamu yararı için ödediği bir tutar olarak değerlendirilebilir. Bir başka açıdan da katılma hesaplarının emek sermaye ortaklığı olarak değerlendirilmesine dayanarak prim ödenerek şirketin devlete sigortalanması sayılabilir. Bir şirketin mal varlığının sigorta edilmesi konusunda ilgili yerde de açıklanacağı üzere müspet kanaatmeyiz. Yani milyar dolar değerindeki şirketlerin sigorta edilmeksizin risk altında tutulması düşünülemez. O halde katılma hesaplarıyla kurulan şirketin de sigorta ettirilmesi mümkün olabilmelidir. Bu sigortanın mevzuat gereği olması ve devlet tarafından yapılması meşrûiyetini daha da artırmaktadır. Ayrıca herhangi bir şirkette ortaklardan birinin diğer tarafa karşı sermayeyi garantilemesi meşrû olmamakla birlikte üçüncü taraflarca yapılacak zarar tazmin taahhütleri meşrû görülmektedir. Üstelik burada taahhütte bulunan üçüncü taraf devlettir. Devlete ödenen primler ise vergidir.

51. KATILIM BANKALARI HIÇ ZARAR ETMİYOR MU?

Katılım bankaları katılma hesaplarına yatırılan sermayeyi mümkün olduğunca dikkatli ve profesyonel tarzda kullanmaktadır. Bugün itibariyle daha çok murâbaha (peşin alım vâdeli kârlı satım) yaparak para kazanırlar. Yani 100 TL'ye aldıkları bir emtiayı mutlaka piyasa şartlarında kârlı bir satışla örneğin 115 TL'ye satarlar. Dolayısıyla müşterileri borçlarını ödedikleri sürece zarar ihtimali yoktur. Murâbaha işlemlerinde müşterilerinden her türlü teminatı alırlar. Ayrıca müşterileri hakkında her türlü sorulamayı yapar ve bankalarca güvenilir bulunmayan kişi ve kuruluşlarla çalışmazlar. Bugün itibariyle toplam alacaklarının % 97'den fazlasını sorunsuz tahsil ederler. Kalan % 3'ün de önemli bir kısmını takip sonunda alabilirler. Netice itibariyle tahsil edilemeyen küçük kısım toplamda katılım bankasını zarara sokmamaktadır. Sadece kârdan zarar ettirmektedir.

İslâm hukûku bakımından şirketlerin İslâmî ilkelere uygunluğunu ispat için zarar etmeleri şart değildir. Zarar ihtimalinin varlığı yeterlidir. Bu ihtimal % 0,1 bile olsa kâfidir. Üstelik katılım bankaları katılma hesabına para yatıran yatırımcıların yani başkalarının fonlarıyla ticâret yaptığı için zarar etme lüksleri bulunmamaktadır. Katılım bankasının zarar etmek bir

yana piyasaya göre düşük kâr dağıtımını yapması halinde bile hesap sahiplerinin bankadan fonlarını çekme temâyülleri olmaktadır. Zarar ettiklerinde bankaların yaşamaları mümkün görünmemektedir.

52. KATILMA HESAPLARINA DAĞITILACAK KÂRLAR BAŞLANGIÇTA BELİRLİ DEĞİLKEN MURÂBAHA KÂRLARI NEDEN BELLİDİR?

Katılma hesapları emek sermaye ortaklığıdır. Bir ortaklıkta kâr edilmesi, sermayenin işletilip vâde sonunda kârın ortaya çıkmasına bağlıdır. Sermaye ile yapılan ticâretin zarar etme ihtimali de vardır. Dolayısıyla katılma hesaplarına yatırılan meblağa ne kadar kâr verileceği başlangıçta belirli hale getirilemez. Yalnızca tahmîni rakamlar ifade edilebilir. Ancak bu tahminler bağlayıcı sayılamaz.

Şekil:20- Katılım Hesabı (Ortaklık) ile Toplanan Fonların, Murabaha (Alım-Satım) ya da Ortaklık Modeli ile Kullanılması Tercihinin Karşılaştırması.

Murâbaha ise bir malın peşin alınıp vâdeli satılmasıdır. Mal satışlarında da malın fiyatının taraflar arasında nizâ olmayacak tarzda belirli hale getirilmesi gerekir. Aksi halde malın ne kadarlık bir fiyatla satıldığı taraflarca bilinmediği için anlaşmazlıklar çıkar. Zaten böyle bir alım satım da yapılamaz. Dolayısıyla katılma hesaplarına verilecek kârın başlangıçta belirlenememesi katılma hesabı açılırken ortaklık kurulmasından kaynaklanırken murâbaha kâr oranının belirginleştirilmesi söz konusu işlemin alım satım olmasındandır.

53. VÂDESİNDEN ÖNCE ÇEKİLEN PARALARA KÂR VERİLMEMESİ UYGUN MUDUR? BU KÂR KİMİN HAKKIDIR?

Katılma hesapları belli bir vâdeye bağlı olarak açılmakta yani hesap sahibiyle muvakkat bir anlaşma yapılmaktadır. Katılım bankası bu anlaşmaya bağlı olarak sermayeyi işletmekte ve vâde sonunda ilgili hesaba ne kadar kâr verileceğini tespit edip hesap sahibine vermektedir. Ancak zaman zaman hesap sahipleri vâde dolumundan evvel paralarını çekmektedirler. Bu durumda kendilerine kâr verilmez. Hesap sahibinin vâdesinden önce parasını çekmesi halinde kendisine kâr verilmeyeceği katılma hesabıyla ilgili sözleşmelerde yazar. Hatta katılım bankası parayı kullandığı dönemde zarar etmiş ise hesap sahibine zararı düştükten sonra parasını verebilir. Bu durum anlaşmalara bağlıdır. Aksi halde katılım bankasının ya da başka bir mudâra akdinde mudâribin zarar edeceğini anlayan hesap sahipleri (sermâyedârlar), vâdesinden önce bütün paralarını çekmek isteyebilirler. Halbuki en başta paralarını belli bir vâdeye kadar çekmemek üzere mudâra akdi yapmış idiler.

İade kârlar bankaya aktarılabilir. Çünkü banka her bir hesap sahibiyle ayrı ayrı mudâra akdi yapmaktadır. Dolayısıyla sermâyedâr ortağın hesabını kapatması halinde onun parasına düşen kâr ortaklığın diğer tarafı olan bankaya kalır. Katılma hesabının bağlı olduğu havuzda bir müşâreke ortaklığı söz konusu değildir. Yani havuzun bu iade kârda hakkı yoktur. Banka her bir mudâra akdiyle aldığı fonu ayrı ayrı değerlendiremediği için bir havuzda toplayarak işlem yapmaktadır. Ancak katılım bankaları bu haklarını kullanmayıp söz konusu kârı havuza da aktarabilirler. Geçmiş dönemlerde katılım bankaları bu haklarından feragat edip ilgili kârları havuzlara aktarmışlardır. Günümüzde de katılım bankaları bu iki yoldan birini tercih ederek davranmaktadırlar.

54. MUDÂRİP BANKANIN ZARARA KATILMASI UYGUN MUDUR?

İslâm hukukçularının genel kabulüne göre mudârabeye akdiyle mudâribeye teslim edilen mal, emânet hükmündedir. Dolayısıyla mudâribin kasıt, kusur ya da şarta muhâlefeti yok ise oluşacak parasal zarara katılması söz konusu olamaz. İbn Rüşd konuyla ilgili şu değerlendirmede bulunmaktadır: “Eğer rabbülmâl (sermayedâr) mudâribin sermayeyi tazmin etmesini şart koşarsa İmam Mâlik’e göre mudârabeye akdi meşrûiyetini kaybeder ve fâsit olur. İmam Şâfiî de bu kanaattedir. Ebû Hanîfe ve öğrencileri ise akdin meşrû, şartın bâtil olduğunu söylemişlerdir. İmam Mâlik’in dayandığı nokta şudur: Sermayenin tazmin edilmesi şartı mudârabeye yüklenmiş ek bir garardır. Bu sebeple akid fâsit olur. Ebû Hanîfe ise bunu kendi görüşüne uygun olarak alışverişteki fâsit şarta benzetmiştir. Bu durumda şart bâtil, alışveriş câiz olmakta idi. Onun bu husustaki dayanağı ise daha evvel geçen Berîre hadisidir”³². Halbuki katılım bankaları mudârip sıfatı taşımalarına rağmen ilgili mevzuat gereği kâra ortak oldukları oranın asgari yarısı miktarınca zarara katılmaları gerekmektedir.

Öncelikle bu şart, sermaye sahibi ile mudâribin kendi inisiyatifleriyle kabul ettikleri bir şart değildir. Devlet tarafından ileri sürülen bir koşuldur. Devlet herhangi bir zarar durumunda bankanın hiç kusuru veya kasıt olmayabileceğini düşünmemiştir. Yani bir zarar varsa mudâribin mutlaka bir kusuru vardır. Zaten mudârabede mudâribin zarara katılmama hali, kasıt, kusur ve şarta muhâlefetinin olmamasıyla mukayyedir. O halde devlet, bankanın en azından kâra ortak olduğu oranın yarısı kadar zarara katılması gerektiğine hükmetmiştir.

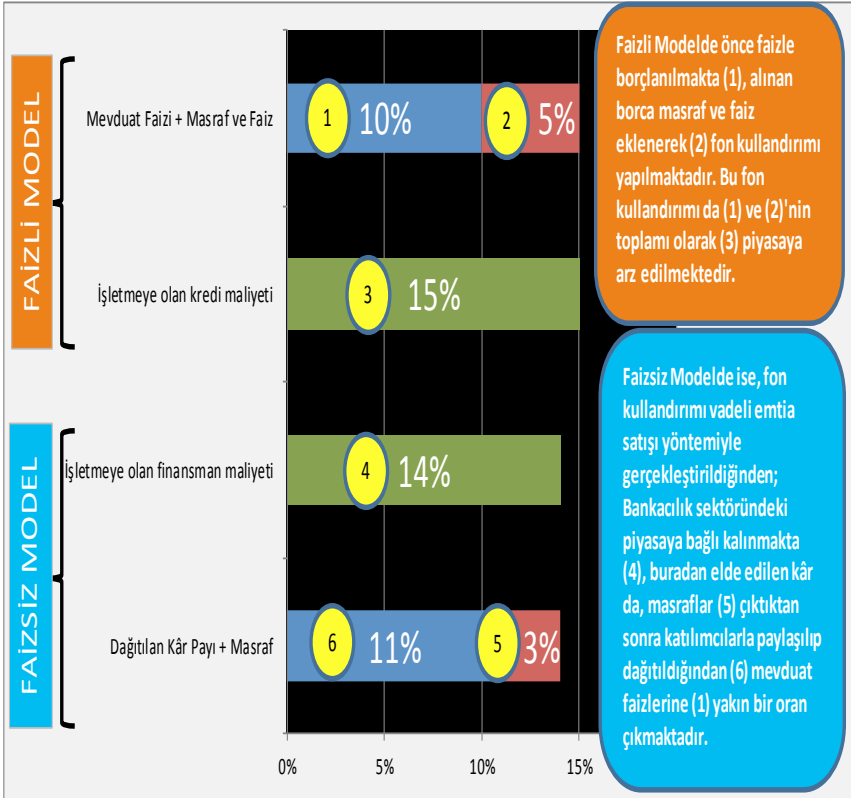
Ayrıca geçmişteki mudârabeye akitlerinde sermayedar güçlü tarafı temsil ederken mudârip zayıf tarafı temsil etmekte idi. Dolayısıyla mudâribin zarara katılması şartı kendisinin zayıf taraf olmasına rağmen hem emeğini kaybetmesine hem de zarara katılmasına sebep olabiliyordu. Halbuki bugün bankalar zayıf tarafı temsil etmemektedirler. Dolayısıyla zarara katılıyor olmaları zayıf tarafın hem emeğinden mahrûmiyeti hem de zarara katılması olarak değerlendirilmemelidir. Bilakis mudârabeye akdiyle küçük büyük sermaye sahiplerinden para toplayıp işletme vaadinde bulunan büyük bir bankanın oluşacak zarardan hiç etkilenmemesini tartışmak gerekir. Bu hususta Hayreddin Karaman’ın görüşü şöyledir: “Banka şahıs gibi

32. İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, I-IV, Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2004, s. 632.

değildir; hükmî şahsiyettir ve işinin karşılığını çeşitli şekillerde (dosya ücreti vb.) almaktadır. Zayıf taraf değildir. Zarara katılmama taksirin bulunmamasına bağlıdır. Mevcut şartlarda katılım bankasının zarar etmesi için mutlaka taksiri bulunmalıdır”. Buna göre katılım bankasının kısmen zarara katılması İslâm hukûku açısından problem sayılmamalıdır.

55. KATILMA HESAPLARINA DAĞITILAN KÂR NEDEN FÂİZLİ BANKA FÂİZLERİNE YAKIN OLMAKTADIR?

Şekil-21: Bankacılık Sektöründeki Maliyet ve Kar Hadleri Birbirine Yakın Olduğu Müddetçe ve de Katılım Bankalarının Murabahayı (Alım-Satım) Tercih Ettikleri Müddetçe Mevduat Bankalarının Faizi ile Katılım Bankalarının Dağıttıkları Kar Payının Birbirlerine Yakın Çıkacağına İlişkin İşlem Karşılaştırması.

Katılım bankalarının kâr oranlarının fâizli banka fâizlerine yakın olduğu iddiası kısmen doğru kısmen doğru değildir. Fâizli bankalar fâiz verme taahhüdüyle vâdeli hesap açtıkları için Merkez Bankası'nın da etkisiyle fâiz oranları değiştikçe bankalar fâiz oranlarını indirip yükseltebilmektedirler. Yani fâizli bankalar piyasada oluşan fâiz oranlarına bağlı olarak fâiz oranlarını istedikleri gibi değiştirebilmektedirler. Katılım bankaları ise fâiz taahhüdüyle borç değil işletme vaadiyle sermaye kabul ettikleri için katılma hesabı sahiplerine başlangıçta herhangi bir kâr taahhüdünde bulunmazlar. Yani topladıkları fonun ilk etapta maliyeti sıfırdır. Aldıkları sermayeyi piyasa şartlarına uygun bir kâr oranıyla murâbaha işleminde değerlendirirler. Murâbaha fâizli bankalardaki krediye alternatif meşrû enstrümandır. Murâbahadan elde edecekleri kârı ise katılma hesabı açılırken hesap sahipleriyle anlaştıkları kâr paylaşım oranına göre hesaplara dağıtacaklardır. Dolayısıyla katılım bankaları katılma hesaplarına dağıtacakları kâr paylarını istedikleri gibi değil murâbahadan gelecek kârlara göre belirlemektedirler. Murâbaha kârı ise zamanla havuzlara dönmektedir. Örneğin 1 aylık hesap açan bir kimseye verilecek kâr, doğrudan kendi parasından kaynaklanan kâr olmayıp daha evvel bankanın yaptığı murâbahalardan söz konusu 1 ay içinde havuza dönecek kârlardan olmaktadır. Murâbaha kârı yüksek iken katılım bankalarının yaptıkları akitlerden doğan kâr döndükçe hesap sahipleri yüksek kâr, murâbaha kâr oranı düşüken yaptıkları akitlerden doğan kâr havuza döndükçe düşük kâr elde etmiş olurlar.

Netice itibariyle katılım bankaları ile fâizli bankalar aynı sektörde oldukları için piyasalarını belirleyen temel faktörler aynıdır. Aynı piyasadan elde ettikleri geliri fâizli bankalar fâizli yolla hesap sahiplerine aktarırlar. Katılım bankaları ise piyasadan elde ettikleri kârı katılma hesabı sahiplerine aktarırken şu noktalara dikkat ederler:

- ❖ Katılım bankası katılma hesabı açarak kendisine sermaye verenlere fâizli bankalardan daha az olmayacak şekilde bir kâr paylaşım oranını mudâraabe akdini yaparken tespit etmiş olmalıdır. Zira piyasadan daha az kâr alan hesap sahipleri bankadan fonlarını çekerek bankayı zora sokabilirler.
- ❖ Katılım bankası sermayeyi işletirken (murâbaha yaparken) öyle hassas kâr oranı belirlemelidir ki müşterilerini memnun etmeli;

piyasaya göre yüksek kâr almamalıdır. Çünkü yüksek maliyet müşterilerin başka bankalara yönelmesine sebep olur.

- ❖ Katılım bankası hissedârlarının da üstlendikleri riske göre piyasada kabul edilebilir bir kâr etmesini sağlamalıdır. Aksi halde bankacılık yapmayı kabul edip büyük risklere katlanan hissedarlar sektörden beledikleri kârı alamayınca ayrılma kararı alırlar.

56. KATILIM BANKASI YAPTIĞI HER İŞTEN KAZANDIĞI KÂRI KATILMA HESAPLARINA TAMAMEN AKTARIYOR MU?

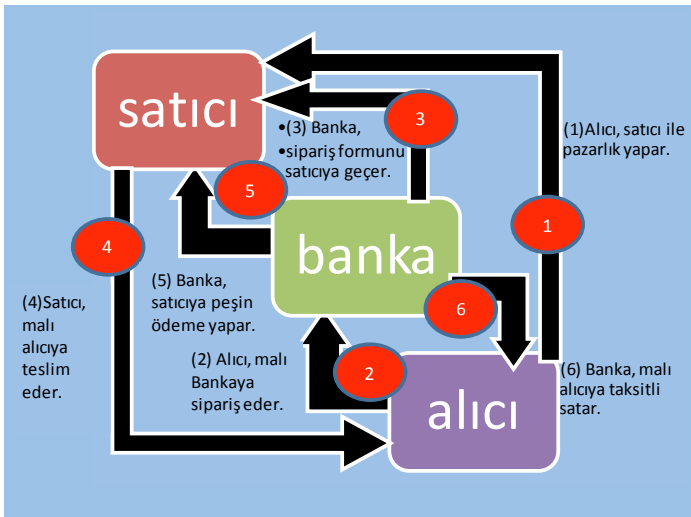
Katılım bankalarının kendi özsermayesiyle yaptığı işlerden ya da bu sermayeye dayanarak girdiği taahhütlerden elde ettiği gelir tamamen kendisine aittir. Bu işlemlerde kâr zarar havuzları kullanılmadığı için havuzun kârda payı bulunmamaktadır. Katılma hesaplarına yatırılan fonlara ödenen kârlar ise tamamen bu fonlar ile yapılan işlemlerden elde edilmektedir.

57. KATILIM BANKASI NE TÜR İŞLERDEN PARA KAZANABİLİR?

Katılım bankası fâiz karşılığı borç veremez ancak alım satım, hizmet, kira, ortaklık, vekâlet ve kefâlet gibi dinen meşrû akitler yaparak para kazanabilir.

58. MURÂBAHA NEDİR?

Şekil-22: Murabaha Mekanizması

Klasik fıkıhta murâbaha malın mâliyetinin müşteriye bildirilmesi ve üzerine kâr eklenerek satılmasıdır. Yani müşteri satın aldığı mal sebebiyle satıcıya ne kadar kâr verdiğini bilmektedir. Ancak Türkiye’de uygulanan murâbahanın klasik fıkıhtaki vâdeli satıma tekâbül ettiği de bazı İslâm hukukçularınca ifâde edilmiştir. Bu durumda müşteriye malın mâliyetinin tam olarak açıklanma zorunluluğu olmamaktadır. Bugün katılım bankalarının asıl para kazanma yöntemi murâbahadır. Daha çok peşin alınan malın vâdeli kârlı satımı şeklinde işlemektedir. Malın satıcıdan banka adına alınması sırasında, banka müşterisi bankayı vekâleten temsil etmektedir. Mal ile ilgili evrakların müşteri adına tanzim edilmesi ise İslâm hukûku açısından önemsizdir. Zira İslâm hukûkunda evrakların müşteri adına düzenlenmesi şartı bulunmamaktadır.

Buna göre murâbahanın aşamaları şöyledir:

- ❖ Müşteri almak istediği malı bulur. Satıcıyla akit yapmaz. Katılım bankasından vekâlet almış ise akit yapabilir.
- ❖ Katılım bankasına malı almak üzere başvurur.
- ❖ Katılım bankası malın alım satıma uygun olup olmadığını ve müşterinin ödeme kabiliyetini araştırır.
- ❖ Katılım bankası kurumsal işlemlerde satıcıya sipariş formu gönderir. Müşterisine malı alması için vekâlet verir. Bireysel işlemlerde bu vekâlet şubedeki personel, SMS mesajı ya da MİM (Müşteri İletişim Merkezi) yoluyla verilir.
- ❖ Katılım bankası malın alındığına dair evraklar ulaştınca satıcıya ödeme yapar.
- ❖ Katılım bankası malı müşterisine taksitli bedelle satar.

Katılım bankaları murâbaha yapabilmek için şu noktalara dikkat etmektedirler:

- ❖ Ortada alınıp satılacak bir mal ya da hak var mıdır?

Eğer alım satım yapılacak bir mal ya da hak yok ise katılım bankası nakit borç verip fazlasıyla tahsil edemez. Zira bu durumda fâizcilik yapmış olur. Bu bakımdan katılım bankaları murâbahasını yapmadıkları bir malla ilgili vergileri, cezaları, devlet okul harçlarını, noter masraflarını vs.

murâbahaya konu yapmazlar. Müşterinin nakit sıkıntısı dinen muteber bir gerekçeye dayanıyorsa ve nakit sıkıntısı aşılmadığı takdirde müşteri adına büyük zararlar söz konusu olacak ise teverruk yoluyla işlem yapılması uygun görülmektedir.

❖ Alınıp satılacak mal ya da hak dinen satıma uygun mudur?

Eğer müşterinin katılım bankasından talep ettiği mal dinen alım satıma uygun değilse murâbaha yapılamaz. Bu bakımdan içki, sigara, kumar malzemeleri, müstehcen yayınlar vs. murâbahaya konu olamazlar.

❖ Alınıp satılacak mal taksitle satıma uygun mudur?

Murâbaha vâdeli satımdır. Dolayısıyla alınıp satılacak malın vâdeli satıma uygun olması gerekir. Paraların ve para hükmündeki varlıkların ise vâdeli satımı kâr değil fâiz doğurur. Bu bakımdan katılım bankaları döviz murâbahası yapmazlar. Altın konusunda ise İslâm hukukçuları arasında görüş ayrılığı vardır. Külçe altın ile çeyrek, yarım, tam altını para sayıp işlenmiş altını, hurda altını ve altın tozunu mal sayan görüşe göre bu tür mal kabul edilen altınlar murâbahaya konu olabilmektedir. Bu görüşe göre gümüş para vasfını tamamen kaybetmiştir. Bazı katılım bankaları ise altın ve gümüşü tamamen para saydıkları için bunların murâbahasını yapmazlar.

❖ Alıcı ile satıcı kendi aralarında sözleşme yapmışlar mı?

Sözleşmesi bitmiş işlemlere katılım bankası dahil olamaz. Çünkü ortada satıcıdan alınıp müşteriye satılacak mal kalmamış demektir. Bu sebeple esas faturası kesilmiş, sözleşmesi imzalanmış, ruhsatı/tapusu devrolmuş, peşinatı verilmiş işlemlere katılım bankası dahil olamaz. Kaporanın malın mülkiyetini devreden bir ödeme olup olmadığı ise tartışmalıdır. Bazı katılım bankaları kapora mülkiyeti devreden bir ödeme saymayan görüşle amel ederken bazı katılım bankaları kapora ödenmiş ise murâbaha yapmamaktadır.

❖ İşlem sahte midir?

Katılım bankası gerçek işlemlere yardımcı olabilir. Sahte işlemlerle finansman sağlamak isteyenlerle çalışamaz. Bu bakımdan akrabalar, eşler, ortaklar, grup firmaları arasındaki murâbaha taleplerine ilk etapta olumsuz yaklaşırlar. Yine satıcıya ödenen para muvâzaa hissi verecek şekilde

alıcıya ödenmiş ise katılım bankaları böylesi müşterilere karşı da dikkatli davranırlar.

Fâizli bankalar bunların hiçbirine dikkat etmez. Dolayısıyla katılım bankacılığında uygulanan murâbaha ile fâizli bankacılıktaki krediler kesinlikle farklıdır.

59. KATILIM BANKASININ TESLİM ALMADIĞI MALI SATMASI CÂİZ MİDİR?

İslâm hukukçuları teslim alınmamış malların satılması konusunda şu görüşleri ileri sürmüşlerdir:

- ❖ İmam Şâfiî yiyecek, akar, menkul veya nakit olup teslim alınmamış malın satışını sahih kabul etmemiştir.
- ❖ Osmân el-Bettî ise böyle bir satışı hiçbir kayıt koymaksızın sahih saymıştır.
- ❖ İmam Ebû Hanîfe gayr-i menkullerin teslim alınmadan satışına izin vermiş; bunun dışındakileri onaylamamıştır.
- ❖ İmam Mâlik ise yiyecek maddelerinin kabzedilmeden satılmasını doğru bulmazken diğer malların böyle satışını meşrû görmüştür.
- ❖ Bazı âlimler ise ölçülüp tartılanların kabzedilmeden satışını kabul etmezken diğer malların teslim alınmadan satışını onaylamıştır³³.

Muhtemelen bir idareci olarak Hz. Peygamber, sahte alım satım yoluyla fâizciliğe girilmesini ve yiyecek maddelerinin teslim alınmadan evvel satımının, malın tesliminde sıkıntılara yol açabileceği endişesiyle söz konusu yasağı koymuş olmalıdır. O halde bu sakıncaların olmadığı piyasalarda, eğer sahte alım satımlarla fâizcilik yapılmıyor ve söz verilen vâdede malın teslim edilmesi büyük oranda gerçekleştiriliyorsa her türlü ticâret eşyasının teslim alınmadan satışında bir beis olmasa gerektir. Zira günümüzde birçok sektörde firmalar ileride alacakları ve satacakları mallar için önceden bağlantılar yapmak durumundadır. Örneğin belli bir vâde sonunda yurt dışından gelecek mallar için ithalatçı firma önceden satış anlaşmaları yapmaz ise gümrükten başlayıp, nakliyeye, depolama masraflarına, işçiliğe, sigorta giderlerine, zaman kaybına vs. katlanmak

33. Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, X, 169-170.

durumunda kalacaktır. Burada firmaların fâizcilik yapma amacı yoktur. Malların vâdesinde teslim edilememe riski ise normal düzeydedir ve ticârette bu tür riskler her zaman vardır. Zaten firmalar böylesi durumlar için farklı enstrümanlar da geliştirmişlerdir.

Netice olarak katılım bankaları satacakları malları müşterilerine verdikleri vekâlet yoluyla kabzederler. Aslında katılım bankaları ilk kurulduklarında kendileri adına mal alımı yapılırken bizzat malı takip etmekteydiler. Ancak zamanla bu imkansız hale geldi. Zira artık milyarlarca liralık işlem hacmine ulaşmışlardır. Her bir alım satımı bizzat takip etmek üzere eleman istihdam etmeleri maliyetleri yükseltecektir. Bu da müşteriye yansıtıldığında memnuniyetsizliğe yol açacaktır. Dolayısıyla bankalar malı doğrudan satmak için aldıkları, malın müşterisi mal hakkında daha iyi bilgi sahibi olduğu ve bankanın malı bizzat teslim almasının ekstra maliyet doğuracağı ve bunun da müşteriye yansıtacağı gibi sebeplerle bankanın malın satıcıdan teslim alınmasını vekâletle yapıp yapamayacağı düşünülmüş ve buna izin verilmiştir.

60. KATILIM BANKALARINDAKİ MURÂBAHA GERÇEK BİR ALIM SATIM SAYILABİLİR Mİ?

Eğer vekâlet ile mal almak İslâm hukûkuna göre yasaklanırsa dünya üzerinde pek çok alım satım akdinin meşrûiyeti ortadan kalkar. İslâm hukûkunda vekâlet akdi oldukça geniş ve özgür bir alan bırakmaktadır. Neden bundan istifade edilmesin? Bugünkü ticâreti zorlaştırmak değil mümkün olduğunca meşrû daire içinde kolaylaştırmak gerekir. Aksi halde insanlar zaten mâkul ve gerçekte dînî olmayan zorlaştırmalara riâyet etmiyorlar. Fâizli bankalar müşterilerini hiç uğraştırmadan fâizli kredi veriyorlar. Katılım bankaları ise İslâm hukûkunun kurallarına uyuyorlar. Bunlara ilaveten bir de dinen gerekli olmayan şartlar ileri sürülürse müşteriler rahatsız edilmiş olur. Netice olarak murâbaha İslâm hukûkunun izin verdiği ruhsat ve imkânlardan yararlanılarak icrâ edilen gerçek bir alım satımdır.

61. KATILIM BANKASININ HER ŞEYİ ALIP SATMASI UYGUN MUDUR?

İslâm hukûkunda ticâretin yalnızca belli bir alanda yapılma zarûreti yoktur. Dolayısıyla katılım bankalarının müşterilerinin talebi üzerine dinen satıma uygun malları alıp satmalarına mâni bir dînî delil bulunmamaktadır.

62. KATILIM BANKASININ SATTIĞI MALDA KUSUR KABUL ETMEMESİ UYGUN MUDUR?

Bir alım satımın iki tarafı vardır. Satıcının malını satma, müşterinin de peşin ya da vâdeli mal bedelini ödeyip malı alma hakkı söz konusudur. Bu ikisi arasında akit yapılırken çeşitli şartlar ileri sürülebilir. Örneğin kefil ve rehin gibi teminata yönelik ya da malın teslim yer ve zamanına yönelik mal teslimiyle ilgili şartlar sözleşmeye konulabilir. Bu şartlardan biri de malda çıkacak kusurlara karşı satıcının sorumlu olup olmayacağıdır. Eğer satıcı sattığı malda ortaya çıkacak kusurlardan berî (sorumsuz) olduğunu sözleşmede koşul olarak ileri sürüyor ve müşteri de bunu kabul ediyorsa akit sahih olur. Yani nasıl müşterinin kusurlu malı geri verme hakkını ileri sürmesi mümkün ise satıcının da sattığı malı geri almama şartını koyma hakkı vardır. Buna İslâm hukûkunda bey' bi'l-berâe denilir.

Katılım bankaları müşterilerine sattıkları malları doğrudan müşterilerine verdikleri vekâletle satın almakta ve kabzetmektedirler. Dolayısıyla katılım bankasına vekâleten malı alan müşterinin kusurlu mallar alması halinde kendisinin de taksiri söz konusudur. Bu yüzden ortaya çıkacak kusurlar karşısında yalnızca katılım bankalarını sorumlu tutmak doğru olmaz. Zaten katılım bankaları da malda çıkacak kusurlardan sorumluluk almama haklarını kullanmaktadırlar.

63. MALIN BEDELİNİN BİR KISMINI MÜŞTERİNİN KARŞILAMASI MURÂBAHAYA AYKIRI DEĞİL MİDİR?

Müşteri malın maliyetinin belli bir kısmını karşılayabilecek güçte ise katılım bankası satıcıdan malı iki şekilde alabilir:

- ❖ Katılım bankası malın tamamını satın alır. Müşteriye satarken müşterinin elindeki meblağı peşinat olarak alır ve malın satış bedelinin kalan kısmını taksitlendirir. Günümüzde katılım bankaları büyük oranda bu usûlü kullanmaktadırlar. Müşteriye murâbaha yapmaya karar verdiklerinde müşterinin elindeki meblağı kendi bankalarında açtıkları hesaplara almaktadırlar. Satıcıya ödeme yapacakları sırada bu hesaptan parayı alıp kalan kısmını ekle-mekte ve satıcıya para ödemesi yapmaktadırlar.
- ❖ Katılım bankası ile müşteri malı ortak alırlar. Her biri mal için ortaya koyacakları sermayeyi hazırlar ve malı ortak satın alırlar.

Satın alım bittikten sonra katılım bankası hissesini ortağına vâdeli bedelle satar.

64. KATILIM BANKASI MÜŞTERİSİNİN FÂİZLİ KREDİ NİYETİNDE OLMASI HÜKMÜ ETKİLER Mİ?

Katılım bankalarının çalıştıkları müşterilerin bir bölümü fâiz hassasiyeti sebebiyle bu bankalara yönelmektedirler. Bankanın kâr oranı düşük de olsa fazla da olsa bu müşteriler bankayla çalışmaya devam ederler. Elbette katılım bankaları da bu müşterilerini kaybetmemek adına onların talepleri karşısında daha hassas davranırlar.

Katılım bankalarıyla çalışan bazı müşteriler ise fâize karşı duyarlı değildirlerdir. Onların amacı satın alacakları mala fâizli ya da fâizsiz finansman bulmaktır. Katılım bankaları usûlüne uygun bir tarzda murâbaha yapıyor iseler müşterilerinin bu amacı taşıması sorun teşkil etmez. Zira katılım bankacılığında katılım bankasının şartları geçerlidir. Herhangi bir müşteri katılım bankasıyla çalışma kararı almış ise bankanın göstereceği yolu takip etmek zorundadır. Aksi halde bankadan finansman sağlayamayacağını bilmektedir.

65. MURÂBAHA MEŞRÛ MUDUR?

Bir emtiayı veya satılabilir bir hakkı satıcısından peşin bedelle alıp müşterisine vâdeli bedelle satmak ticârî bir işlemdir. Piyasadaki bütün tüccarlar peşin ya da vâdeli bedelle aldıkları emtiaları üzerine kâr koyup müşterilerine satmaktadırlar. Katılım bankaları da aynı işlemi yapmaktadır. Dolayısıyla murâbaha aynen diğer ticârî işlemler gibi dinen meşrûdur.

İslâm hukukçuları gerçek bir malın gerçek satıcısından alınıp katılım bankası tarafından müşterisine vâdeli bedelle satılmasını meşrû görmüşlerdir. Bu konuda pek çok bireysel ya da heyet fetvâları yayınlanmıştır.

Murâbahanın fâizli banka kredilerinden daha çok ticârî faaliyetlere benzetilmesi en doğrusudur. Yani katılım bankaları fâizli bankalardan daha fazla mal alıp satan ticârethanelere benzer. Çünkü katılım bankalarına ancak mal siparişi verilebilir. Bu bankalardan doğrudan nakit alınamaz. Elbette katılım bankaları mal alıp depolayan ve zaman içinde işyerlerinde satan ticârethânelere birebir aynı değildir. Katılım bankaları müşterileri kendilerine başvurduğu anda mal alıp satan kurumlardır. Ancak katılım bankalarının kârı da söz konusu ticârethânelere kadar değildir.

Örneğin bir konfeksiyon mağazası piyasa şartlarında satın aldığı bir malın peşin bedelini bile maliyetine göre % 100'den fazla kârla belirleyebilmekte ve buna göre vâde farkıyla satabilmektedir. Halbuki katılım bankası içinde bulunduğu sektör sebebiyle ancak uzun vâdeli satışlarında % 100 kâr elde edebilmektedir. Hasılı ikisi de ticâret yapmakta ancak kâr marjları içinde buldukları piyasaya göre belirlenmektedir.

66. MURÂBAHA FÂİZ HİLESİ MİDİR?

Murâbahanın bir fâiz hilesi olduğunu ifade edenler ne müşterinin söz konusu malı bankadan satın almak ne de bankanın malı satın alıp müşterisine satmak amacıyla olduğunu, bilakis müşterinin ihtiyaç duyduğu paraya ulaşmak isterken bankanın da ona bu parayı hileli bir alım satım yoluyla verdiğini ileri sürmüşlerdir. Fâizli bankanın amacı her ne gerekçeye olursa olsun kendisinden kredi talebinde bulunan kişiye, istediği meblağı “borç” olarak vermek ve bu parayı fâiziyle birlikte tahsil etmektir. Murâbaha işlemi ise “gerçek” bir mal ya da hakkın satıcısından peşin bedelle alımı ve müşteriye taksitli fiyattan satımı söz konusudur. Dolayısıyla gerçek bir mal ya da hakkın gerçekten peşin alınarak taksitli satılması söz konusu olduğundan, böylesi bir ticârette fâiz mevzubahis olmamaktadır. Veresiye satışta ortaya çıkan vâde farkı ise fâiz değildir.

İnsanları yanlışlığa sevkeden etkenlerden biri de örneğin fâizli bir bankadan aylık % 1.5 fâizle çekilen kredinin 48 aylık vâdede ortaya çıkardığı fâiz miktarı ile 48 ay vâde ile aylık % 1.5 oranındaki vâde farkının ortaya çıkardığı kârın aynı olmasıdır. Yani “madem ki 48 ay sonunda ödenen fâiz miktarı ile vâde farkı miktarı aynıdır, o halde katılım bankasında uygulanan murâbaha da fâiz hilesidir” denilmektedir.

Sözü edilen vâde sonunda ödenen fâiz ile vâde farkı miktarlarının eşit olduğu gerçektir. Kâr payı ile fâizin eşit olması iki tür bankanın yaptığı işlemin de aynı olduğunu göstermez. Her şeyden önce kâr payı ve fâiz oranlarını bankalar değil piyasalar belirler. Bütün bankalar piyasaların belirlediği oranlara uymak zorundadır. İki tür bankacılık da finansman yapmaktadır. Fark oranda değil yapılan işlemin şeklinde yani yöntemindedir. Bu yöntem farkı anlaşılırsa söz konusu benzerliğe rağmen iki tür bankacılık arasındaki fark da anlaşılabilir.

Katılım bankaları finansmanı alım satım yani ticaret yöntemi ile, mevduat bankaları ise kredi yani borç verme yöntemiyle yapmaktadır. Katılım bankası bunu, malı önce satın almak sonra da satmak suretiyle

yapmakta; alım satımı da vekâlet, talep ve sipariş formu ya da elektronik mesajla gerçekleştirmektedir.

Halbuki mevduat bankası finansmanı kredi (borç para verme) şeklinde gerçekleştirmekte ve ödemeyi doğrudan müşteriye yapmaktadır. Burada karışıklığa ve tereddüte yol açan bir hususu açıklamakta yarar vardır: Mevduat bankaları bazı kredilerini katılım bankaları gibi müşteriye değil doğrudan satıcıya ödemektedir (konut ve araç kredileri gibi). Bu durum şekli olarak katılım bankaları ile aralarındaki benzerliği iyice artırmaktadır. O zaman bu benzerlik nasıl izah edilecektir? Şöyle ki mevduat bankası bu ödemeyi satıcıya yaparken bunu temsil ettiği bankacılığın bir prensibi veya şartı olarak yapmamakta paranın yanlış yerde kullanımını önlemek için yani krediyi sağlama almak için yapmaktadır. Yani paranın satıcıya ödenmesi bu finansmanın kredi vasfını kaybetmesine yol açmamakta sadece ihtiyat ve sağlamlık prensibi yerine getirilmektedir. Klasik bankalar bu şekilde işlem yaparak katılım bankacılığı prensiplerine yaklaşmaktadır. Klasik bankaların katılım bankacılığı prensiplerine benzer işlemler yapması eleştirilecek bir husus değil aksine katılım bankacılığı açısından övgüyle bahsedilecek bir husus olması gerektiği ortadadır.

67. MURÂBAHA İNE SATIŞI MIDIR?

Fâizsiz bankacılıktaki murâbaha işleminin îne satışına benzetilmesi de problemlili görünmektedir. Çünkü îne satışı temelde bir fâiz hilesidir. Daha çok veresiye satılan bir malın peşin geri alınması olarak tanımlanır. Bu satıma îne denmesinin sebebi bu kelimenin bir anlamının da “nakit para” olmasından kaynaklanmaktadır. Zira bir malı önce veresiye satın alıp sonra daha düşük peşin bedelle geri satan kişi, aslında mal değil nakit para elde etmiş olmaktadır. Halbuki normal bir alım satım, satıcıya para kazandırırken alıcının mal temin etmesini sağlamaktadır.

Anlaşıldığı üzere îne satışı yaygın tanımıyla bir fâiz hilesidir. Ancak gerek şeklen alım satım şartlarına uyduğu için ve gerekse insanların nakit sıkıntısını aşma zarureti olduğu için bazı âlimlerce câiz görülmüştür. Çoğunluk ise gerçekte alım satım niyeti olmadığı için bunu mübah saymamıştır. Halbuki murâbahada hile ile bir başkasına fâizli borç vermek değil, ihtiyaç duyduğu bir malı peşin alamayan bir kişiye bu malı taksitle satmak söz konusudur. Yani fâizsiz banka ile müşterinin temel amacı müşterinin paraya ulaşmasını sağlamak değil; satın almak istediği malın veresiye alım

satımını gerçekleştirmektir. Dolayısıyla hem amaç hem de bu amacı gerçekleştirmek için kullanılan yol meşrû olduğu halde murâbahanın îne satışına benzetilmesi isabetli görünmemektedir.

68. FÂİZLİ KREDİLERDE MALA İPOTEK KONMASI BANKANIN MALI ALIP SATTIĞINI GÖSTERMEZ Mİ?

Öncelikle bankadan fâizli kredi alınırken izlenen süreç unutulmamalıdır. Banka verdiği ana paraya fâiz ekleyeceğini önceden bildirmekte ve işlemleri buna göre yapmaktadır. Eve ipotek koyması ya da araç ruhsatına rehin kaydı düşmesi yalnızca alacağını garantiye almak içindir. Bunların ipotekli ya da rehin olması peşin alınıp taksitli satıldıkları anlamına gelmemektedir.

Bir başka açıdan ise ipotek ya da rehin kaydı bir alım satım sözleşmesinin olmazsa olmaz parçası değildir. Yani katılım bankası yaptığı bir murâbaha işlemi sonrasında eve ipotek koymasa ya da aracı rehin almasa da yaptığı işlem fâizsizlik özelliğini taşır. Halbuki fâizli banka krediyi kullandırdıktan sonra ipotek ya da rehin şöyle dursun malın bizzat kendisini dahi borç bitene kadar borçlusuna vermese yine de yaptığı işlem fâizlilik özelliğini kaybetmemektedir. Hülâsa katılım bankalarındaki işlemlerin fâizsiz olması evin ipoteklenmesi açısından değil peşin alınıp taksitli satılması sebebiyledir.

69. MURÂBAHA YAPMAK İÇİN ALINIP SATILACAK BİR EMTİA ŞART MIDIR?

Murâbaha bir alım satımdır. Peşin alınan bir varlığın vâdeli satımında mutlaka bir akit konusu olmak zorundadır. Yani ortada satıcısından alınıp müşteriye satılacak bir varlık yok ise murâbahadan söz edilemez. Ancak murâbaha için akit konusunun mutlaka görünür bir emtia olması şartı yoktur. Satılabilir haklar da murâbahaya konu olabilir. Bu noktada katılım bankalarının murâbaha³⁴ işlemleriyle alıp sattıkları (satabilecekleri) varlıkları iki şekilde sayabiliriz:

- ❖ Menkul ve gayr-ı menkul mallar: Konut, arsa, işyeri, yapı malzemesi, araç, makine, tarımsal ürün, maden, hayvansal ürün, temizlik ürünü, mobilya, beyaz eşya, kırtasiye vs.

34. Katılım bankaları murâbaha dışında istisna ve kira sözleşmeleriyle de finansman sağlamaktadırlar.

- ❖ Satılabilir haklar: Telif hakkı, patent hakkı, taksi plakası, marka hakkı, iş ruhsatı (satın alınıp devredilebilen ruhsatlar) vs.

70. KATILIM BANKALARI NAKİT İHTİYACI OLANLAR İÇİN HİÇBİR İŞLEM YAPMAZ MI?

Katılım bankaları nakit temin edilen kurumlar olmaktan daha ziyade emtia alım satımlarıyla ön plana çıkmış ve kendilerini topluma böyle

tanıtmışlardır. Bu sebeple günümüzde katılım bankaları müşterilerinin nakit ihtiyaçlarını karşılamak üzere çoğunlukla bir işlem yapmaktadırlar. Yani müşterilerinin doğrudan nakde ihtiyaçları olduğunda buna yönelik bir çözüm yolu kullanmamaktadırlar. Fakat para bulamaz ise büyük sıkıntılar yaşayacak

**İSLÂM İNSANLARIN
FAİZE GİRMESİNİ MEN
ETMİŞ, ANCAK
TİCARETLE NAKİT
BULMALARINA ENGEL
OLMAMIŞTIR.**

samimi müşterilerine tevruk yapmakta ve böylece onları bu sıkıntılı süreçten kurtarmaktadırlar.

Katılım bankalarının nakde ihtiyacı olanlara yardımcı olmamasının bir sebebi toplumun katılım bankaları hakkındaki önyargıdır. Murâbaha ile fâizli kredileri özdeşleştiren bir topluma nakit ihtiyaçların karşılanması için yapılacak finansal işlemleri (örneğin tevruk) anlatabilmek oldukça güç olsa gerektir. Bununla birlikte tarihte ve günümüzde meşrû bir yolla nakit bulmaya çalışmanın meşrû olduğu İslâm hukukçularınca ifade edilmektedir. Kanaatimizce kabul edilebilir bir ihtiyaç söz konusu ise katılım bankalarının tevruk yöntemiyle müşterilerinin nakit sorunlarına çözüm üretmesi meşrû hatta gereklidir. İslâm insanların fâize girmesini men etmiş ancak ticâretle nakit bulmalarına engel olmamıştır. Gerçek ticârî işlemleri, nakde ulaşma amacı var diye gayr-ı meşrû saymak hem delilsizce yasak koymak hem de keyfî olarak insanları sıkıntıya sokmaktan başka birşey değildir. Muâmelâtta kolaylaştırıcı yorumu tercih ederek insanların fâize girmek yerine meşrû ve gerçek bir ticâretle nakde ulaşmalarını temin etmek en doğrusudur diyebiliriz. Bu sebeple örneğin 2012 yılında bazı katılım bankalarının bedelli askerlik için nakde ihtiyacı olanlara tevruk işlemiyle yardımcı olunmuştur.

BEDELLİ ASKERLİK FİNANSMANI

Bedelli askerlik desteği, Katılım Bankacılığı fon kullandırım yöntemleri içinde yer alan “çabuk nakde dönebilecek mal satışı” (commodity murabaha) yöntemiyle yapılmaktadır. Böylece müşteri faiz karşılığı nakit borçlanmak yerine, bankadan satın aldığı malı spot piyasada nakde çevirerek faize girmeden finansman sağlamaktadır. Bu işlemin nakit amaçlı olması işlemin ticaret yönünü değiştirmez. Çünkü bir malı satın almak kullanma amaçlı olabileceği gibi satma amaçlı da olabilir. Bu işlemin katılım bankacılığı ilkelerine uygun olduğu konusunda pek çok heyet (AAOIFI Fetva Kurulu, Kuwait Finance House Danışma Kurulu) ve İslam hukukçusunun (Hanbelî alimlerin çoğunluğu, Prof. Dr. Hayreddin Karaman, Prof.Dr. Abdullah b. Süleyman el-Menî, Prof. Dr. Muhammed Revvas Kal’acî) görüşleri vardır. Bu görüşlerden istifadeyle, askerlik bedelini faizle borçlanmadan bulmak isteyen müşterilere bu imkan sağlanmış olmaktadır.

İşlemin Yapılış Şekli: Fiziki mal teslimine imkan veren yurt dışı metal borsalarında demir, çinko, bakır gibi madenler Bankaca satın alınacak; gün içerisinde talep eden müşterilerine söz konusu emtia vadeli olarak satılacaktır. Müşteri, bu noktadan itibaren malı yine borsa aracılığıyla peşin satabileceği gibi emtiayı elinde bekletebilir. Emtiayı satma isteği duyan müşteri için, banka borsada aracılık yapacaktır.

71. MURÂBAHA YAPILIP YAPILAMAYACAĞI TARTIŞMALI OLAN ÜRÜNLER NELERDİR?

Katılım bankaları pek çok sebeple çeşitli varlıkları murâbahaya konu yapmazlar. Bazı varlıkların ise murâbaha yapılıp yapılamayacağı tartışmalıdır. Bunlara dair şu örnekleri gerekçeleriyle birlikte sunabiliriz:

- ❖ Dövizler, külçe altın, çeyrek / yarım / tam altın: Murâbaha bir vâdeli satım olduğu için para karşılığında satılacak varlığın para olmaması gerekir. Zira paranın para ile mübâdelesinde vâde olmasın faiz doğurur. Bu yüzden katılım bankaları dövizleri ve para hükmündeki varlıkları murâbahaya konu etmezler. Altın ve gümüşün para olup olmadığı tartışmalı olduğundan bazı katılım bankaları hem altını hem de gümüşü murâbaha yapmazlar. Bazı katılım bankaları ise para vasfını kaybettiği düşünülen gümüş ile külçe ve çeyrek / yarım / tam altın dışındaki altınları (işlenmiş, hurda ve toz) murâbaha yapmaktadırlar.

- ❖ Elektrik, doğalgaz, su, telefon faturaları: Murâbaha satıcıdan alınan bir varlığı müşteriye satmak anlamına geldiği için murâbaha yapılacak varlığın katılım bankası tarafından satıcısından alınabilecek bir varlık olması gerekir. Halbuki günümüzde elektrik, doğalgaz, su ve telefon için katılım bankasıyla anlaşma yapılmadan evvel abonmanlık sözleşmeleri akdedilmektedir. Hayreddin Karaman'a göre bu abonmanlık sözleşmeleri alım satım akdidir. Dolayısıyla katılım bankalarının söz konusu varlıkları satıcıdan alıp müşterilerine satabilme imkânları yoktur. Eğer bunlar kontör ile alınıp satılır iseler katılım bankaları devreye girip murâbaha yapabilirler. Bazı katılım bankaları ise söz konusu varlıklar için yapılan abonmanlık sözleşmelerini alım satım akdi saymazlar. Dolayısıyla müşterilerine vekâlet verip kullanacakları elektriği, suyu ve doğalgazı banka adına aldırıp isticrâr yöntemiyle müşterilerine satarlar. İsticrâr yönteminde müşteri açık hesapla sürekli malı alır ve bir dönem sonunda ne kadar mal alınmış ise onun fiyatı belirlenir. Bu işlem meşrû sayılmaktadır.
- ❖ Tahvil ve bono, içki, sigara, kumar malzemeleri, batıl dini semboller, müstehcen yayınlar, dinen uygun olmayan yayınlar yapan radyolar ve televizyonlar, alım satımı uygun görülmeyen hisse senetleri: İslâm hukûkunda bir malı alıp satabilmek için o malın alım satıma dinen uygun yani mütekavvim olması şarttır. Dolayısıyla dinen haram olan ürünler eğer alım satımlarından amaç da onları haram işlerde kullanmak ise katılım bankalarınca murâbaha yapılamazlar. Ancak haram bir ürün dinen meşrû bir amaç için alınıyorsa murâbahasına izin verilebilmektedir. Örneğin sirke yapmak amacıyla şarap alınıyorsa şaraplar murâbaha yapılabilir.
- ❖ Kadeh, içki fabrikasına arsa, tefeciye araba ve piyango idaresine boş kağıt: Hem meşrû hem de gayr-ı meşrû işlerde kullanılabilir bir varlığın dinen gayr-ı meşrû amaçlar için alındığı biliniyorsa ticâretinin yapıлып yapılamayacağında İslâm âlimleri farklı kanaatler serdetmişlerdir. Bazı âlimler tüccarın sattığı maldan sorumlu olduğu inancındadır. Yani satılan mal meşrû ise onun gayr-ı meşrû kullanımı müşteriye ilgilendirir. Bazı katılım bankaları bu görüşle amel etmektedirler. İslâm âlimlerinin bir kısmı ise meşrû bir malın gayr-ı meşrû kullanılacağı bilinerek satımını o

gayr-ı meşrû işe yardımcı olmak diye algılamış ve bunu doğru bulmamışlardır. Bazı katılım bankaları da bu görüşle amel ederler.

- ❖ Müzik aletleri: Müziğin haram olup olmadığı İslâm hukukçuları arasında tartışmalıdır. Müziğin haram olduğunu ve müzik aletlerinin de genellikle haram olan işlerde kullanıldığını düşünen bazı İslâm hukukçuları müzik aletlerinin satımını doğru bulmazlar. Bazı katılım bankaları bu görüşle amel ederler. Müziğin bizâtihi kendisinin haram olmadığını ve dolayısıyla müzik aletlerinin de haram sayılmayacağını düşünen İslâm hukukçuları ise müzik aletlerinin murâbahasına onay vermektedirler.
- ❖ Noter masrafları, yapı ruhsat ve iskan harçları, vergiler, trafik cezaları, belediyelerin kestiği cezalar, vize ücretleri: Murâbaha yapabilmek için katılım bankalarının satabilecekleri bir emtia ya da hak söz konusu olmalıdır. Dolayısıyla katılım bankaları noter ve belediye yerine geçemeyecekleri için ya da ortada alınıp satılabilecek bir varlık olmadığı için yukarıdaki taleplere olumlu karşılık vermezler.

72. DİNEN MEŞRÛ OLMAYAN İŞLER YAPAN ŞİRKETLERE LİMİT TAHSİS EDİLEBİLİR Mİ?

Günümüz ticâret hayatına din penceresinden baktığımızda kurumların ve şahısların ya tamamen meşrû ya kısmen meşrû ya da bütünüyle gayr-ı meşrû işler yaptıklarını görmekteyiz. Meşrû iş yapanların kısmen gayr-ı meşrû gelirleri olabildiği gibi gayr-ı meşrû iş yapanlarında kısmen meşrû gelirleri olabilmektedir. Ana faaliyeti dinen meşrû sayılmayan bazı kurum ya da şahıslar katılım bankalarıyla çalışmak isteyebilmektedirler. Yine katılım bankaları da müşterilerini artırmak amacıyla söz konusu kurum ya da kişilerle çalışma arzusu taşıyabilmektedirler.

Dinen gayr-ı meşrû bir iş yapmakla birlikte katılım bankasından meşrû bir mal için murâbaha talebinde bulunan ya da bulunacak olan müşterilere katılım bankası limit tahsis edebilir ve murâbaha yapabilir. Müşterinin yaptığı iş ve bankaya ödeyeceği parayı nereden kazandığı ilkesel olarak katılım bankasını ilgilendirmez. Katılım bankasından müşterilerinin nereden kazanç sağladıklarını, bütün gelirlerinin dinen haram kabul edilen işlerden olup olmadığını araştırması talep edilemez. Bu muhâli

istemek olur. Katılım bankasının araştırmaksızın müşterinin haram gelirleri olduğunu bilmesi durumunda ise yine katılım bankası adına satış işlemi problem teşkil etmez. Zira aralarında alım satım ilişkisi vardır. Satıcı meşrû malını peşin ya da vâdeli olarak satar. Alıcı da mal için peşin ya da vâdeli bedeli öder.

73. DİNEN MEŞRÛ SAYILMAYAN İŞLER YAPAN FİRMALARDAN MEŞRÛ MALLAR ALINABİLİR Mİ?

İslâm hukûku bakımından satın alınan mal meşrû ise söz konusu malı satan kişinin dinen gayr-ı meşrû işler yapması müşteriyi ilgilendirmez. Böyle bir alım satımın sahih olmadığını söylemek için dinî hiçbir gerekçe bulunmamaktadır. Katılım bankaları hemen hemen tamamıyla müşterilerinin gösterdiği satıcılardan alışveriş yaptıkları için onların tercih hakları yoktur. Fakat tercih hakkı olan durumlarda tamamen meşrû işler yapan firmalara yönelinmelidir.

74. MÜŞTERİNİN MÜLKİYETİNE GEÇMİŞ MAL MURÂBAHA YAPILABİLİR Mİ?

Katılım bankasının murâbaha yapılabilmesi için müşteriye satılacak malın müşterinin mülkiyetine geçmemiş olması gerekir. Zira katılım bankası satıcıdan alacağı malı müşterisine satabilecek konumda olmalıdır. Eğer mal müşterinin olmuş ise katılım bankası satıcıya para ödeyip müşteriden fazlasını talep edemez. Zira müşterisinin zaten satın aldığı mal için yapacağı ödeme müşterisine verilmiş nakit borç anlamına gelir. Bu borcun fazlasıyla tahsili ise fâiz demektir. Dolayısıyla katılım bankaları murâbaha yapacakları malın, müşterilerinin mülkiyetine geçip geçmediğini araştırırlar.

Malın müşterinin mülkiyetine geçip geçmediği İslâm hukûku bakımından değerlendirilir. Yani mer'î ticâret kanununa göre alıcının mülkiyetine geçmiş olmasa bile bir mal İslâm hukûkuna göre müşterinin olmuş sayılıyorsa katılım bankası murâbaha yapamaz. Zira mer'î kanunlar çiğnemek şartıyla katılım bankaları için asıl önemli olan İslâm hukûkudur.

Buna göre şu durumlarda malın mülkiyetinin müşteriye geçtiği ifade edilir:

- ❖ Katılım bankasından vekâlet almadan evvel tapu ve ruhsat müşterinin adına düzenlenmiş ise katılım bankası murâbaha yapamaz.

- ❖ Katılım bankasından vekâlet almadan evvel malın asıl faturası müşteri adına kesilmiş ise katılım bankası murâbaha yapamaz.
- ❖ Katılım bankasından vekâlet almadan evvel müşteri satıcıya peşinat ödemesi yapmış ise katılım bankası murâbaha yapamaz. Kapore ödemelerinin malın mülkiyetini müşteriye geçirip geçirmediği tartışmalıdır.
- ❖ Katılım bankasından vekâlet almadan evvel satıcı ile müşteri satış sözleşmesi imzalamış iseler katılım bankası murâbaha yapamaz. Bugünkü ticârî teâmüllere göre katılım bankalarının finanse edebileceği büyüklükteki alım satımlarda alıcı ile satıcının pazarlık niyetiyle “aldım sattım” demeleri akit sayılmamaktadır. Yani taraflar sözlü olarak icap ve kabulde bulunmuş görünseler de ne malın mülkiyeti müşteriye geçmiş sayılmakta ne de müşterinin satıcıya borçlandığı düşünülmektedir. Eğer taraflar gerçekten alım satım niyetiyle sözlü icap ve kabulde bulunmuşlarsa malın mülkiyeti müşteriye geçmiş sayılır.

75. KATILIM BANKASININ FATURA, TAPU VE RUHSATI ÜZERİNE ALMAMASI NASIL DEĞERLENDİRİLMELİDİR?

Malların asıl faturaları müşteri adına kesilmiş ise veya malın tapu ya da ruhsatı devrolmuş ise katılım bankaları murâbaha yapmamaktadırlar. Yani bu halde faturayı, tapuyu ve ruhsatı malın mülkiyetinin müşteriye geçtiğini gösteren bir delil saymaktadırlar.

Ancak İslâm hukûkunda bir malın satın alındığını gösteren tapu, ruhsat ve fatura gibi belgelerin her akitte müşterinin adına düzenlenmesi gerektiği şartı bulunmamaktadır. Örneğin geçerli bir akitle (yazılı ya da sözlü) satın alınan bir evin tapusu müşteri adına düzenlenmese bile malın mülkiyeti müşterinin uhdesine geçmiş sayılmaktadır. Aynı durum faturası alınmadan satın alınan mallar için de geçerlidir. Müşteri adına fatura düzenlenmemiş olsa da malın mülkiyeti onun üzerine geçmiş sayılmaktadır. Bu belgeler mahkemeye düşüldüğünde bir anlam ifade etmektedir. Şöyle ki parası verilerek satın alınan bir arabanın ruhsatı müşteriye devrolmasa ve müşteriyle satıcı anlaşmazlığa düşse, mahkeme başkaca bir delil yoksa arabanın ruhsatına itibar edecektir. Bu durumda arabanın satıcıya ait olduğu kararı da çıkabilir. Ancak mahkeme nezdinde durumun böyle

olması arabanın parası ödendiği halde hakikatte de satıcıya ait olduğu anlamına gelmez.

Ayrıca bu evrakların katılım bankası adına düzenlenmesi ilave masraflar ortaya çıkarmaktadır. Doğal olarak katılım bankası kâr miktarını maliyet üzerinden hesaplayacağı için imkân ölçüsünde gereksiz harcamalardan kaçınmaktadır. Zira malın alım maliyeti yükseldikçe müşteriye satış maliyeti de yükselecektir. Bu da müşterilerin zararına yol açacaktır.

Bir başka husus da bizzat devletin yapılan murâbaha işlemleri sırasında tapu, ruhsat ve fatura nevinden belgelerin banka adına düzenlenmesini zorunlu tutmamasıdır. Eğer devlet böyle bir zorunluluk yüklememiş ise katılım bankasının ilave masraflara girerek bu belgeleri önce kendi adına sonra da müşterisi adına düzenletmesi anlamsız kalmaktadır.

76. PEŞİNAT VE KAPORA ARASINDA FARK VAR MIDİR?

İslâm hukukçularının bir kısmına göre akit yapıldığını gösterip göstermeme bakımından peşinat ile kapora arasında fark yoktur. Yani onların nazarında ister peşinat ister kapora ödenmiş olsun malın mülkiyeti müşteriye geçmiş sayılmaktadır. Bu durumda katılım bankaları murâbaha yapamazlar. Bu İslâm hukukçularına göre kapora gerçekleşmiş bir akdin müşteri tarafından feshedilmemesi halinde satış bedelinden düşülen buna mukâbil müşterinin yapılmış akdi bozması halinde satıcıya bırakılan meblağdır. İslâm hukukçuları geçmişte kaporalı satışın ve kaporanın satıcıda kalmasının meşrûiyetini tartışmışlardır. Müspet kanaat serdedenler olduğu gibi menfî görüşte olanlar da vardır.³⁵

Kanaatimizce günümüz uygulamalarını dikkate aldığımızda konuyu şöyle değerlendirmek daha doğrudur: Kapora akit tamamlanmadığında satıcıya bırakılacak kadar az olan ödemedir. Kaporalı satış câizdir. Buna mâni sahih hiçbir delil yoktur. Kapora alım vaadinde bulunan müşteri için satıcının malını satmamasının karşılığıdır ve satıcının hakkıdır. Ayrıca kapora gerçekleşmiş bir akit sebebiyle ödenmemekte bilakis müşterinin akit yapabilmek için opsiyon alması karşılığında verilmektedir. Yani müşteri kendisine verilen süre içerisinde akdi yaparsa kapora malın bedelinden düşülür; yapmazsa kapora satıcının olur. Bu durumda satılan malın

35. Muvaffakuddin b. Kudâme, *el-Muğni*, I-X, *Mektebetü'l-Kâhire*, 1968, IV, 175.

mülkiyeti hala satıcıda kaldığından katılım bankaları kaporası ödenmiş varlık için murâbaha yapabilirler.

Günümüzde kapora ile peşinat ödemelerinde teâmülün farklı olması bu iki ödemenin ayrı değerlendirilmesini gerektirmektedir:

- ❖ Peşinat ödemeleri yapıldığında malın müşteriye teslimi çoğunlukla yapılmaktadır. Örneğin 40.000 TL değerindeki bir araba için 20.000 TL ödenirse satıcıdan arabayı alma hakkı doğar. Müşteri geri kalan 20.000 TL'yi borçlanmıştır. Malın telef olması halinde müşterinin malı yok olmuş sayılmaktadır. Müşteri kalan borcu ödemekle mükelleftir. Peşinat ödendiği halde mal hala satıcıda bırakılıyor ise emânet hükümlerine tâbidir. Ya malın bedeli ödeninceye kadar satıcı hapis hakkını kullanmış sayılır ya da borç karşılığı rehindir.
- ❖ Kaporası ödenen mallar çoğunlukla müşteriye teslim edilmez. Örneğin 40.000 TL değerindeki bir araç için 250 TL kapora verildiğinde satıcı aracı müşteriye teslim etmez. Bu durumda iken telef olan mallar satıcıya ait iken telef olmuş sayılır. Müşteri kaporasını geri alır.

77. SAHTE İŞLEMLER İÇİN MURÂBAHA OLUR MU?

Murâbaha gerçek bir alım satımdır. Yani gerçek bir mal satıcıdan alınıp müşteriye satılmaktadır. Dolayısıyla murâbaha sonrasında satıcıdan alınan malın müşterinin mülkiyetine geçmiş olması gerekir. Katılım bankalarını faturaya bağlı olarak kredi işlemi yapan kurumlar zanneden bazı müşteriler gerçek bir alım satım amacı taşımayan faturalar üzerinden kredi talebinde bulunabilmektedirler. Katılım bankaları bu tür taleplere kesinlikle olumlu yaklaşamazlar, yaklaşmamalıdır. Bu sebeple akrabalar, eşler, ortaklar ve grup şirketleri arasındaki alım satımlara ihtiyatla yaklaşsınlar. Ayrıca müşterinin talep ettiği malın şirketin faaliyet alanıyla ilişkisi kurulamıyorsa yine murâbaha yapma konusunda çekimser davranırlar. Örneğin akaryakıt işi yapan bir firmanın iplik proforma faturası getirmesi halinde müşterinin işlemin gerçek olduğu konusunda bankayı ikna etmesi gerekir. Yine satıcıya sipariş formu düzenlemeleri de işlemin gerçekliği konusunda bir inceleme sayılabilir. Böylece yalnızca müşterinin beyanını esas almış olmaz; satıcıya da mürâcaat etmiş olurlar. Netice olarak yaptıkları tüm incelemelerin sonunda murâbaha yaptıkları bir talebin

aslında sahte olduğunu gördüklerinde sorumluluk müşterilerine aittir. Katılım bankası bu tür müşterileriyle çalışmaktan uzak durmalıdırlar.

78. VEKÂLETLE MAL ALIM SATIMI OLUR MU?

İslâm hukûkunda vekâlet meşrûdur. Mal alım satımları da vekâletle yapılabilir. Katılım bankaları da murâbaha yaparken üçüncü taraflar ya da doğrudan müşterilerine vekâlet verebilirler. Neticede müşterilerine satacakları malın incelenmesi, satın alınması, teslim alınması ve hatta kendilerine vekâleten bizzat müşterinin kendisine satılması konusunda vekâlet verebilirler. Bunun bir amacı müşterinin zaten malla ilgileniyor olması ve mal ile ilgili en ince detaylara kadar onun bilgisinin bulunmasıdır. Ayrıca günümüz ticâret ve bankacılığında müşterinin maliyetini mümkün olduğunca aşağı çekmek zorunludur. Aksi halde müşteri diğer alternatifleri kullanır.

79. MURÂBAHA KÂR ORANI NEDEN BANKA FÂİZLERİNE YAKINDIR?

Bankacılık sektörü kâr oranları en sıkı şekilde kontrol altında tutulan sektörlerden biridir. Bankalar kendi kâr oranlarını keyfî bir şekilde belirleyemezler. Örneğin bir müteahhit yaptığı konutların maliyeti ne olursa olsun kârını istediği gibi belirleyebilir. Piyasayı aşmadığı müddetçe aldatma olmayacağından dinen kârı da meşrû sayılır. Örneğin 60.000 TL'ye malettiği bir daireyi peşin bedelle 130.000 TL'ye satabilir. Halbuki katılım bankaları 60.000 TL'ye satın aldıkları bir daireyi ancak 120 ay vâdede 130.000 TL'ye satabilirler.

Merkez Bankası enflasyon, para ve fâiz politikası gereği fâiz oranlarını belirler. Bankacılık sektörünün ana hakimleri olan ve sektörün % 95'ine hükmeden fâizli bankalar bu oranları dikkate alarak kendi fâiz oranlarını tespit ederler. Bugün itibariyle bankacılık sektörünün ancak % 5'ine hükmeden katılım bankaları ister istemez fâizli bankaların kredi fâiz oranlarını göz önünde tutmak zorundadırlar. Zira piyasa Merkez Bankası ve diğer fâizli bankalar tarafından belirlenmektedir.

Kâr oranının fâiz oranları baz alınarak belirlenmesi (belirlenmek zorunda kalınması) yapılan murâbahaları fâizli krediye çevirmez. Çünkü fâizli kredi ve murâbaha işlem olarak farklıdır. Bu noktada belirtmek gerekir ki katılım bankacılığının en iyi yapılacağı yer Merkez Bankası'nın

fâiz oranı belirlemediği ve şirketlerin birbirine güvenip ortaklık kurabildiği yerdir.

80. KATILIM BANKASININ HIÇ GÖRMEDİĞİ MALI ALIP SATMASI CÂİZ MİDİR?

İslâm hukûkunda ne malı almak ne de satmak için onu görmek şarttır. Yani bir müşteri görmediği bir malı satın alabilir; satıcı da görmediği bir malı satabilir. Bu noktada tartışmalı olan husus malın teslim alınmasının şart olup olmadığıdır. İslâm hukukçuları teslim alınmamış malların satılması konusunda şu görüşleri ileri sürmüşlerdir. İmam Şâfiî yiyecek, akar, menkul veya nakit olup teslim alınmamış malın satışını sahih kabul etmemiştir. Osmân el-Bettî ise böyle bir satışı hiçbir kayıt koymasızın sahih saymıştır. İmam Ebû Hanîfe gayr-i menkullerin teslim alınmadan satışına izin vermiş; bunun dışındakileri onaylamamıştır. İmam Mâlik ise yiyecek maddelerinin kabzedilmeden satılmasını doğru bulmazken diğer malların böyle satışını meşrû görmüştür. Bazı âlimler ise ölçülüp tartılanların kabzedilmeden satışını kabul etmezken diğer malların teslim alınmadan satışını onaylamıştır³⁶. Yani konu içtihadı açık olup günün şartlarına göre yeni değerlendirmeler mümkündür.

Katılım bankalarının malı hiç görmedikleri de söylenemez. Örneğin bireysel konut murâbahalarında eksper şirketleri malı görmekte ve bankaya rapor sunmaktadırlar. Hatta eksper şirketleri konu üzerinde uzman olduklarından onların bankaya sundukları rapor malı çıplak gözle görmeye nazaran daha hassastır. Yine bankalar malı satıcıdan teslim almak üzere müşterilerine vekâlet verdikleri için vekâlet yoluyla malı görmüş kabul edilirler.

81. MURÂBAHA DOSYA MASRAFI NASIL DEĞERLENDİRİLMELİDİR?

Bilindiği üzere katılma hesapları mudârahe (emek sermaye ortaklığı) esasına dayanır. Mudârahe akdinde rabbülmâl sermayeyi mudâribe teslim eder. Mudârip bu sermayeyi işletip gelir elde edecek ve bu gelir, iş sonunda başta anlaşılan orana göre paylaşılacaktır. Bu noktada mudâribin işi yaparken karşılaşacağı masrafların nasıl karşılanacağı gündeme gelmektedir. İslâm hukukçuları mudâribin iş yaparken sefere çıkıp

36. Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, X, 169-170.

çıkmayacağına göre sermayeden masraflarını alıp alamayacağını tartışmışlardır. Anlaşıldığı kadarıyla içtihada açık olan bu konuda genel kanaat işin yapılmasını temin için makul miktarda masrafların sermayeden karşılanması yönündedir³⁷. Adâlet de bunu gerektirir. Zira işle ilgili masrafları mudâribin çekmesi yapılan akdin mudârabe değil müşâreke olduğu anlamına gelir.

Katılım bankacılığında banka ile sermaye sahipleri kârı nasıl paylaşacakları üzerinde anlaşmaktadırlar. Bundan sonra işin yapılması esnasında ortaya çıkan bütün masrafları banka karşılamaktadır. Genel müdürlük binası, şubeler, tefrişat, network ağı, koruma hizmetleri, yazılımlar vs. hep bankanın payından ödenmektedir. Elbette katılma hesaplarının banka varlığı için harcanması teklif edilemez. Fakat bu varlıklar olmasa katılma hesaplarının hesap sahiplerine kâr dağıtacak tarzda kullanılması da mümkün olmaz. Yani örneğin banka çalışanları bir yönüyle banka adına diğer yönüyle ortaklık sermayesi adına çalışmaktadırlar. Bu yüzden banka bu tür masrafların sadece bir kısmını karşılamak üzere rabbülmâlden aldığı sermayeyi değil; müşterilere malı satarken onlardan alınacak kârın bir bölümünü, dosya kapanıncaya kadar yaptığı ve yapacağı hizmetler mukâbili kendisine almaktadır. (Yani dosya masrafı ismiyle alınan meblağ aslında satılan maldan elde edilen kârın bir bölümüdür. Bir anlamda mal bedeli tek fiyat şeklinde değil birkaç işlem alt alta yazılarak belirlenmiş olmaktadır.) Hasılı masrafları sermayeden dahi karşılaması tartışılan mudâribin, yaptığı işten kaynaklanan kârın bir bölümünü masraflar için alması kanaatimizce uygun olsa gerektir. Fakat bankanın dosya masrafı alırken insaf içinde olması ve katılma havuzunun kârını az tutarken kendi komisyonunu yüksek tutmaması gerekir. Pazarlama stratejisi gereği böyle yapacak ise kendi öz sermayesini kullanarak murâbaha yapmalıdır.

Katılım bankalarının aldıkları dosya masraflarını da murabahayı havuzdan yapmış iseler havuza yansıtıp, havuzdan alacakları kâr oranını artırmaları daha doğru bir işlem olacaktır.

37. bk. Osman Şekerci, *İslam Şirketler Hukuku Emek Sermaye Ortaklığı*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1981, s. 308 vd.

82. ERKEN ÖDEME İSKONTOSU FÂİZ MİDİR?

Abdullah b. Ömer'in erken ödeme iskontosunu faiz saydığı³⁸ ya da mekruh gördüğü³⁹ nakledilmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla Medîne'de İbn Ömer'in görüşü genel kabul gördüğü için İmam Mâlik *Muvatta*'da şu ifadeyi kullanmıştır: “Bizlere göre üzerinde ihtilaf bulunmayan mekruh uygulama şudur: Bir kimsenin başkasında belli bir vâdeye bağlanmış alacağından iskonto yapsa borçlu da erken ödeme yapsa bu durum borcun vadesini uzatıp borcun artırılması gibidir. Hiç kuşkusuz bu ribânın ta kendisidir”⁴⁰.

Büyük tâbîî âlimi İbrahim en-Nehaî'ye vâdeli borcun erken ödenmesi halinde borcun bir kısmının düşürülmesi sorulduğunda “Böyle yapmakta bir beis yoktur. Alacaklı kendisine ait olan malın bir bölümünü borçlusuna bırakmış sayılır” demiştir⁴¹.

Bugün İslâm hukukçularının genel kabulü erken ödeme iskontosunun fâiz olmadığı yönündedir. Kanaatimizce de erken ödeme iskontosu alacağın bir kısmından vazgeçmek olduğu ve alacaklı alacağının tamamını bile borçlusuna başılayabileceği için bunun fâizle ilgisi yoktur.

83. VEKÂLET NEDİR? NASIL VERİLİR?

Vekâlet “Kişinin, belli bir tasarrufta, başkasını kendi yerine koymasırır”. Meşrûiyeti konusunda en ufak bir tereddüt bulunmamaktadır.

Vekâlet yazılı olabileceği gibi sözlü de olabilir.

Açıkça vekâlet verilmedikçe vekâlet verilmiş olmaz. Ancak vekâlet vermek için “vekâlet” lafzı ve türevlerinin kullanılması zorunlu değildir. Başka lafızlarla da vekâlet verilebilir. Vekilin kendisine vekâlet verildiğinden haberinin olması şarttır. Kime vekâlet veriliyorsa onun açıkça tayin edilmesi de gerekir.

Katılım bankası çalışanları murâbaha müşterilerine yönelik olarak “Fâizsiz bankacılık ilkeleri gereği talep ettiğiniz malın önce banka adına

38. Ebû Yüsuf, *el-Âsâr*, (thk. Ebu'l-Vefâ el-Efğâni), Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, s. 185.

39. Mâlik b. Enes, *Muvatta*, I-II, (thk. Muhammed Fuad Abdalbâki), Beyrut: Dâr İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1985, II, 672.

40. Mâlik, *Muvatta*, II, 673.

41. Ebû Yüsuf, *Âsâr*, s. 185.

peşin alınması ve tarafınıza taksitle satılması gerekmektedir. Bizden talep ettiğiniz mallar için banka adına sipariş vermeye, ücret ödemeye, teslim almaya vs. vekilsiniz” türünden bir ifade kullanmalıdırlar.

Vekâletin kabûlü sarîh bir şekilde yapılabilir (yani “vekâletinizi kabul ettim denilebilir). Ancak bu zorunlu değildir. Kendisine vekâlet verme irade beyanı ulaşan kişi, vekâletin gereğini yerine getirirse vekâleti kabul etmiş sayılır. Vekâletin kabûlü, vekâlet verme teklifinin hemen ardından yapılmak zorunda değildir. Vekâlet vermek için müvekkil ve vekilin aynı yerde bulunması şart değildir. Müvekkil ve vekil kural olarak dilediği anda vekâlete son verebilir.

Vekâlet ücretle kabul edilebilir.

Müvekkil neyi yapmaya ehilse, ancak o tasarrufu başkasına tevdi edebilir. Ayrıca kişi, ancak hukuken yetkisi olan tasarruf konusunda başkasına vekâlet verebilir. Bu itibarla katılım bankalarında müşteriye malı teslim alma vekâleti verecek olan çalışanın bu iş için yetkilendirilmiş olması gerekir. Yani kurum adına böylesi vekâletleri verebileceği ifade edilmelidir.

Vekilin, vekâlete uygun yaptığı tasarruflar müvekkili bağlar. Vekil, müvekkil tarafından başkasına vekâlet vermeye de yetkili kılınmışsa başkasına vekâlet verebilir.

Mal alımı için verilen umûmi vekâlette alınacak malların sınırlanmaması akde zarar vermez. Malların nevinin, sıfatının ve semeninin (parasının) belirlenmesi şart değildir. Ancak katılım bankaları umûmi vekalet vereceklerse bunu kime verdiklerine dikkat etmelidirler. Her kuruluşta umûmi vekalet vermek uygun değildir.

Vekâletten her iki tarafta dönme hakkına sahiptir.

Vekil, müvekkilin koştuğu bütün şartlara riâyet etmek zorundadır.

Vekâlet zaman ve mekan ile de sınırlandırılabilir.

Vekil bir kişi olabileceği gibi birden fazla da olabilir.

Vekil, vekâlet konusu işi yaparken yaptığı masrafları müvekkilden alır.

Müvekkil, kendisi adına alım yapması için vekâlet vermişse, malın alımı için gerekli parayı vekile vekâlet sırasında vermek zorunda değildir. Vekil kendi parasıyla malı alıp sonra müvekkilden parasını tahsil edebilir.

Vekil, vekâlet konusu işi yaparken zarara uğramışsa müvekkil bu zararı tazmin etmelidir. Tazmin için zararın kesin olması, vekilin kusurunun bulunmaması ve vekâletin ifası yüzünden zarar edilmiş olması şarttır.

Müvekkil, vekili dilediği zaman azledebilir. Ancak vekâlete başkasının hakkı taalluk etmişse hak sahibinin rızası olmadan azil gerçekleşemez.

84. MURÂBAHA İÇİN MÜŞTERİYE VEKÂLET VERMEK YERİNE BİZZAT BANKA ÇALIŞANI SATICIDAN MALI ALMAK ZORUNDA MIDIR?

Katılım bankalarının bizzat memur görevlendirerek müşterinin talep ettiği evi ya da arabayı alması gerektiği aksi halde fâizli işlem yapıyor olacakları zaman zaman ifade edilmektedir. Halbuki İslâm hukûkunda bazı ibadetlerin yapımında dahi vekâlet kabul edilmektedir. Örneğin kurban vekâletle kestirilebilir, hac vekâletle yaptırılabilir ve zekât vekâletle ödenebilir. O halde prensip olarak herkesin kendisinin yapması gereken ibâdetlerde dahi meşrû olan vekâlet, alım satım gibi sıradan bir muâmelât konusunda neden meşrû olmasın? Muâmelâtta vekâleti meşrû görmemek “işî zorlaştırmak” olur ve aynı zamanda hiçbir delil olmadan mübah olan birşeyi gayr-ı meşrû saymak anlamına gelir.

Bir başka açıdan da katılım bankasının her bir mal için ayrı ayrı çalışan görevlendirmesi maliyeti artırır. Artan maliyet müşteriye yansıtacağından bu da müşterilerce kabul edilmez.

85. KATILIM BANKASININ MÜŞTERİSİNE VEKÂLET VERMESİ MURÂBAHA İÇİN ÖNEMLİ MIDİR?

Katılım bankaları mal alım satımı yaptıklarına göre satıcının sattığı malı ya bizzat kendileri ya üçüncü taraflara verdikleri vekâlet ya da bizzat müşterilerini vekil kılarak satın almaları gerekir. Günümüzde bu işlem daha çok müşteriye verilen vekâletle gerçekleştirilmektedir. Eğer katılım bankası bu vekâleti vermez ise satıcının sattığı malı almış olmayacağından müşteriye satmasından da bahsedilemez. Bu durumda müşterinin satın aldığı mal için ona borç vermiş olur ki bu borcun fazlasıyla tahsili fâizcilik anlamına gelir.

Katılım bankaları bu noktada müşterilerine genel vekâlet verme, SMS yoluyla vekâlet verme, limit tahsis edilirken ve mal alımı öncesinde

şubeden vekâlet verme, MİM aracılığıyla müşterinin aranarak vekâlet verilmesi gibi yöntemler uygulamaktadırlar.

Katılım bankalarının verdikleri vekâletin hukûkî hiçbir yönünün olmadığı iddiasıyla murâbahaya yönelik itirazlar söz konusudur. Kanaatimizce Türkiye şartlarında, bankacılık sektöründe, mevcut müşteri portföyüyle ve müşteri talepleriyle vekâlet verilerek yapılacak murâbahaları geçersiz saymak isabetli bir tavır değildir. Öncelikle katılım bankalarının verdikleri vekâletin neden geçersiz olduğu anlaşılır değildir. Yüzyıllardır geçerli olan vekâlet neden katılım bankaları verince geçersiz olmaktadır? En azından günümüz şartlarında ihtiyaç sebebiyle bile olsa katılım bankalarının verdikleri vekâleti sahih saymak gerekir.

86. YETKİSİZ TEMSİL NEDİR? KATILIM BANKALARI UYGULAYABİLİR Mİ?

Yetkisiz temsil, bir şahsın hiçbir kanûnî ya da irâdî yetkisi olmaksızın başka birinin hukûkî alanına müdahale etmesidir. Yetkisiz temsilin hukûkî sonuç doğurup doğurmadığı konusunda ihtilaf vardır. Rivâyete göre Hz. Peygamber (*aleyhisselâm*) bir dinar vererek kendisi için kurbanlık koyun almasına vekil tayin ettiği sahâbînin, kendisinden aldığı bir dinarla iki koyun alıp sonra bunlardan birini yine bir dinara satmasını onaylamıştır⁴². Yetkisiz temsilcinin tasarrufu sözlü olmalıdır. Şöyle ki hiçbir temsil yetkisi olmaksızın bir başkasının malını satan şahıs bu malı müşteriye teslim etmişse malı gasbetmiş sayılır. Yetkisiz temsilcinin tasarrufu, temsil edilen şahsın leh ya da aleyhinde sonuç doğurmaz. Ama temsil edilen şahıs tasarrufu kabul ederse yetkisiz temsilcinin tasarrufu sonuç doğurur. Yani sonuç temsil edilenin iznine bağlıdır. Yetkinin aşımı da yetkisiz temsil anlamına gelir. Örneğin vekil, vekâlet şartlarına uymadan bir tasarrufta bulunursa müvekkil bu tasarrufu isterse kabul eder isterse reddeder.

42. İbn Mâce el-Kazvîni, *Sünen*, II, 803.

87. DTS (DOĞRUDAN TAHSİLAT SİSTEMİ) MEŞRÛ MUDUR?

Katılım bankaları fâizli bankalarla birlikte müşterilerinin finansman ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Fâizli bankalar fâiz enstrümanını kullandıkları için müşterilerinin taleplerini herhangi bir kısıtlama olmaksızın her zaman karşılayabilmektedirler. Halbuki katılım bankaları müşterisinin talebini gerçekleştirebilmesi için mutlaka malı alıp satan kuruluş olması gerekmektedir.

Günümüzde şirketler ve insanlar bankaların işlemlerini hızlı bir şekilde gerçekleştirmesini arzulamakta ve hatta bankaları bunun için zorlamaktadırlar. Böylesi bir talep aralarında sürekli mal alım satımı cereyan eden ana satıcı ile bayileri arasında cereyan eden ticârete taraf olunması konusunda da görülmektedir. DTS (Doğrudan Tahsilat Sistemi) olmadan evvel ana satıcı bâyisine sürekli mal satmakta ve bâyî de devamlı katılım bankasına gelip her mal alımı için ayrı ayrı murâbaha talebinde bulunmakta idi. Bu da ticârette oldukça sıkıntılı bir durum oluşturmaktaydı.

Bu problemi katılım bankaları DTS ile çözmüşlerdir. Katılım bankası müşterisi olan bâyilere genel olarak mal alım vekâleti verir. Zaten bâyilerin ana satıcıdan hangi malları alacakları da nitelik açısından bellidir. Banka ana satıcıya, satılan malları ve bunların bedelinin ödenme koşullarını kendisine bildirmesini söyler. Ana satıcının bankanın vekîli konumundaki bâyilere gönderdiği bütün mallar katılım bankası adına alınır ve banka tarafından sözleşmede belirlenen ve periyodik olarak ileriye dönük

olmak kaydıyla yenilenen kâr oranlarıyla müşteriye satılır. Taraflar sözleşmede vâdeyi de belirleyebilirler. Bâyilerin katılım bankasında hesapları bulunur. Katılım bankası ana satıcıya ödeme yapacağı gün müşterisinden peşinatı alır ve mal bedelinin kalan kısmını ekleyip satıcıya ödemesini yapar. Daha önceki sözleşme uyarınca müşteriye ödeme planı bildirilir ve müşteri de mal bedelini taksitler halinde bankaya öder.

Bu sistemde müşterinin muayyen bir satıcıdan aldığı bütün mallar banka adına alınmakta ve bütün mallar belirli bir kâr payı ve vâde ile müşteriye satılmaktadır. Banka vâde dolduğunda ana satıcıya ödemesini yapmakta; müşteri de sözleşmeye bağlı olarak çıkarılan ödeme planı çerçevesinde bankaya mal bedelini ödemektedir. Hasılı bu işlem İslâm hukuku açısından problem taşımamaktadır.

88. TEVERRUK NEDİR?

Nakit bulmak amacıyla bir şahıstan vâdeli olarak alınan malı bir başka şahsa peşin satmaya “teverruk satışı” denilir.

Teverruk satışının mekruh ya da haram olduğunu söyleyenler kadar mübah olduğunu söyleyenler de vardır. Teverruğu onaylamayanlar burada sıkıntıya düşmüş bir kimseye mal satmanın söz konusu olduğunu; bunun da Resûlullah (*aleyhisselâm*) tarafından yasaklandığını ifade etmişlerdir. Zira borç verme gücüne sahip olan kişi karşındakine borç vermekten imtina edip önce onu zor duruma düşürmekte; sonra da ona taksitle mal satmaktadır. Bu ise zora düşmüş kişiyi istismar etmektir demektirler. İbnü'l-Kayyim meseleyi özetle şöyle açıklar: “Ahmed b. Hanbel’den bu meselede iki görüş nakledilmiştir. Mekruh olduğunu söylediği görüşte burada zor durumda kalmış kişiye mal satımı olduğunu ileri sürmüştür. Zira bunu sadece zor durumda kalanlar yapmaktadır. Üstadımız İbn Teymiye de fâizin haram kılınma gerekçesinin teverruk satışında mevcut olduğu düşüncesiyle bu şekilde alım satım yapmayı câiz görmemiştir. Ona göre bu satışta sadece bir malı alıp zararına satma külfeti söz konusudur. Şeriat ise küçük zararları haram kılıp daha büyüklerini mübah addetmez”⁴³.

Teverruk satışının câiz olduğunu söyleyenler ise alım satım akidlerinin mala ulaşmak ya da malın karşılığına ulaşmak için yapıldığını; her iki

43. İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkîn*, I-IV, (thk. Muhammed Abdusselâm İbrâhim), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991, III, 135.

amacın da dinen geçerli (meşrû) kabul edildiğini ileri sürmüşlerdir. Yani bir malı satın almak ya malı kullanmak amacıyla yapılır ya da malı satıp parasına ulaşmak amacıyla yapılır. Ticâret budur. Ayrıca insanların finansman açığı yaşamaları doğaldır ve her zaman fâizsiz borç verecek kimse bulunmamaktadır. O halde nakit sıkıntısı yaşayan bir kimsenin piyasadan taksitle aldığı bir malı yine piyasada peşin satması doğal karşılanmalıdır.

Teverruk satışı bireysel ya da kollektif fetvalara da konu olmuştur:

- ❖ Muhammed b. Sâlih el-Useymîn insanların ihtiyacını ve karz verenlerin azlığını nazar-ı itibara alarak şu şartlarla teverruk satışının dinen mübah olduğuna hükmetmiştir:
 - Teverruk satışı yapacak kişi paraya ihtiyaç duymalıdır. Eğer muhtaç değilse bu işlem câiz olmaz.
 - Karz ya da selem gibi tamamen mübah bir yolla ihtiyaç duyduğu finansmana ulaşamamalıdır. Eğer mübah yollarla ulaşma imkanı varsa teverruk câiz olmaz.
 - Teverruk akdi içinde faize benzer şartlar olmamalıdır.
 - Kişi malı kendi uhdesine almadan satmamalıdır⁴⁴.
- ❖ Kuveyt Türk Katılım Bankası Danışma Kurulu ise âdet haline getirilmeden teverruk satışından istifade edilebileceğine karar vermiştir. Buna göre banka piyasadan bir malı peşin alıp müşteriye taksitle satacak; sonra müşteriden aldığı vekaletle onun adına malı piyasada peşin satıp bedelini müşteriye verecektir.
- ❖ Hayreddin Karaman da teverruk satışı hakkında olumlu kanaat serdetmiş ve şöyle demiştir: “Arada bir malın gerçek manada alım ve satımı bulunduktan sonra mesele murâbaha uygulamasının bir çeşidi olur; buna da câiz dememek için sebep yoktur”.

89. TEVERRUK İŞLEMİ HANGİ HALLERDE YAPILABİLİR?

Katılım bankaları aslında ortaklık yoluyla topladıkları fonu yine ortaklık sistemiyle işletip yatırımcılarına kâr sağlayacak idiler. Ancak zaman içerisinde ahlâkî, hukûkî ve ticârî haklı gerekçelerle katılım bankaları or-

44. Useymîn, *Behcetü'n-nâzirîn*, s. 298.

taklık yapamaz oldular. Bütün dikkatlerini murâbahaya yönlendirdiler. Murâbaha işlemi ise müşterilerinin yalnızca mal taleplerine cevap vermeye uygun bir ticâret yöntemidir. Halbuki katılım bankalarının yalnızca mal alım satımlarında değil zaman zaman doğrudan nakit problemi yaşadıklarında da müşterilerinin yanında olabilmeleri önem arz etmektedir. İslâm hukûku fâizi yasaklamıştır ancak şirketlerin ve bireylerin nakit sıkıntısı duyduklarında nakde ulaşmak için “gerçek” ticârî işlemler yapmalarını yasaklamamıştır.

Katılım bankasının müşterisine vâdeli bedelle sattığı mal, söz konusu müşteri tarafından başkalarına peşin satılabilir. Örneğin bankadan murâbaha ile alınan bir araç peşin bedelle üçüncü taraflara satılabilir. Bu durumda banka müşterisi nakde ulaşmış olur ki bu işleme teverruk denilir. Bunun gayr-ı meşrû olduğu söylenemez. Bununla birlikte katılım bankaları aracılığıyla emtia borsalarından mal alıp satarak yapılan teverruk satışının normal bir alım satım olduğu da iddia edilemez. Yani nakit ihtiyacı duyan bir firmaya katılım bankasının emtia borsasından çelik, bakır, platin veya demir olarak vâdeli satması ve daha sonra firmaya vekâleten söz konusu emtiayı yine borsada nakit satarak müşterisini paraya ulaştırması normal bir alım satım işlemi değildir. Fakat normal olmamak dinen gayr-ı meşrû sayılmayı gerektirmez. Sadece alışılmış olmadığı anlamına gelir. Bu sebeple katılım bankalarının bu işlemi yapabilmeleri için nakit ihtiyacının neden kaynaklandığı ve nakit bulunmazsa firmanın ya da bireyin yaşayacağı sıkıntının boyutu gözönünde tutulmaktadır. Burada zarûretler mahzurlu şeyleri mübah kılar kaidesi ile “kolaylaştırınız zorlaştırmayınız” ilkesi nazar-ı itibara alınmaktadır. Ayrıca muâmelâtta kolaylaştırıcı yorum esastır.

Şahısların ve firmaların yaşadıkları nakit problemleri çeşitli gerekçelere dayanmakta ve nakit sıkıntısı aşılmadığı takdirde sonucu da farklı olabilmektedir. Örneğin şahısların bireysel arzuları ya da kurumların hayatı olmayan sebeplerle oluşan nakit problemlerini teverruk yoluyla aşmaya çalışmak ihtiyaç halleri için uygun görülebilecek bir akdi istismar etmek anlamına gelir. Ancak eğer nakit sıkıntısı gerçek bir sebebe dayanıyorsa hatta firmalar için hayâtî ehemmiyet taşıyorsa teverruk yapmak da bir beis olmasa gerektir. Hatta böylesi hallerde teverruk yapmak kanaatimizce daha evlâdır. Zira aksi halde nakit sıkıntısını aşmanın yegane yolu fâizle borçlanmak olmaktadır. Şahıs ya da firmaların fâize girmek yerine

meşrû gerçek alım satımlarla nakde ulaşmaları İslâm hukûku bakımından anlayışla karşılanmalıdır.

90. COMMODITY VE REVERSE MURÂBAHA NEDİR?

Katılım bankaları zaman zaman ellerindeki fazla nakdi değerlendirmek zaman zaman da nakit ihtiyaçlarını karşılamak üzere uluslararası piyasalarda commodity murâbaha ya da reverse murâbaha işlemleri yaparlar. Commodity murâbaha katılım bankalarının uluslararası emtia borsalarından peşin bedelle aldıkları metal ya da madenleri yine söz konusu borsalarda vâdeli olarak satmalarıdır. Reverse murâbaha ise borsalar aracılığıyla vâdeli olarak aldıkları metal ya da madenleri yine borsada peşin satmalarıdır. Aslında her iki işlem de teverruk işlemidir. Büyük miktardaki fonların işletilebilmesi ya da büyük miktarda nakitlerin Türkiye'ye getirilebilmesi adına uygun finansal yöntemlerdir.

91. ALACAKLARIN (BORÇLARIN/DEYNİN) SATIMI UYGUN MUDUR?

Vâdenin azaltılması mukâbilinde borcun azaltılması uygulaması bir kısım İslâm hukukçusu tarafından vâdesi dolmuş borcun vâdesinin uzatılması ve borcun artırılmasına benzetilmiştir. Örneğin İbn Ömer bunu doğru bulmamıştır. İmam Mâlik de böylesi bir anlaşmayı ribâ saymış ve şöyle demiştir: “Bizim indimizde üzerinde ihtilaf olmaksızın mekruh görülen hüküm şudur: Bir adamın bir başkası üzerinde vâdeli alacağı olur. Alacaklı borcu indirir borçlu da ödemeyi peşin yapar. Bize göre bu uygulama başkasında alacağı bulunan ve vâde dolduğunda alacaklının vâdeyi uzatması ve borçlunun da borcu artırmasıyla aynıdır. Bu hiç kuşkusuz ribâdır”⁴⁵. Rivâyete göre İbn Abbâs ise bunda bir beis görmemiştir. Hatta ribânın, vâdenin uzatılıp borcun artırılmasında olduğunu; vâdenin kısaltılıp borcun indirilmesinin fâiz sayılmayacağını söylemiştir⁴⁶. Ebû Hanîfe ve Süfyân es-Sevrî'nin menfi kanaat sahibi olduğu, Züfer'in ise müspet görüş serdettiği nakledilmiştir. İmam Şâfiî'den ise iki çelişkili görüş aktarılmıştır⁴⁷. İbn Kayyım el-Cevziye de bunu tecvîz edenler arasındadır⁴⁸. Çağdaş ulema ve heyetler arasında da bu

45. Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, II, 672.

46. İbn Abdilber en-Nemirî, *el-İstizkâr*, I-IX, (thk. Sâlim Muhammed Ata), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000, VI, 489.

47. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, II, 108.

48. İbnü'l-Kayyım, *İ'lâmü'l-muvakkîn*, III, 278-279.

mesele tartışılmıştır. İslâm Fıkıh Akademisi (Mecmau'l-Fıkhi'l-İslâmî) peşin ödenen vâdeli borçlar için iskonto yapılmasını fâiz saymamış ve dinen câiz olduğunu belirtmiştir⁴⁹. Konu hakkında bir değerlendirmede bulunan Abdulaziz Bayındır da erken ödemede yapılan iskontoyu câiz görür. Görüşünü şöyle arzeder: “İbnü'l-Kayyım'ın dediği doğrudur. Bu tür bir iskontoyu yasaklayan ne âyet, ne hadis, ne de icmâ vardır. Fâiz, borca yapılan ilavedir. İskonto ise borca ilave değil, tam tersi borçtan indirim yapmaktır. Ama İbnü'l-Kayyım'ın “Her iki taraf da bundan yararlanır” şeklindeki gerekçesi kabul edilemez. Çünkü iki taraf, fâizden de yararlanır. Biri, fâiz geliri elde eder, diğeri de aldığı ödünçle bir ihtiyacını görür. Burada önemli olan bu işlemin fâiz olup olmamasıdır. İmam Malik'in dediği gibi iskonto ile fâiz arasında benzerlik vardır. Gerçekten vaktinden 1 ay önce ödenen borçtan % 5 indirim yapmakla, bir ay sonra ödenecek borca % 5 ilave yapma bir yönüyle iki aynı işlem gibi gözüktür. Bu, zamana değer biçme yönüdür. Böyle bir benzerlik vâdeli satış ile fâiz arasında da kurulmuş ve “Peşin fiyatı 10 lira olan bir malı bir ay vadeli 11 liraya satmak helâl ise, 10 lirayı bir ay vâdeli 11 liraya satmak da helâl olmalıdır” denmiştir. Benzerliğe bakılarak hüküm verileseydi vâdeli satışı fâizli işlem kapsamına sokmak gerekirdi. Çünkü her ikisinde de bedel, vâdeye bağlı olarak artırılmaktadır. Ama bunu *Kur'an* reddetmiş, alım satım ile fâizi kesin olarak ayırmıştır. Öyleyse fâize benzeyen yönü var diye iskontoyu fâiz kapsamına sokmamak gerekir. Çünkü arada temel bir fark vardır. Fâiz borçtan elde edilen gelir, iskonto ise borçtan yapılan indirimdir. Borçtan gelir elde etmeyi yasaklayan âyetler ve hadisler olduğu halde borçtan indirim yapmayı yasaklayan bir şey yoktur. İndirime fâiz denemeyeceği için iskonto fâiz kapsamına alınamaz. Sonuç olarak bize göre borcun iskontosu câizdir”⁵⁰. Kanaatimizce de erken ödeme iskontosunu tecvîz edenlerin görüşü daha isâbetli görünmektedir. Zira burada alacaklının borçluya ihsânı yani borcu azaltması söz konusudur. Borcun azalması ise kesinlikle fâiz olarak algılanamaz.

Para cinsinden vâdeli bir alacağın peşin olarak başka bir para cinsiyile ödenmesi konusuna gelince rivâyete göre İbn Ömer devaleri dirhem üzerinden sattıklarını; daha sonra dinar olarak tahsil ettiklerini söylemiştir. Hz. Peygamber (*aleyhisselâm*) de eğer ödeme yapıldığı günün kurundan hesaplama yapılmışsa ve alıcı ile satıcı ayrıldıklarında aralarında söz

49. *Mecelletü Mecmai'l-Fıkhi'l-İslâmî*, II, 217. Karar no: 7/2/66.

50. <http://www.suleymaniyevakfi.org> (06.10.2009)

konusu ödemedi bir alacak verecek kalmamışsa işlemin câiz olduğunu belirtmiştir⁵¹. Tirmizî bu hadisin Simâk b. Harb – Saîd b. Cübeyr – İbn Ömer tarîkiyle merfû nakledildiğini ancak Ebû Hind – Saîd b. Cübeyr – İbn Ömer rivâyetinin ise mevkûf olduğunu ifâde etmiştir⁵². Yine Şu'be'ye bu hadis sorulduğunda da Eyyûb – Nâfi' – İbn Ömer, Katâde – Saîd b. Müseyyeb – İbn Ömer ve Yahyâ b. Ebî İshâk – Sâlim – İbn Ömer tariklerinin mevkûf olduğunu sadece Simâk'ın bu hadisi merfû naklettiğini söylemiştir⁵³. Konu hakkında fakihlerin kanaatine gelince Tirmizî'nin beyanına göre âlimlerden bir kısmı gümüş borcun altınla ya da altın borcun gümüşle tahsil edilmesini meşrû görürken diğer bir kısmı bunu câiz görmemişlerdir⁵⁴. Kanaatimizce buna mâni hiçbir delil yoktur.

Para nitelikli vâdeli bir alacağın yine vâdeli (ancak önceki alacağın vâdesinden az) olarak bir başka para cinsiyle mübâdelesine gelince burada şöyle bir sakınca ortaya çıkmaktadır. Rivâyete göre Hz. Peygamber (*aleyhisselâm*) altın ve gümüşün kendi cinsiyle peşin ve eşit; karşılıklı olarak ise (yani altını gümüşle) peşin satılmasını emretmiştir⁵⁵. Dolayısıyla sarf akdinde taraflar akit meclisini terk etmeden önce bedellerin kabzedilmesi gerekir⁵⁶. Bu konuda âlimlerin icmâ ettikleri ifâde edilmiştir. Dolayısıyla bir taksitli mal satımı sebebiyle ileri bir vâdede alınacak altının (ya da doların) para cinsi değiştirilerek yeniden vâdeli olarak anlaşılması sarf akdindeki peşin olma şartına ters düşmektedir. Dolayısıyla bunun câiz olduğu söylenemez.

92. FAKTORİNG NEDİR? DİNEN CÂİZ MİDİR?

Factoring vâdeli alacağın factoring firmasına temlik edildiği ve factoring firmasından iskontoyla nakit alındığı yani borçlu ile alacaklı arasındaki vâde farkının factoring firmasına bırakıldığı finansman yöntemidir. Burada para cinsinden vâdeli bir alacak üçüncü tarafa yine para cinsinden bir bedelle nakit satılmaktadır.

51. Ebû Dâvud, *Sünen*, III, 250; Tirmizî, *Sünen*, III, 536.

52. Tirmizî, *Sünen*, III, 536.

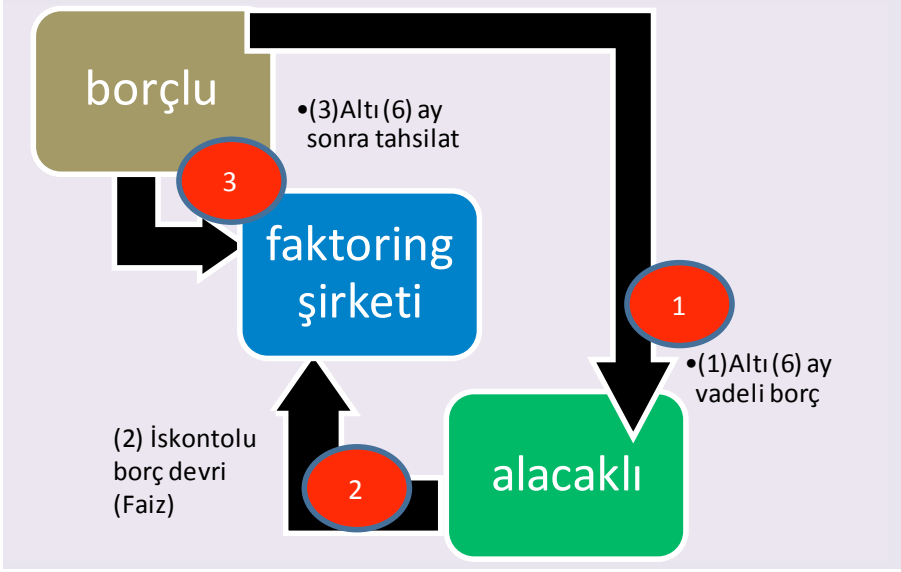
53. İbn Hacer el-Askalânî, *et-Telhisu'l-habîr*, I-IV, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1989, III, 25.

54. Tirmizî, *Sünen*, III, 536.

55. Nevevi, *Şerhu Sahihi Müslim*, XI, 10.

56. İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bâri*, I-XIII, (nşr. Muhammed Fuad Abdulbâki vdğ.), Beyrut: Dâru'l-Marife, 1379, IV, 378.

Şekil-23: Faktoring Mekanizması

Bazı kimseler ellerinde bulunan vâdesi gelmemiş kıymetli evrakları, üzerlerindeki değerden aşağıya nakde çevirmek istemektedirler. Böylece evrakın vâdesini beklemeden bir miktar iskonto ile peşin para elde etmiş olmaktadır. Bu işlem iki türlü yapılmaktadır:

- (1) Gayr-ı kâbil-i rücu
- (2) Kâbil-i rücu

Gayr-ı kâbili rücu işlemde alacak kıymetli evrakı iskontoyla devralan tarafa geçer. Bu işlemde vâdeli alacağın fâiz indirimiyle satımı söz konusudur. Kâbil-i rücu işlemde ise senet sahibi ile banka arasındaki hukûkî ilişki borç, kefâlet ve vekâletten oluşan bir işlemler bütünü olmaktadır. Faktoring firmasının senet sahibine verdiği nakit, borçtur. Senet rehinidir. Faktoring firması vâde dolusunda sened sahibine vekâleten senedi tahsil edecektir. Firmanın verdiği nakit borcu ile senetteki bedel arasındaki fark ise fâizdir.

93. KATILIM BANKACILIĞINDA DIŞ TİCARET ÖDEMELERİ NASIL YAPILABİLİR?

Katılım bankaları dış ticâret ödemelerine aracılık yapabilirler. Bu noktada katılım bankaları üç farklı işlevi yerine getirme imkânına sahiptirler:

- 1- Bankacılık hizmetleri sunma (vekâlet)
- 2- Dış ticarete konu malı alıp satma (murâbaha)
- 3- İthalatçıya kefil olma (kefâlet)

Bir dış ticâret işleminde ödeme değişik şekillerde yapılabilir:

- 1- Peşin ödeme
- 2- Mal mukâbili ödeme
- 3- Vesâik mukâbili ödeme
- 4- Akreditif

1- Peşin ödeme (önce bedel sonra mal):

Alıcının (ithâlatçının) mal bedelini malın sevkiyatından önce satıcıya (ihrâcatçıya) ödediği ödeme şeklidir. Birbirini iyi tanıyan ithâlatçı ile ihrâcatçı mal bedelinin, mallar henüz teslim edilmeden evvel ödemesi konusunda anlaşılabilir. Katılım bankası bu bedeli ihrâcatçının bankasına ulaştıran bir vekil olabilir. Bu durumda yaptığı hizmetin karşılığını alır. Ayrıca katılım bankası ithâlatçı ile ihrâcatçı sözleşme yapmadan evvel ithâlatçıya vekâlet vererek malları kendi adına almasını sağlayabilir. Bu durumda mal bedelini katılım bankası öder. Katılım bankası malın murâbahasını yaptığı için burada risk üstlenmiş olur. Yurtdışından gelecek malları henüz teslim almadığı için doğrudan o malları satamaz; ancak müşterisine aynı niteliklerde malların satışını yapabilir. Yurtdışından malları alamaz ise ödediği meblağı yurtdışındaki muhataptan almak zorundadır. Müşterisine mal teslim edemez ise müşterisini borçlandıramaz. Bu riske giremiyorsa işlem yapmamalıdır.

2- Mal mukâbili ödeme (önce mal sonra bedel):

Alıcının (ithâlatçının) mal bedelini malın fiili ithâlatından (gümrükten çekildikten) sonra satıcıya (ihrâcatçıya) ödediği ödeme şeklidir. Müşterisi-

ni çok iyi tanıyan bir ihrâcatçı henüz bedelini almadığı malları ithâlatçıya gönderir. İthâlatçı malı satınca ya da parası olunca mal bedelini öder. Katılım bankası bu ödemeyi ihrâcatçının bankasına ulaştırarak vekâlet işlemi gerçekleştirir. Burada yalnızca yaptığı hizmetin bedelini alabilir. Bu tür işlemlerde ithalatçıya gönderilmiş mallar onun sayıldığından katılım bankası murâbaha yapamaz.

3- Vesâik mukâbili ödeme:

Vesâik mukabili ödeme; satıcının (ihrâcatçının) malları sevk ettikten sonra vesâik bedelinin tahsil edilmek üzere bir talimat ekinde bankasına verdiği ve tahsil vesâikini alan bankanın ödeme veya kabul karşılığı vesâiki alıcıya (ithâlatçıya) teslim ettiği ödeme şeklidir. Vesâik mukâbili ödemenin iki türü vardır: Birinci türü görüldüğünde ödemeli poliçe üzerinedir ve sevk belgeleri ithâlatçıya ancak ödemeyi yaptığı takdirde teslim edilir. Vesâik mukâbili ödemenin ikinci türü kabul kredili vesâik mukabili olup, belgeler alıcıya, adına çekilen poliçedeki bedeli ödeyeceğine dair “kabul” alındıktan sonra teslim edilir. İhrâcatçının bankası kabul edilmiş poliçeyi, ithâlatçının bankasının talimatına göre çoğunlukla geri gönderir veya nezdinde saklar ve süresi geldiğinde tahsil eder. Kabul edilmiş poliçe “bir borcun hukûkî delili” sayılır. En azından alıcı, poliçelerini ödemenen birisi olarak ilan edilecek ve uluslararası piyasada ciddi bir itibar kaybı olacaktır. Fakat, satıcılar, ödememe riskine karşı genellikle ibraz bankasının veya birinci sınıf bir diğer bankanın “aval” veya “garanti” vermesini istemelidir. Bu işlem gayr-ı nakdi kredi işlemidir.

Vesâik mukâbili işlemlerde katılım bankası evrakların ve mal bedelinin transferi karşılığında masraf alabileceği gibi aval vererek girdiği kefâletten dolayı aval komisyonu da alabilir. Eğer ihrâcatçı ile ithâlatçı alım satım sözleşmesi yapmadan evvel malları kendi adına alması için ithâlatçıya vekâlet vermiş ise ithal edilen malların bedelini kendisi ödeyip ithâlatçıya vâdeli satış yapabilir. Bu durumda verdiği aval ya da hizmetler karşılığında bir bedel almamalıdır. Zira bu işlemleri kendisi için ithâl edilen mallar için gerçekleştirmektedir. Müşterinin alım vaadini güvenceye almak amacıyla “güvence bedeli” alabilir.

4- Akreditif:

Akreditif şartlı bir taahhüttür. İhraç edilen malın bedelinin ödenmesi konusunda belirli koşulların yerine getirilmesinden sonra ödemenin ya-

pılacağına ilişkin bir çeşit teminattır. Akreditif, ithâlatçının verdiği talimat doğrultusunda, ithâlatçının çalıştığı bankanın belirli bir meblağa kadar ve belirli bir vâde için istenilen koşulların yerine getirilmesi ve ihrâcatçı tarafından ihraç edilen malların ihrâcına ilişkin belgelerin ibrazı karşılığında ihrâcatçıya ödeme yapılacağını taahhüt etmesidir.

Akreditif işleminin aşamaları şöyledir: İthâlatçı ve ihrâcatçı satış sözleşmesini ya da pazarlığını yaparlar. Ödeme şeklini akreditif olarak belirlerler. İthâlatçı (bankası nezdinde gayr-ı nakdi kredi limiti olması veya cârî hesabına bloke konulması karşılığında), bankasından, ihrâcatçı lehine akreditif açtırır. Âmir bank"a, akreditifi, muhâbir bankaya iletir. Muhâbir banka ihrâcatçıyı bilgilendirir. Akreditifi kabul eden ihrâcatçı malları gönderir. Belgeleri muhâbir bankaya verir. Teyitli ve sight akreditif ise mal bedelini kendi bankasından tahsil eder ya da teyitli ve vâdeli akreditiflerde bankası bedeli, ödeme vâdesinde ödeyeceğini teyit eder. Muhâbir banka belgeleri âmir bankaya gönderir ve teyitsiz ve sight akreditif ise mal bedelini tahsil eder ya da âmir banka teyitsiz ve vâdeli akreditiflerde bedeli ödeme vâdesinde ödeyeceğini teyit eder. Âmir banka ithâlatçıdan mal bedelini tahsil edip belgeleri ona verir. Mallar gümrüğe teslim edilir. İthâlatçı da gümrükten malları alır.

Katılım bankaları akreditif işlemine kefil sıfatıyla taraf olabilirler. Bu durumda yaptıkları hizmet ve kefâletleri karşılığında komisyon alabilirler. Eğer ithâlatçı ile ihrâcatçı alım satım akdi yapmadan evvel ithâlatçıya kendisi adına mal alımı vekâleti vermemiş ise akreditife ancak kefil sıfatıyla taraf olabilir. Yani malların murâbahasını yapamaz. Eğer satış sözleşmesinden evvel vekâlet vermiş ise akreditifi finansmanlı açarak yurtdışından gelecek malları kendisinin kabul eder ve bedelini öder. Bu durumda hizmet ve kefâlet komisyonu alamaz ancak müşterisinden güvence bedeli alabilir. Bu güvence bedeli müşterinin satın alım vaadine uymamasını engellemek amacı taşır. Müşteri vaadine uyarırsa bu bedel satış bedeli içinde düşünülebilir. Kendisi adına alınan malları ithâlatçıya vâdeli satar. Vâdeli akreditif yoluyla alınan mallar bankanın vekâletine istinaden alınmış ve akreditif finansmanlı açılmış ise mallar ithâlatçı tarafından alınacağı zaman banka ile alım satım sözleşmesi yapılmalıdır. Bu anlaşma sözlü olabilir. Bu anlaşmanın ilk taksidi bankanın karşı tarafa ödeme yapacağı tarih olarak belirlenir. O gün geldiğinde satış için önceden belirlenen vade farkı oranı aşağıya doğru revize edilebilir. Yukarıya doğru revize dinen uygun olmaz.

Katılım bankaları ihrâcat yapan müşterilerine de hizmet verip komisyon alabilirler. Eğer ihrâcatçı müşterileri ile yurtdışındaki ithâlatçı satış sözleşmesi yapmadan evvel ihrâcatçı müşterileriyle mal alım akdi yaparlarsa ihrâcatçıya peşin bedeli ödeyip yurtdışındaki ithâlatçıya vâdeyle satım yapabilirler. Bu vâdeli satımı teminatlandırmak için yurtdışındaki ithâlatçının bankasının garantisini isteyebilirler.

Katılım bankaları dış ticâret ödemelerine çeşitli sıfatlarla aracılık edebilirler. Yaptıkları hizmet ve kefâlet karşılığı komisyon alabilirler. Bu iki işlem için bir şart bulunmamaktadır. Eğer ithal edilecek malların finansmanı yapılacak ise ithâlatçıya, ihrâcatçı ile akit yapmadan evvel banka adına mal alabilme vekâleti verilmelidir. Bu vekâlet verilmemiş ise malların finansmanı yapılamaz. Eğer malların finansmanı yapılacak şekilde akreditif işlemi gerçekleştirilmiş ise bu durumda hizmet ve kefâlet komisyonu alınmaz. Çünkü mallar banka adına alınmıştır ve dolayısıyla bu işlemler banka için yapılıyor olmaktadır. Ancak banka “güvence bedeli” alabilir ve malları müşterisine satarken bu işlemleri maliyete katabilir.

94. KATILIM BANKACILIĞINDA NELER TEMİNAT OLABİLİR?

Her iki tarafa da sorumluluk yükleyen bedelli akitlerde yükümlülüklerin garanti altına alınması ve alacakların vâdesinde ödenmesini sağlamak amacıyla; emânet ve kira akitlerinde ise kasıt, kusur ve şarta muhalefet sebebiyle oluşacak tazminatı garantiye almak maksadıyla yazılı belge, şahit, kefil, rehin, çek ve emre yazılı senet gibi teminatlar alınabilir. Zira insanlar kimi zaman yükümlülüklerini yerine getirmemekte ve borçlarını vâdesinde ödememektedirler. Bu durumda mağduriyeti önlemek gayesiy-le teminatlar meşrû görülmüştür.

Akitleri teminatlandırma amacıyla yazılı belge düzenlemek uygun hatta tavsiye edilmiş bir uygulamadır. Ancak katılım bankaları fâizli ve gayr-ı meşrû işlemleri belgeleyen ve bu belgeyi koruyan taraf olamazlar. Buna göre taraflar fâiz sözleşmesi yapıyorlarsa katılım bankası bu işlemin yazıcısı ve kefilisi olamaz.

Herhangi bir mâlî sorumluluğu garantiye almak amacıyla şahit istemek meşrûdur. Ancak katılım bankaları fâizli ve gayr-ı meşrû işlemlere şahitlik yapamazlar.

Mâlî sorumlulukları garantiye almak amacıyla kefil istemek de câizdir. Ancak katılım bankaları fâizli işlemlere ve dinen yasak bir mal ya da hizmetin alımına kefil olamazlar.

Kefâletin, belirli bir süre ile sınırlandırılması, kefâlet tutarı için üst sınır belirlenmesi, kefâletin bazı şartlarla sınırlandırılması, ileri sürülen şartın gerçekleşmesine bağlı olarak kefil olunması, geçerliliği, belirlenen ileri bir tarihte başlayacak şekilde geleceğe izafe edilerek kefil olunması ve henüz doğmamış borçlar için kefil olunması câizdir.

Teminatlandırma amacıyla borçludan rehin istemek meşrûdur. Rehin veren rehninden dönemez; ancak rehin alan isterse rehni geri verebilir. Rehin verilen mal dinen meşrû olmalıdır. Rehnin borçlunun malı olması şart değildir; başkasının malı da onun izniyle rehin verilebilir. Rehin borçlunun mülkü sayılır. Rehin için yapılan harcamalar borçluya aittir. Hem peşin hem de vâdeli satışlarda bizzat satılan malın rehin tutulması meşrûdur. Alacaklının rehin konusu maldan yararlanması câiz değildir. Rehin alacaklının elinde emânettir. Kasit ve kusuru yoksa tazminle sorumlu olmaz. Rehnin sigortalanması meşrûdur ve bu masraf borçluya aittir.

Bugün bankacılık ve ticâret hayatında teminat mektubu, aval, akreditif, çek, poliçe, devlet tahvili, banka tahvili, hazine bonosu, hesaplara bloke konması, borç ödenmediğinde kalan bütün borcun muacceliyet kesbetmesi şartı, borç ödenmediğinde akdin feshi şartı, üçüncü tarafların teminatı, ihale teminatı, cezâî şart, kapora ve depozito gibi birçok teminatlar bulunmaktadır.

Teminat mektubu gerçek ya da tüzel kişiler lehine bir malın teslimi, bir işin yapılabilmesi ya da bir borcun vâdesinde ödenmesi vb. konularda, söz konusu yüklenimin yerine getirilememesi halinde, belirli bir tutarın kayıtsız şartsız ödeneceğinin bir mektupla taahhüt edildiği gayr-ı nakdî kredi uygulamasıdır. Teminat mektubu bir kefâlettir.

Teminat mektubunda fâiz ödemeyi taahhüt etmemek daha uygun olsa da Hayreddin Karaman'a göre fâiz şartı arızî bir durum olduğundan yani aslen borcun anaparası vâdesinde ödeneceğinden bu fâiz şartını kabul etmek meşrudur.

Doğrudan fâizli ve dinen haram işlemlere teminat mektubu verilemez. Ancak devletin verdiği teşvik kredilerine, Eximbank kredilerine ve ithal edilecek mal gayr-ı müslim ülkelere ihracatta kullanılmak kaydıyla ülke kredilerine teminat mektubu vermenin meşrû olduğu ifade edilmiştir. Çünkü teşvik kredilerinde devletin amacı faizcilik değildir. Ayrıca devlet ile özel şirketler aynı değerlendirilmemektedir. Bu görüşe katılmayıp teşvik kredisi de olsa fâizli işlemlere teminat mektubu verilemez diyen İslâm âlimleri de vardır.

Bireysel kefâlet karşılığında komisyon almak uygun görülmesi de kurumsal kefâletlerde komisyon alınabileceği ifade edilmiştir. Zira bankalar teminat mektubu verebilmek adına pek çok masraflar yapmakta ve ayrıca sadece sözde değil belge düzenleyerek kefil olmaktadır. Katılım bankalarının sadece fiili masrafları için komisyon alabileceğini söyleyenler de vardır.

Aval, üçüncü tarafın ya da poliçede imzası bulunanlardan birinin müteselsil sorumluluk hükümlerine göre senet bedelini üstlenmesidir. Dolaşısıyla aval bir kefâlet işlemidir. Poliçe, alacaklının borçlusuna borcu bir başka tarafa ya da onun havale edeceği bir başkasına ödemesi emridir. Kimi zaman bu üçüncü alacaklılar bir banka kefâleti aramaktadırlar ki bu kefâlet aval vererek sağlanır. Kefâlet ve teminat mektubu için zikredilen şartlar aval için de geçerlidir.

Tahvil ve bono fâizli borçlanma senetleridir. Tahvil uzun, bono kısa vâdelidir. Katılım bankaları ne kendileri için ne de müşterileri için bunların alım satımını yapamazlar ve bunların alım satımına kefil olamazlar. Fakat bunları anaparaları kadarlık kısmıyla teminata kabul edebilirler. Zira her ne kadar söz konusu senetler fâizli borç senedi olsalar da bir fâizli

işlemede anapara alacaklının hakkıdır. Bu hak da tahvil ve bono vasıtasıyla teminata verilebilir. Bunların teminata alınamayacağı da ifade edilmiştir.

Çek, bankada hesabı olan birisinin (keşidecinin), muhataba (bankaya), çek üzerinde yazan meblağı yine çek üzerinde ismi yazılı bir lehtara ödemesi talimatını içeren kıymetli evraktır. Çek defteri banka tarafından hesap sahibine özel bastırılır ve üzerinde hesap sahibinin bazı bilgileri bulunur. Çek hamiline kaydıyla düzenlenirse çeki elinde tutan herkes tahsil edebilir. Çek işleminde bir yönüyle havale işlemi vardır. Keşideci, alacaklısını, nezdinde hesap açtığı ve çekin vadesinden önce hesabına para yatırdığı için borçlusu olan bankaya havale etmektedir. Paranın çek hesabına, çek vadesinde yatırıldığı durumlarda keşidecinin bankaya emanet ettiği parayı lehtara ödeme vekaleti verdiği de düşünülebilir. Bu arada çek işleminde bankanın sorumlulukları da söz konusudur. Karşılıksız ve kaybolmuş çekler bankalara sorumluluk yüklemektedir. Yine müşteriye özel çek basımı da hem bir hizmettir ve hem de kişiye ticari itibar kazandırır. Dolayısıyla bankalar bu hizmet ve yükümlülükleri karşılığında makul bir bedel alma hakkına sahiptirler.

Katılım bankaları çek bozdurulması işlemi yapamazlar. Çünkü bu vâdeli alacağın iskontoyla başkasına devridir ki fâizli işlem sayılır.

Katılım bankalarının nakit teminatları katılma hesaplarında tutması asıldır. Mümkünse bütün nakit teminatları katılma hesabında tutmalıdır. Böylece müşterisinin câri hesabına bloke koyduğunda ortaya çıkacak borçtan menfaat temin etme durumu ortaya çıkmamış olur. Katılma hesabında kârın paylaşım anlaşması, kanunun ve mevzuatın imkan verdiği ölçüde serbest olduğundan katılım bankası kâr oranını yüksek tutabilir. Katılım bankası câri hesaba bloke koyma şartı ileri süremez. Ancak müşterisinin isteği ve rızasıyla câri hesaba bloke konursa bu da menfaat karşılığı borç anlamına gelmez. Borca karşılık teminat sayılır. Câri hesaba bloke karşılığı murâbaha kâr oranında indirim yapılırsa murâbaha için özsermaye kullanılmalıdır.

Kapora iki şekilde değerlendirilmektedir. İlk yoruma göre kapora “yapılmış” bir alım satım sözleşmesinden müşteri dönmezse satış bedelinin bir parçası sayılan, dönerse satıcıya bırakılan bir tutardır. Geçmişte muhtemelen uygulama böyle olduğu için İslâm mezhepleri kaporayı böyle yorumlamışlardır. Hanbelîler dışındaki mezhepler oldukça tartışma-

lı gerekçelere dayanarak bunu meşrû görmezler. Bugün İslâm hukukçuları daha çok Hanbelîlerin görüşünü tercih etmekte ve kapora'yı caiz görmekte-dirler. İkinci yoruma göre ise kapora “yapılmak istenen” bir alım satım sözleşmesi için satıcının bir müddet beklemesinin karşılığıdır. Eğer alım satım akdi yapılırsa kapora malın bedelinin bir kısmı olur. Alım satım akdi gerçekleşmezse kapora, beklemesinin, malı satmamasının, muhtemel müşterileri kaybetmesinin karşılığı olarak satıcıya bırakılır.

Akdin kısmen veya tamamen icra edilmemesi halinde ifa ile yükümlü olan tarafın alacaklıya ceza yahut tazminat olarak belli bir ödemede bulunacağına dair konulan şarta cezâî şart denilir. Günümüzde ticarî hayatın gerekleri ve İslâm hukukunun genel ilkeleri, yüklediği edimi yerine getirmekte geciken tarafın malî tazminat ödemekle yükümlü olacağı şartının (cezâî şartın) koşulmasına olumlu bakmayı mümkün kılmaktadır. Ancak bu şart insaf sınırları içinde kalmalıdır.

Alacakların ve mâlî sorumlulukların garantiye alınmak istenmesi meşrû bir taleptir. Zira satış ya da hizmet yapılmış bedeli vâdeye bağlanmıştır. O halde satıcı ya da hizmet veren neden müşterisinin insafına terk edilsin? Eğer vâdeli borçlanıyorsa bunu muhatabına garantilemelidir. Bu meyanda tarih boyunca pek çok imkân kullanılmıştır. Belli şartlarla bunların hemen hepsi geçerlidir.

95. TEMİNAT MEKTUBU KARŞILIĞI KOMİSYON ALINABİLİR Mİ?

Teminat mektubu bir kefâlet işlemi olduğu için komisyon alınıp alınamayacağı tartışılmıştır. Çünkü İslâm hukukçuları geçmişte kefâleti iyilik saymışlar ve komisyon almayı uygun bulmamışlardır. Ayrıca geçmişte zenginlerin fakirlere kefâleti daha yaygın olduğundan olsa gerek fakirler lehine taraf olmuşlardır. Aslında kefâletten komisyon alımını yasaklayan bir dini delil yoktur. Günümüz bankacılığında da teminat mektubu vermek bankaya hem külfet yüklemekte hem de mükellefiyetler vermektedir. O halde bankanın buna karşılık komisyon almaması; teminat mektubu verecek ticârî şirketlere iyilikte bulunması beklenemez.

Şekil-24: Teminat Mektubu Örneği

TEMİNAT MEKTUBU

alBaraka

GEÇİCİ TEMİNAT MEKTUBU

Tarih : 31.07.2012

İdarenizce ihaleye çıkarılan
istekli sıfatıyla katılacak olan

İŞİ işine

' nin 4734 sayılı Kanun ve ihale dokümanı hükümlerini yerine getirmek üzere vermek zorunda olduğu geçici teminat tutarı olan 4.200,00 - TL (Y/ DÖRTBİNİKİYÜZ TÜRK LİRASI)'yi ALBARAKA TÜRK KATILIM BANKASI A.Ş. garanti ettiğinden, 4734 sayılı Kanun ve ihale dokümanı hükümleri çerçevesinde; geçici teminatın gelir kaydedileceği hallerin ortaya çıkması halinde, protesto çekmeye, hüküm ve adı geçenin iznini almaya gerek kalmaksızın ve adı geçen ile idareniz arasında ortaya çıkacak herhangi bir uyuşmazlık ve bunun akıbet ve kanuni sonuçları dikkate alınmaksızın, yukarıda yazılı tutarı ilk yazılı talebiniz üzerine derhal ve gecikmeksizin idarenize veya emrinize nakden ve tamamen ve talep tarihinden ödeme tarihine kadar geçen günlere ait kanuni faiziyle birlikte ödeyeceğimizi ALBARAKA TÜRK KATILIM BANKASI A.Ş. 'nin imza atmaya yetkili temsilcisi ve sorumlusu sıfatıyla ve ALBARAKA TÜRK KATILIM BANKASI A.Ş. ad ve hesabına taahhüt ve beyan ederiz.

Bu teminat mektubu 28/11/2012 tarihine kadar geçerli olup, bu tarihe kadar elimize geçecek şekilde tarafınızdan yazılı tazmin talebinde bulunulmadığı takdirde hükümsüz olacaktır.

ALBARAKA TÜRK
KATILIM BANKASI A.Ş.
MERKEZ ŞUBE MÜDÜRLÜĞÜ

96. FÂİZLİ KREDİYE TEMİNAT MEKTUBU VERİLEBİLİR Mİ?

Fâizli kredi almak ve vermek dinen meşrû sayılmamaktadır. İslâm hükûkunda gayr-ı meşrû işlemlere yardımcı olmak, kefil olmak, yazmak, korumak ve imkân sunmak meşrû görülmemiştir. Örneğin yalnızca içki satmak değil; içki yapmak, sunmak, taşımak ve imkân sunmak da câiz değildir. Fâizli krediye teminat mektubu verilmesi söz konusu işlemi garanti altına almak demektir. Dolayısıyla katılım bankalarının böylesi bir teminatlandırma yapması dinen uygun değildir.

97. TÜRK EXIMBANK KREDİLERİNE TEMİNAT MEKTUBU VERİLEBİLİR Mİ?

Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş./Türk Eximbank, 31 Mart 1987 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan 3332 sayılı Kanun’un verdiği yetkiye istinaden 21 Ağustos 1987 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan 87/11914 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulmuştur. Türk Eximbank’ın temel amacı; ihracatın geliştirilmesi, ihraç edilen mal ve hizmetlerin çeşitlendirilmesi, ihraç mallarına yeni pazarlar kazandırılması, ihracatçıların uluslararası ticarete paylarının artırılması ve girişimlerinde gerekli desteğin sağlanması, ihracatçılar ile yurt dışında faaliyet gösteren müteahhitler ve yatırımcılara uluslararası piyasalarda rekabet gücü ve güvence kazandırılması, yurt dışında yapılacak yatırımlar ile ihracat maksadına yönelik yatırım malları üretim ve satışının desteklenerek teşvik edilmesidir. Türkiye’de ihracatın kurumsallaşmış tek asli teşvik unsuru olan Türk Eximbank, bu amaca yönelik olarak ihracatçıları, ihracata yönelik üretim yapan imalatçıları ve yurt dışında faaliyet gösteren müteahhit ve girişimcileri kısa, orta ve uzun vadeli nakdi ve gayrinakdi kredi, sigorta ve garanti programları ile desteklemektedir. Türk Eximbank’ın, gelişmiş birçok ülkenin resmi destekli ihracat kredi kuruluşlarından farklı olarak kredi, garanti ve sigorta işlemlerini aynı çatı altında toplamış olması, ihracatçı firmalara verilen hizmetlerde bir bütünlük oluşturulmasına imkan tanımaktadır⁵⁷.

TÜRK EXIMBANK
TÜRKİYE İHRACAT KREDİ BANKASI A.Ş.

Devletin ihrâcâtı teşvik amacıyla yani fâizcilik yaparak fâiz geliri sağlama amacı taşımadan kredi vermesi halinde vatandaşların bu krediden istifade edip edemeyecekleri tartışmalıdır. Türk Eximbank’ın ihrâcâtı teşvik maksadıyla verdiği kredileri fâizli işlem sayanlar olduğu gibi bu tür kredilerde enflasyon farkının zaten kredi veren devletin hakkı olduğunu, üste kalan fâiz var ise onun da masraf ya da vergi olarak değerlendirilebileceğini savunanlar da vardır. Türk Eximbank kredilerine teminat mektubu verilip verilemeyeceği konusunda katılım bankaları arasında yukarıdaki görüş ayrılığına dayanan farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bazı katılım bankaları Türk Eximbank kredilerine teminat mektubu verirken bazıları vermez.

57. <http://www.eximbank.gov.tr> (07.02.2012)

98. TEŞVİK KREDİLERİNE TEMİNAT MEKTUBU VERİLEBİLİR Mİ?

Devlet yönetimi ülke kalkınması amacıyla çeşitli alanlara teşvik kredileri vererek destekte bulunur. Yine devlet, yatırımı ve ihracatı teşvik amacıyla pek çok yardımlarda bulunur. Mesela bunlar arasında şunları sayabiliriz: Ar-Ge yardımları, uluslararası nitelikteki yurtiçi ihtisas fuarlarının desteklenmesi, yurtdışında milli veya bireysel düzeyde gerçekleştirilen fuar katılımlarının desteklenmesi, pazar araştırması desteği, eğitim yardımı, yurtdışında ofis- mağaza açma, işletme ve marka tanıtım faaliyetlerinin desteklenmesi, çevre maliyetlerinin desteklenmesi, Türk ürünlerinin, yurtdışında markalaşması ve Türk malı imajının yerleştirilmesi, istihdam yardımı, tarımsal ürünlerde ihracat iadesi yardımları, imalat ve hizmet yatırımları, sanayi, turizm, yatırım ve istihdam, serbest bölgeler ve yabancı sermayeli yatırımlar, kullanılmış makine ve komple tesis yatırımları, Avrupa Birliği hibe ve KOSGEB destekleri.

Bu desteklerin bir kısmı hibe mahiyetinde olup bir kısmı borçtur. Bu borçlar için başlangıçta bir fâiz oranı da belirlenir. Ancak neticede bu fâiz oranlarının ülkede oluşacak enflasyonun altında kalması ya da ona yakın olması kuvvetle muhtemeldir. Zaten böyle olduğu için bu kredilere teşvik adı verilir.

Enflasyon farkı alacaklının hakkıdır. Dolayısıyla devletin enflasyon farkından aşağı düzeydeki fâizi reel fâiz olmadığından zaten devletin hakkıdır. Burada yegane sorun bunun başlangıçta tespit edilmiş ve adına fâiz denmiş olmasıdır. Halbuki her iki taraf da neticede bir fâiz ödenmeyeceğini bilmektedir. Dolayısıyla İslâm hukûkunda isimlendirme değil işlemin ana vasfı önemli olduğundan, borç veren devlet ile vatandaşının ilişkisinden, devletin fâizcilik amacı gütmemesinden, ülkenin yatırımlar yoluyla kalkındırılarak güçlendirilmesi gereğinden ve bu teşviklerden istifadeyle kurulacak işlerde çalışacak yüzbinlerce insana sunulacak imkânlardan hareketle söz konusu teşviklerden istifade etmenin dinen gayr-ı meşrû olduğu söylenemez. Meşrû olan bir işleme katılım bankalarının teminat mektubu vermesi de câizdir.

99. ÜLKE KREDİLERİNE (ECA KREDİLERİ) TEMİNAT MEKTUBU VERİLEBİLİR Mİ?

ECA, “EXPORT CREDIT AGENCY” sözcüklerinin baş harflerinden oluşan bir kısaltma olup, her ülkenin ECA kuruluşu o ülke menşeli yatırım mallarının ihrâcatının teşvik edilmesi amacıyla ticârî bankaların doğrudan üstlenmek istemedikleri / üstlenemeyecekleri muhtelif risklere (politik, ticârî vs) karşı ihrâatçılar / finansör bankalar lehine orta / uzun vâdeli kredi garantisi / sigortası sağlamaktadır. ECA kuruluşu garantisi / sigortası tahtında sağlanan bu tür krediler “ECA KREDİSİ” olarak adlandırılırlar. Yurtdışı ihrâat kredi kurumlarından (ECA-Export Credit Agency) sağlanan ve ithâlatçı ülke riskinin sigortalandığı bu kredilerde, ithâlatçılarımıza vâdeli alım olanakları sağlanmaktadır. Ülke kredileri yatırım malı ithâlatı yaparken orta ve uzun vâdeli kaynağa ihtiyaç duyan müş-teriler için uygundur⁵⁸.

Katılım bankalarının bu tür kredilere aracılık yapıp yapamayacakları ve teminat mektubu verip veremeyecekleri konusunda Hayreddin Karaman şu görüşü serdetmiştir: “Ülke kredilerinde devletler teşvik kredileri vermektedir. Ben devletin teşviklerinin tamamının Müslümanlar tarafından alınmasını isterim. Burada yabancı devletlerin ihrâcatı teşvik için verdiği kredilerde esas şudur: Aldığımız teşvikle ithâl ettiğimiz mal zarûreten lazım değilse, ülkemizde varsa, ekonomimize zarar veriyorsa fâiz ödemeye gerek yoktur. Buna yardımcı (teminat mektubu vs. ile) olunamaz. Ancak mal ihrâcata yönelik olarak ithâl ediliyorsa o zaman olur. Makina veya hammadde gibi. Hülâsa 5 lira kredi alıp 6 lira ödedikten sonra onlardan 10 lira tahsil yapacaksam olur. Ben bu konuyu ictimâî zarûrete sokuyorum. Bu işlem ülkemizin, ötekiler aleyhine servet kazanmasını sağlıyorsa veya içeride istihdam yaratarak işsizlik ve yoksulluğa bir ölçüde çare oluyorsa yapılabilir. Makina, ara mal veya başkası fark etmez”.

100. AVAL VERMEK NE ANLAMA GELİR?

Aval, üçüncü tarafın ya da poliçede imzası bulunanlardan birinin müteselsil sorumluluk hükümlerine göre senet bedelini üstlenmesidir. Dolayısıyla aval bir kefâlet işlemidir. Poliçe, alacaklının borçlusuna borcu bir başka tarafa ya da onun havale edeceği bir başkasına ödemesi emridir. Kimi zaman bu üçüncü alacaklılar bir banka kefâleti aramaktadırlar ki bu

58. http://www.turkiyefinans.com.tr/tr/uluslararası_bankacılık/ulke_kredileri.aspx (19.02.2012)

kefâlet aval vererek sağlanır. Kefâlet ve teminat mektubu için zikredilen şartlar aval için de geçerlidir.

101. TAHVİL VE BONO TEMİNATA ALINABİLİR Mİ?

Devlet zaman zaman tahvil ve hazine bonusu ihraç ederek fâizle borçlanır. Tahvil ihrâcı özel sektör firmalarının da paraya ihtiyaç duyduklarında kullandıkları bir enstrümandır. Bu özel sektör firmaları arasında bankalar da vardır. Bankalar da paraya ihtiyaç duyduklarında tahvil ihraç edebilmektedirler. Elinde parası olup tahvil almak isteyenler ya devlet tahvili ya hazine bonusu ya da özel sektör tahvili alırlar. Böylece ihraççıya borç vermiş ve tahvilde yazan vâdede yine tahvilde yazan fâizi almayı garantilemiş olurlar. Böylesi bir yatırım yapmış yani tahvil almış bazı firmalar katılım bankasına da murâbaha ya da teminat mektubu için başvuruyorlar. Katılım bankası da murâbaha yapmak ya da teminat mektubu vermek için bu firmalardan teminat (ipotek, rehin, nakit bloke vs.) isterler. Bu firmalar da ellerindeki tahvillerin teminat sayılmasını talep ederler. Bir görüşe göre tahvil ve bonolar anapara kadarlık kısmı için teminata alınabilirler. Bir borç fâizli de olsa anaparası alacaklının hakkıdır. Dolayısıyla bu alacaklı hakkını başka bir işlem için teminat gösterebilir. Başka bir görüşe göre ise fâizli işlemlere yardımcı olmamak ve bu tahvillerin yaygınlaşmasını sağlamamak adına bunlar teminata alınmamalıdır.

102. ATM KARTLARI NASIL DEĞERLENDİRİLMELİDİR?

Günümüz ticâret hayatı hızlı para transferlerini ve banka hesaplarını kullanmayı gerektirdiğinden, milyonlarca insana maaş dağıtımını ancak bankalar aracılığıyla yapılabileceğinden, satıcılar sattıklarının bedelini garantiye almayı ve müşteriler paraları olmasa da alım ya-

pabilmeyi arzuladıklarından bankalar gelişen teknolojiye yararlanırlar. Kullandıkları teknolojik araçlardan biri de banka kartlarıdır.

ATM'ler ve ATM kartları pek çok bankacılık hizmetinin alınabildiği teknolojik ürünlerdir. Para çekip yatırma, havale ve eft yapma, fatura

ödeme, hesap bakiyesi öğrenme, döviz alım satımı, bağış yapma, alışverişlerde kullanma ve yapılan bütün işlemleri yazılı belgeleme en yaygın kullanılan hizmetlerdir. Ayrıca kart hamili para taşıma ve bundan kaynaklanan pek çok sorundan kurtulmuş olmaktadır.

Bankalar bir bedel karşılığında ya da ücretsiz olarak müşterilerinin belirli bir vâde içerisinde bu hizmetlerden yararlanması imkanı verebilirler. Yani bankaların ATM cihazından alınan hizmetler mukâbilinde ücret alması da mümkündür.

ATM kartının alışverişlerde kullanımını ise havâle ya da vekâlet işlemi olur. Buna göre ya alacaklı müşteri, borçlandığı işyerini kart vasıtasıyla borçlusu bankaya havâle etmektedir ya da müşteri bankaya yaptığı alışverişin bedelini işyerine ödemesi vekâleti vermektedir.

ATM kartlarıyla başka banka ATM'lerinden para çekildiğinde de yukarıdaki iki seçenekten biri gerçekleşmektedir.

103. KREDİ KARTI SİSTEMİ NASIL DEĞERLENDİRİLİR?

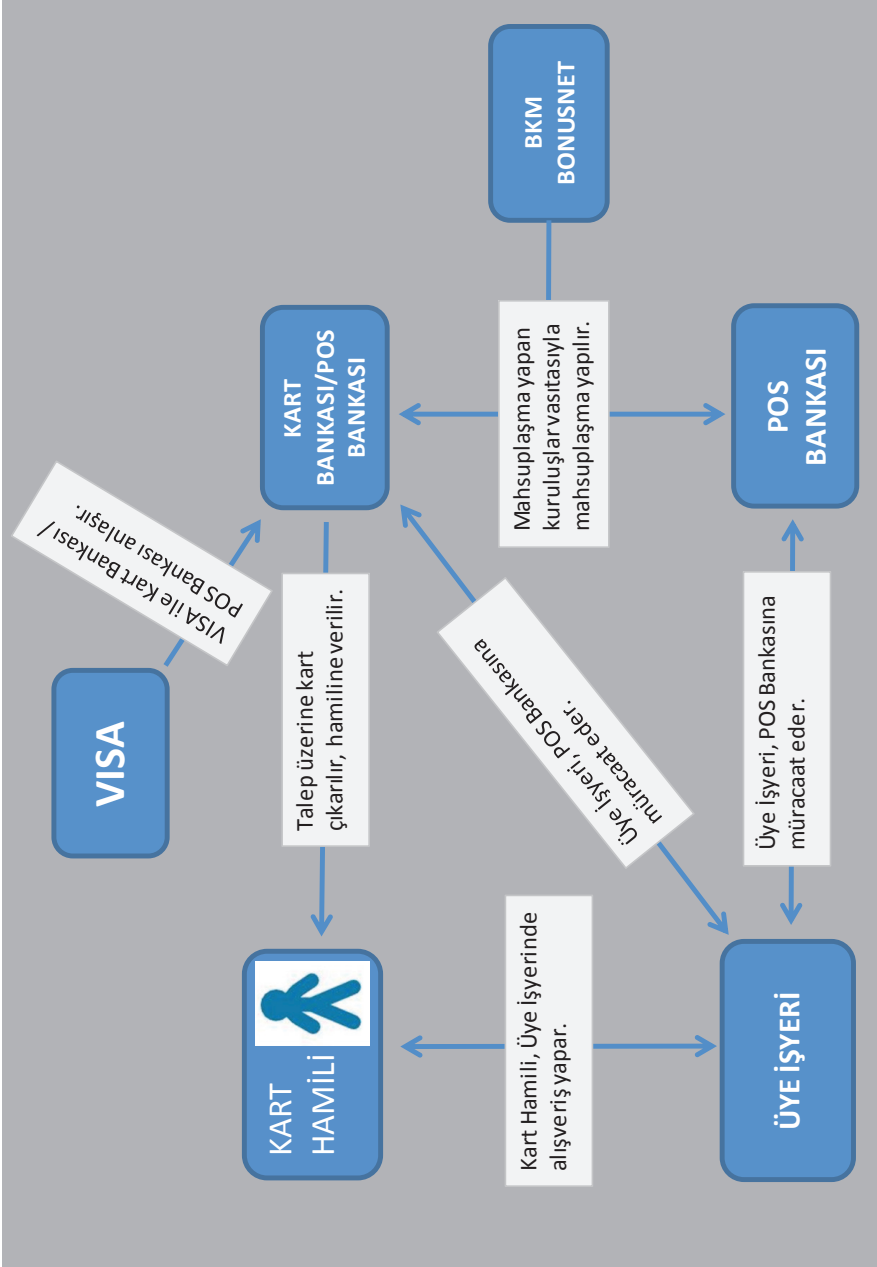
Kredi kartı sisteminin işleyişi şöyledir: Kredi kartı hâmili doğrudan kart bankasının ATM'sinden nakit çekim yaparsa aralarında borçlu alacaklı ilişkisi doğar. Borç fâizli ise fâizli kredi, fâizsiz ise karz-ı hasen işlemi gerçekleşmiş olur. Fâizli bankalar kredi kartlarına tanımladıkları limit kadar nakit çekim imkânı verirler. Ancak çekimin yapıldığı günden itibaren borca fâiz yansıtırlar. Bazı katılım bankaları ise fâizli borç veremeyecekleri için limit kadar olmamakla birlikte bir önceki ekstre borcunun % 10 veya 20'si kadar nakit avans verirler. Kart hâmili bu tutarı ilgili bankanın ATM'lerinden çekebileceği gibi internet bankacılığını kullanarak hesabına aktarabilir. Katılım bankası bu tutara komisyon, masraf, vâde farkı ve kâr payı gibi isimlerle bir fazlalık almaz.

Kredi kartı hâmili bir başka bankanın ATM'sinden nakit çekim yaparsa borçlandığı bankayı kart bankasına havâle ediyor demektir. Kart bankası kefil sıfatıyla bu borcu öder ve borçlusu kart hâmilinden fâizli ya da fâizsiz tahsil eder. Fâizli bankalar bu işlemi kesinlikle fâiz geliri sağlayarak gerçekleştirirler.

Kredi kartı hâmili kredi kartıyla alışveriş yapınca POS cihazı vasıtasıyla önce POS bankasına sonra BKM'ye sonra kart bankasına ulaşılır ve limit müsait ise işleme izin verilir. Onay sürecinde kart bankasından

BKM'ye oradan da POS bankasına bilgiler iletilir. POS bankası diğer banka kartlarıyla yapılan işlemleri BKM'ye gün sonunda iletir. BKM, bütün bankalardan gelen verileri işler, takaslaşmayı gerçekleştirir ve kart bankalarını bilgilendirir. Kart bankası gelen raporlara göre müşterilerinin hesaplarına borç yansıtır. Borçlu banka ile alacaklı bankanın para takası ise TCMB tarafından yapılır. POS bankası hesabına geçen parayı üye işyerine komisyonu düşükten sonra ya da anlaşılan bir gün kadar bloke tutuktan sonra öder. Kart bankası ise hesap kesim tarihi itibarıyla kart hamilinin borcunu belirler ve ekstre ile ona bildirir. Son ödeme tarihinde ya da vâdeli satışa göre vâdesinde ödemeyi bekler.

Şekil-25: Kredi Kartı İşleyiş Mekanizması

Kredi kartının faydaları şunlardır: Kredi kartı kart hâmiline, üye işyerine, kart bankasına, POS bankasına ve devlete faydaları olan bir ödeme aracıdır. Kart hâmilinin para taşımadan alışveriş yapmasına, ortalama yirmi günlük fâizsiz finansman elde etmesine, taksitle alışveriş yapabilmesine, internetten alışveriş yapabilmesine, yurtdışında alışveriş yapabilmesine ve kampanyalardan istifade etmesine imkan sağlar. Kredi kartıyla alışveriş yaptıran işyerlerinin müşteri sayısı artar ve satış hacmi genişler. Sorunlu müşterilerle uğraşmak zorunda kalmaz. Nakit alımından kaynaklanan sorunlarla karşılaşmaz. Hesapları düzgün bir şekilde kaydedilir. Kart bankasına kart hâmilinin hesabını elinde tutma, komisyon alma, vâde farkından kâr sağlama, çapraz satış yapma ve reklam yapma gibi faydalar sunar. POS bankası da üye işyerinin hesabını elinde tuttuğu için, komisyon aldığı ya da blokede para tuttuğu için gelir elde etmektedir. Kredi kartının devlete faydası ise alışverişlerin kayıtlı hale gelmesidir. Kayıtlı alışveriş devlete ödenecek verginin kaçınılması demektir.

Kredi kartında taraflar arasındaki ilişki şöyledir: Kredi kartı nakit çekimlerde ve alışverişlerde kullanılır. Fâizli bankacılıkta kredi kartı üzerinden yüksek fâizle nakit kredi verilmektedir. Bu durumda banka ile kart hâmili arasında borçlu alacaklı ilişkisi doğmaktadır. Katılım bankaları kredi kartı üzerinden nakit fâizli kredi vermezler. Karz-ı hasen verebilirler. Ancak verdikleri karz karşılığında vâde farkı talep edemezler. Bu durumda taraflar arasındaki ilişki borçlu alacaklı ilişkisi olmaktadır.

Fâizli banka kredi kartları tamamen borç ve kefâlet üzerine kuruludur. Kart hâmili alışveriş yapar, kart bankası onun adına ödemeyi yaparak müşterisine borç verir, kart hâmili son ödeme tarihinde borcunu ödemez ise borca fâiz yansır. Ancak fâizli bankaların bu kefâleti yerine getirebilmek için kart sistemine dahil olmak amacıyla maliyetli yatırımlar yaptığı gözardı edilmemelidir. Yani bankanın kefâleti, kart hâmilinin alacaklılarının bankaya gelip paralarını almaları şeklinde değil; bankanın yatırım yapıp kredi kartı sistemine girebilmesiyle mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla bankanın bu maliyetleri müşterilerine yansıtma hakkı vardır. Ancak bunu fâiz olarak tahsil etmesi uygun değildir.

Katılım bankaları ise kredi kartı sistemiyle alım satımlara iki şekilde dahil olabilir:

(a) Kefâlet yöntemiyle

(b) Murâbaha yöntemiyle

(a) Kefâlet yöntemi: Katılım bankası kart hâmiline kefil olur. Kart hâmil mal alır. Parasını ona kefâleten katılım bankası öder. Son ödeme tarihinde borcu aynıyla tahsil eder. Bu kartta taksitlendirme olmaz. Borç ödenmezse İslâm hukukçularının geciken borçların tahsili için gösterdiği yollardan biri uygulanabilir: Enflasyon farkı alınabilir, borç dövize ya da altına endekslenebilir, mahrum kalınan kar payı alınabilir, gecikme cezası alınıp hayır işlerine harcanabilir.

(b) Murâbaha yöntemi: Kart hâmil, katılım bankasının vekilidir. Kredi kartıyla aldığı bütün mallar katılım bankası adına alınır. Kredi kartı POS cihazına takılıp izin talebinde bulununca katılım bankası kendi adına mal alımına izin verir. Bu işlem saniyeler içinde gerçekleşir. Buna göre kart hâmil aldığı bütün malları katılım bankası adına almakta ve katılım bankasından da peşin ya da vadeli satın almaktadır. Son ödeme tarihinde ödeme yaparsa vâde farkı sıfırdır.

Bankaların kredi kartı hizmetlerinden aldığı ücretler şunlardır:

Kart bankası, kart hâmiline sunduğu hizmet ve imkanlar sebebiyle komisyon alma hakkına sahiptir. Çünkü kredi kartını bastırmak, sistem içinde kalmak için yatırımlar yapıp kredi kartı hizmeti sunmak, kart hâmilinin internet üzerinden yapacağı alım satımlar için imkânlar hazırlamak, koruma tedbirlerine başvurmak, risk üstlenmek vs. bankanın bu bedeli almasını meşrû kılar.

POS bankası üye işyerine sunduğu hizmet ve imkanlar sebebiyle komisyon alma hakkına sahiptir. Blokeli sistemle paranın hesapta tutulup komisyon ödenmemesi de mümkündür. İşyeri sahiplerinin bankadaki parayı çekme arzusu taşımayıp blokeli sistemle çalışma isteklerine bankaların olumlu cevap vermeleri kanaatimizce meşrûdur. Bunu menfaat celbeden karz ilişkisine benzetip câiz görmeyenler de vardır.

Bankaların kredi kartlarını kullanarak alışveriş yapanlara verilen puan ya da hediyeler meşrû bir faaliyet karşılığında alınan hediyeler olduğu için dinen sakınca taşımamaktadır. Bu hediye ve puanlar bankalar ile işyerlerinin yaptıkları sözleşmelere göre kısmen işyerleri kısmen de bankalarca verilmektedir. İşyerleri bu hediyeleri verecekleri için bunu da maliye-

te katıp fiyatlarına yansıtırlar. Dolayısıyla kart hâmili neticede parça parça ödediği küçük meblağlardan biriken puan ya da hediyesini almaktadır denilebilir.

Netice olarak kredi kartı bankaların nakit kredi verme ve alışverişlerde devreye girebilmelerini sağlayan modern bir ödeme aracıdır. Katılım bankaları, ilkelerine uygun sözleşme türlerini kullanarak kredi kartı hizmetinden kâr sağlayabilirler.

Kart hamili peşin ya da vadeli aldığı malın bedelini vade tarihinde ödemelidir. Ödeme yapmaz ise borcunu vadesinde ödemiş olur. Bu durumda vadesinde ödenmeyen borçlarla ilgili hüküm geçerlidir. Bu konu ilgili soruda açıklanmıştır.

104. KREDİ KARTI İLE DİNEN GAYR-I MEŞRÛ SAYILAN MALLAR ALINIRSA KATILIM BANKASI İÇİN SORUN OLUR MU?

Katılım bankaları, kredi kartlarının dinen meşrû sayılmayan mal ve hizmetlerin alımına aracı edilmemesi adına bir takım önlemler almaktadırlar. Örneğin POS cihazlarındaki kodlamalardan hareketle kartlarının bazı POS cihazlarında onay alamamasını sağlamaktadırlar. Örneğin içki-li restoranlarda, eğlence mekanlarında, bahis salonlarında ve borsa aracı kuruluşlarında kartın geçmemesini temin etmektedirler. Bununla birlikte kartın dinen gayr-ı meşrû kullanımına tamamen engel olabildiklerini söyleyebilmek güçtür. Ancak bankaların imkânlar ölçüsünde kısıtlamalar yapmaları ve kart hâmillerinin uygun olmayan kullanımını tamamen kapatmanın teknik olarak mümkün olmaması sebebiyle bu noktada bankaların sorumluluğu olmaz. Zira İslâm hukûkunda herkes gücü yettiğiyle mükelleftir. Eğer meşrû bir iş bir kısım gayr-ı meşrû kullanımlar sebebiyle yasak kabul edilirse pek çok sektörde hizmet sunmak mümkün olmaz. Örneğin otel işleten bir kimse otelinde gayr-ı meşrû ilişkiler yaşanmasın diye önlem aldığı halde bu tür davranışlar yaşanıyorsa otelini kapatması istenemez. Sorumlu olan gayr-ı meşrû fiili yapanlardır.

105. POS KOMİSYONU VE BLOKELİ SİSTEM MEŞRÛ MUDUR?

Kredi kartı sistemi pratik, fonksiyonel, satılan malın bedelini garantiye alan, devlete, üye işyerine, kart hamiline ve bankalara faydalı bir ödeme aracıdır. Kredi kartıyla alışveriş özünde meşrûdur. Kredi kartının kötü-

ye kullanımı bir bahsi diğerdır. Kredi kartı borcunun ödenmemesi halinde fâize girmek de kredi kartıyla alışverişin meşrûiyetini gidermez.

Kredi kartı sistemi öyle yayılmış ki bugün bundan kurtuluş söz konusu değildir. Yani bu sistem bir umûmu belvâdır (yaygın ihtiyaç). Piyasada 45 milyon adet kredi kartı olduğu ifade edilmektedir. Belli bir iş hacmine sahip hemen hemen her işyerinde POS makinesi bulunmaktadır.

Bugün artık bankalar ticâretin önemli bir aktörü haline gelmişlerdir. Para yavaş yavaş ortadan kalkmakta ödemeler için banka hesapları kullanılmaktadır. Ödenecek fatura, vergi, toplanacak bağış, kira vs. hep bankalar üzerinden ödenmektedir. Bankacılık ticâretin parçası olmuştur. Onlara yalnızca para satan kurum nazarıyla bakılmamalıdır.

Kredi kartı sisteminde bankaların, maliyeti pahalı hizmetleri sözkonusudur. Ancak sisteme üye olanlar çok olduğundan maliyet kısmen mâkul seviyeye inmektedir. Bu hizmetten faydalananlar bunun bedelini ödemek durumundadır.

Üye işyerleri paralarını bankadan almak istememektedirler. Çünkü artık parayı kasada saklamak diye bir şey yoktur. Piyasada para dönmüyor, banka hesaplarından EFT, virman, havale yapılıyor. Yani üye işyerleri alacakları bir para varsa bankadaki hesapta dursun istemektedirler. Faizli bankada paranın bloke de tutulup komisyon ödenmemesi bir nevi faizli gelir elde edilmesi ve bu gelirle hizmet bedelinin ödenmesi anlamına gelir.

Kredi kartıyla satış yapan üye işyeri satış bedelini komisyonlu sistemle almak istiyorsa “hizmet bedelini” bankasına öder ve POS bankasından parasını alır. Banka da kart bankasından parayı hemen alır. Bunu otomatik olarak BKM gerçekleştirir. Paraların transferi ise TCMB’de yapılır. Yani satıcıya ve satıcının bankasına ücretin ödenmemesi diye bir şey sözkonusu değildir.

Kredi kartıyla satış yapan üye işyeri yukarıda arzettiğimiz sâiklerle parasını otuz gün sonra almak isterse bankasıyla öyle anlaşır. Bu üye işyeri kartla satış yapınca otuz gün vâdeli satış yapmış kabul edilir. Çünkü kartla satış yaptığı müşterisi zaten kart bankasına parayı ortalama 20 gün sonra ödeyecektir. Üye işyeri de POS bankasından ortalama 20 gün içinde parasını alacaktır. Yani kartla satış yapmak “hakikatte” bir vâdeyi (bu

vâde kart sisteminde peşin kabul edilmektedir) zaten baştan kabul etmektedir. Blokeli sistem bunun resmîleştirilmesidir.

Erken bloke çözümü halinde hizmet ücretinin nasıl olacağı konusunda üye işyeri ile banka anlaşılabilir. Burada fâiz cereyan etmez. Hizmet ücreti mâkul seviyede ve piyasa râicine uygun olmalıdır.

Muâmelatta açıkça fâiz ve meşrû olmayan bir akit yoksa kolaylık sağlamak esastır. Ticâreti zorlaştırmak doğru değildir. Blokeli sistemde ve erken bloke çözümünde açıkça bir nassa ya da ilkeye ters düşülmemektedir.

Hasılı burada menfaat celbeden karz ilişkisi olduğunu düşünmek yerine kredi kartı sistemiyle mal satışlarının ortaya çıkardığı maslahatta ve burada açıkça fâize girilmeyişine bakılmalıdır. Gerisi yorumdur ve muâmelâtta kolaylaştırıcı yorum esas alınmalıdır.

106. FÂİZLİ BANKA KREDİ KARTI PLATFORMLARINA DAHİL OLMAK UYGUN MUDUR?

Bankalar kredi kartı çıkarıp müşterilerine kart verdikleri gibi bu kartların kabul edilmesi amacıyla işyerleriyle üyelik anlaşmaları da yaparlar. Bu üye işyerlerine POS cihazı bağlarlar. Bu noktada kimi bankalar ön plana çıkmış durumdadır. Bu durumda bazı katılım bankaları kendi kredi kartlarının da söz konusu üye işyerlerinde geçerli olması, kart hâmillerine hediye vermesi ve bankanın kabul ettiği kampanyalardan istifade etmesi gibi meşrû sebeplerle söz konusu platformlara üye olurlar. Bu üyeliğin gayr-ı meşrû sayılmasını gerektiren bir gerekçe bulunmamaktadır. Bu üyelikler ile POS bankası bir nevi BKM'nin işlevini kendisi üstlenmektedir. Yani söz konusu POS'lar kullanılarak yapılan işlemlerin takaslaşması POS bankasınca yapılmaktadır.

107. VÂDESİNDE ÖDENMEYEN BORÇLAR KONUSUNDA NASIL DAVRANMAK GEREKİR?

İnsanlar ve şirketler çoğu zaman borçlanma ihtiyacı hisseder. Çoğunlukla bu borçları vadesinde öderken bazen de vadede ödeme yapmazlar. Bu durumda borçluya borçlanma imkanı tanıyarak finansman sağlayan alacaklı tarafa haksızlık etmiş olurlar. Bir başka açıdan ise borçlunun iyi niyetine rağmen imkansızlık sebebiyle ödeme yapamama hali de söz konusu olabilir. İslâm hukukçuları bu noktada alacaklının hakkını korumaya ama borçluya da iyi niyetli ise müsâmahakar davranmaya çalışmışlardır.

İslâm hukukçuları bir borcun vadesinde ödenmemesi halinde borçlunun imkanı varken mi ödeme yapmadığı yoksa imkan bulamadığı için mi ödeme yapamadığının araştırılacağını söylerler. Çünkü Bakara Sûresi'nin 280. âyetinde darlık içindeki borçluya mühlet verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ödeme gücü olduğu halde borcunu geciktirenler için ise emanetlerin sahiplerine verilmesini, akitlere riayet edilmesini, her hak sahibine hakkının verilmesini, zengin borçlunun borcunu ödememesinin zulüm olduğunu ve cezalandırılmayı hak ettiğini ifade eden âyet ve hadisler delil olarak kullanılmıştır.

Erken dönem İslâm hukukçuları borcunu özürsüzce geciktirenlerin kara listeye alınarak teşhir edilebileceğini, hapsedilebileceğini, bedenî cezalara çarptırılabilirliğini, zarûri ihtiyaçları dışında mallarının elinden alınabileceğini (haciz), harcamalarının kısıtlanabileceğini (hacr), sürekli takip altına alınabileceğini ve başka ta'zir cezalarının verilebileceğini ifade etmişlerdir.

Bu ifadelerden anlaşılan şudur: Alacaklının hakkını alabilmesi için borçlu gerektiğinde cezalandırılabilir. Cezanın takdiri İslâm hukukunun açık kaynaklarınca yapılmamış devlet idaresine bırakılmıştır.

Günümüz devletlerinde ve ticaret hayatında İslâm hukukçularının geçmişte öngördükleri cezaların uygulanması hem kısmen imkansızdır ve hem de çok büyük zararların doğmasına sebep olur. Zira borcunu bir süre geciktirmiş bir firmanın kara listeye alınması, bankalarla ilişkisinin kesilmesi ve piyasada çeklerinin kabul edilmemesi firmanın iflas etmesi için çalışmakla aynıdır. Bu da küçük bir suçta orantısız bir ceza uygulamak anlamına gelir. Bununla birlikte alacaklının gecikmeyi sinesine çekmesi de talep edilemez. Özellikle katılım bankaları gibi başkalarından topladıkları fonları işleterek para kazanan ve binlerce müşteriyle çalışan müesseselerin gecikmelere karşı önlem almaması düşünülemez.

Para borçlarını ve vadesinde ödenmeyen taksitleri tahsil ederken geçen sürenin enflasyon farkını talep etmek meşru; hatta alacaklının hakkıdır. Eğer borçlu enflasyon farkını dikkate almadan para borcunu ve geciktirdiği taksitleri öderse alacaklının enflasyon sebebiyle eriyen alım gücü kadar haksızlık yapmış olur.

Para borçlarının borç verilirken, vadesinde ödenmeyen borçların ise gecikmeye düşüldüğü andan itibaren o günün kurundan altın ve dövize

çevrilerek alacaklının kendisini korumaya çalışması meşrudur. Ancak bu durumda borcun çevrildiği altın ve para birimi üzerinden tahsilat yapılması gerektiği için alacaklı veya borçlu riske girmiş olur.

Bazı çağdaş İslâm hukukçuları borçlunun özürsüzce borcunu geciktirmesi durumunda alacaklıya verdiği gerçek ve muhtemel zararları tazmin etmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Örneğin alacaklı borcun gecikmesi sebebiyle fiili masraflar yapmış ise bu masrafları borçludan alma hakkına sahiptir. Ayrıca borcu tahsil edemediği ve işletemediği için normal şartlar altında söz konusu borç tutarından elde edebileceği kâr oranı mahrum kalınan kâr olarak alınabilir. Bu da borçlunun alacaklıya verdiği muhtemel zararın karşılığıdır. Hayreddin Karaman bu tazminatın alınabilmesi için katılım bankasının söz konusu dönemde kesin olarak kâr etmesini ve kasasındaki bütün parayı kullanmış olmasını şart koşar.

Bazı İslâm hukukçuları ve fıkıh heyetleri özürsüzce borcunu geciktirenlere parasal olarak gecikme cezası uygulanabileceğini ancak alınacak tutardan enflasyon farkı ve borç tahsili için yapılan fiili masrafların düşüldükten sonra kalan miktarın hayır hizmetlerine sarf edileceğini ifade etmişlerdir.

Kanaatimizce alacaklı, borçluya finansman temin ederek ya para borcu vermiş ya vâdeli satış yapmış ya da malını/emeğini kiralamıştır. Böylece borçlu ihtiyacını karşılamıştır. Alacaklı ise borcun ödenmesini beklemektedir. Mazereti sebebiyle ödeme yapamayanlara mühlet verilmelidir. Ancak özürsüzce borcunu geciktirerek kendi menfaatini tercih edenleri ise korumak alacaklıya zulmetmek olur. Zira o zaten uzun zamandır borcun ödenmesini beklemekteydi. Şimdi bir de geciktirilen borç sebebiyle uğradığı zararı sineye çekmesi istenemez. İslâm hükûku kesin olmayan, ihtimalli, zan ifade eden yorumlara dayanarak kesin bir zulme onay veremez. Mazeretsiz borçlu gerektiği şekilde cezalandırılmalıdır. Bizce bu ceza mâlî de olabilir. Yani devletin gecikme halinde alacaklıya ödenmesini ceza olarak koyduğu meblağ fâiz değildir.

108. SİGORTA CÂİZ MİDİR?

İnsanoğlu hayatı boyunca zaman zaman kötü olaylarla karşılaşmakta ve hayatını, sağlığını, ailesini, bin bir emekle elde ettiği mal varlığını ve işini kaybetmektedir. Deprem, sel, fırtına, toprak kayması, çığ, yangın, trafik kazası, iş kazası ve hastalık gibi istenmeyen olgular dünyanın he-

men her yerinde sıkça görülebilmektedir. Böylesi kötü zamanlarda insanların akrabalarından, arkadaşlarından, vakıflardan ve devletten yardım talebinde bulunması ve onların da yardıma koşması gerekir. Ancak bu tür yardımlar çoğu zaman gecikir ya da yetersiz kalır. Kısacası insanın zor zamanlar için tedbir alması kendi menfaatinedir. Bu tedbirlerden biri de sigortadır.

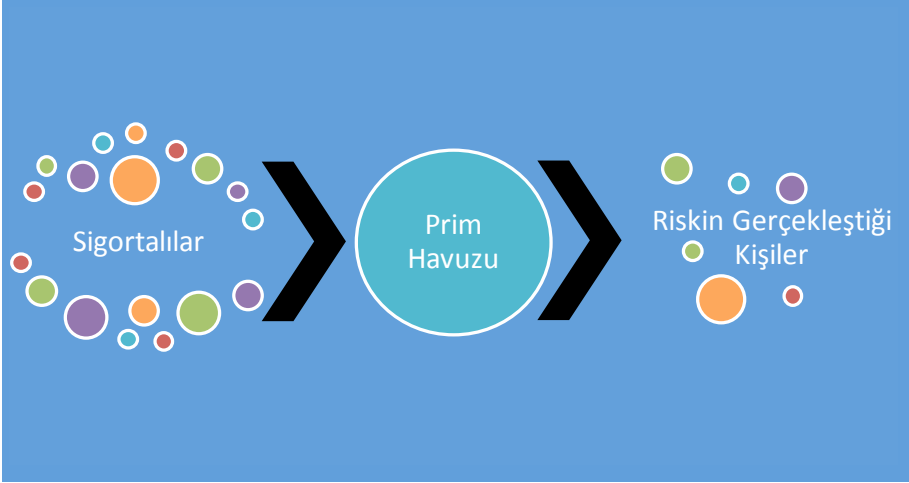
1. Sosyal sigorta: Devletin kurduğu bir sistem ile yaşlılık, hastalık, tabii afetler vb. durumlar için vatandaşlarından vergi (prim) toplaması ve sigortaya konu riskin gerçekleşmesiyle de onlara yardımda bulunmasıdır.
2. Karşılıklı üyelik sigortası: Sigortalıların sigorta şirketine ortak oldukları, ödedikleri primin bir kısmıyla gerçekleşen risklerin karşılandığı diğer kısmının yatırıma dönüştürülüp kâr sağlanmaya çalışıldığı sigorta çeşididir. Günümüzde uygulanmaya çalışılan İslâmî sigortacılık bu sisteme dayanmaktadır. İslâmî sigortacılıkta primler meşru alanlarda değerlendirilir.
3. Ücretli ferdi sigorta: Sigorta şirketinin belli bir prim karşılığı, belli bir dönem için, belli riskler karşılığında, belli bir tutarı ödemeyi taahhüt etmesi şeklinde işleyen sigortadır.

Devletin kurduğu sosyal sigortacılık sistemine üye olmak, vergi ya da prim sayılacak ödemeler yapmak ve ihtiyaç halinde devletin yardımlarından ve ödemelerinden istifade etmek meşrudur.

Karşılıklı üyelik sigortasında toplanan primler dine uygun alanlarda değerlendiriliyor ise meşrudur. Zira sigortalılar kurulan şirketin ortağıdır ve ödedikleri primler aslında şirkete ödedikleri sermayedir. Sermaye ise ancak meşru alanlarda değerlendiriliyor ise yaptıkları işlem dine uygun sayılabilir. İslâmî sigortacılıkta primler meşru alanlarda yatırıma dönüştürülür.

Ücretli ferdi sigorta hakkında yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Tartışmaları şöyle özetleyebiliriz:

Şekil-26: Sigortalılardan Prim Havuzu Vasıtasıyla Riskin Gerçekleştiği Kişilere Fon Akışı.

Sigorta konusunu ilk defa ele alan İbn Âbidîn olmuş ve böylesi bir sözleşmenin ancak dâru'l-harpte gayr-ı müslimlerle yapılabileceğini ifade etmiştir. Zira ona göre sigorta borç olmayan bir şeyi borçlanmak olarak değerlendirilmiştir. Daha sonra pek çok âlim ve heyet fâiz, kumar, belirsizlik hali ve haksızlık gibi gerekçelerle sigorta sözleşmelerini meşru görmemişlerdir. Bir takım İslâm hukukçuları ise sigortayı kişinin uğradığı zararı hafifleten bir yardımlaşma sistemi ya da konusu teminat olan bir sözleşme olarak değerlendirmiş ve ücretli ferdi sigortacılığı meşru görmüştür. İtirazı olan ilim adamlarının fâiz, kumar ve belirsizlik hali gibi gerekçelerine katılmamışlardır. Diyanet İşleri Başkanlığı da fâiz ve gayr-ı meşru gelir elde edilen birikimli hayat sigortası ve bireysel emeklilik dışında sigorta çeşitlerini meşru görmüştür.

109. BİREYSEL EMEKLİLİK CAİZ MİDİR?

Fâizli sistemde bireysel emeklilik:

Bireysel emeklilik sistemi (BES), kişilerin aktif çalışma hayatları boyunca yapacakları birikimlerin değerlendirilmesine dayanarak emeklilik günlerinde yaşam standartlarını sürdürebilecekleri ek bir gelir/kaynak yaratmaya yönelik bir üründür. Diğer sigortalar gibi risk teminatı içermektedir. Bireysel emekliliğin özü budur; teknik ayrıntı için ilgili kaynaklara bakılabilir.

Bireysel emeklilik kanununda toplanan fonların bir kısmının fâizli enstrümanlarda değerlendirilme zorunluluğu bulunmakta idi. Bu şart sebebiyle fâizsiz bireysel emeklilik işlemlerinin mümkün olmadığı ifade edilirdi. Ancak daha sonra kanunda yapılan değişiklikle bu şart ortadan kaldırılmıştır. Bu vakitten itibaren fâizsiz bireysel emeklilik olup olamayacağı tartışılmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu bireysel emeklilik hakkında şu karara varmıştır:

“Ancak ticarî sigorta çeşitlerinden birikimli hayat sigortası ile bireysel emeklilik tasarruf ve yatırım sisteminde, genel olarak primler şirketler tarafından nemalandırılarak iştirakçilere kâr payı dağıtılmaktadır. Bu da bir nevi ortaklık olduğundan, yatırılan primlerin değerlendirilme alanları dînî hüküm bakımından önem kazanmaktadır. Buna göre yatırılan primlerin, dinen helâl olan alanlarda değerlendirilmesi durumunda, bu tür birikimli hayat sigortası yaptırmak ve bireysel emeklilik tasarruf ve yatırım sistemine dahil olmak ve bunların verdiği kar paylarını almak câiz; helâl olmayan alanlarda nemalandırılması halinde ise câiz değildir”⁵⁹.

Hayreddin Karaman'ın görüşü ise şöyledir:

1. Devlet değil ticarî şirketler BES'i yönetmektedir.
2. Sisteme dahil olanlar, paralarını belli bir süre BES'i yöneten şirkete verirler. Burada amaçları, ileri bir tarihte verdiklerinden daha fazlasını alabilmektir. İslâm'a göre meşrû olan (ya da meşrû olduğuna dair görüş bulunan) yatırım araçlarına para yatırmak ve buradan doğacak kâr veya zarara ortak olmak değildir.
3. Şirket bu parayı fâizli fâizsiz, helal haram her türlü finansal araçta değerlendirir.

Dolayısıyla fâizli fâizsiz helal haram ayrımı yapmayan bireysel emeklilik sistemlerine yatırım yapmak din açısından meşrû görülmemiştir⁶⁰.

Fâizsiz sistemde bireysel emeklilik:

59. Bk. <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dy/KurulDetay.aspx?ID=1134>

60. Bk. <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0099.htm>

Fâizsiz sistemde bireysel emeklilik, fâizli sistemde öngörülen sakıncaların giderilmesi esasına dayanmaktadır. Yani fâizsiz banka aracılığıyla yapılan bireysel emeklilik şu esasa göre çalışacaktır:

İnsanlar paralarını fâizsiz bankaya verecekler. Banka onlara vekâleten (vekilleri olarak) bu parayı helal yatırım araçlarında işletecek. Bu işletmeyi yaparken bireysel emeklilik için kurulmuş şirketlerden yardım alacak. Onların parayı helal işlerde kullanıp kullanmadığını da bizzat takip edecek. Paranın yatırılacağı alanlar şunlardır: Devletin çıkardığı ve fâizsiz kabul edilen senetler, kıymetli maden alımı, emtia (uluslararası emtia borsalarından demir, çelik, petrol vs.) alımı, alınıp satılması meşrû hisse senetlerinin alım satımı, katılım bankası katılım havuzlarına iştirak edilmesi. Para yatırımlara mutlaka bir kâr vaadi yoktur. Bankanın yaptığı işlem neticesinde ortaya çıkacak kâr da zarar da yatırımcıya aittir. Ancak gerek bireysel emeklilikteki vergi avantajları ve gerekse bankanın ve bireysel emeklilik şirketlerinin yatırım araçlarını seçerken profesyonel davranacak olması zarar riskini minimuma indirmektedir.

Tablo-1: Bireysel Emeklilikte Torbada Bulunabilecek Yatırım Araçları

<p>BES'TE CAİZ ENSTRÜMANLAR</p>	<ul style="list-style-type: none"> •ALTIN-GÜMÜŞ •\$ - € -... DÖVİZLER •KATILMA HESAPLARI •CAİZ GÖRÜLEN HİSSE SENETLERİ •EMTIA BORSASI •SUKUK
<p>BES'TE CAİZ GÖRÜLMİYEN ENSTRÜMANLAR</p>	<ul style="list-style-type: none"> •TAHVİL •BONO •BANKA FAİZİ •CAİZ GÖRÜLMİYEN HİSSE SENETLERİ

Fâizsiz bankacılıkta katılım hesapları ortaklık esasına dayanır. Bu hesaplara para yatırımlar bankayla ortak olurlar. Banka bu parayı helal iş-

lerde kullanır ve kâr elde eder. Sonra bu kârı katılım hesabı sahipleriyle paylaşır. Zarar olursa ona da ortaklırlar.

Fâizsiz sistemdeki bireysel emeklilikte ise ortaklık söz konusu değildir. Banka, para sahiplerine vekâleten (bir nevi onların paralarını yöneten uzman gibi) dinen meşrû ürünler alır satar ve elde ettiği kâr ya da zararı yatırımcıya aktarır. Banka yaptığı bu iş sebebiyle bir miktar ücret alabilir.

Bu konuda Hayreddin Karaman'ın görüşü şöyledir: “Eğer katılım bankalarının “İslâm'a göre câiz olan fonlara müşteri bulup bunu yönetmesi, kârı ve zararı müşteriye ait olan fonu yönetme karşılığında da bir ücret alması” soruluyorsa bu elbette câiz olur”.

BES yaptıran vatandaşlara yönelik devlet katkısı da devletin tasarruf yapan vatandaşına hibesidir ve meşrudur.

110. BORSADA HİSSE SENEDİ ALMAK CÂİZ MİDİR?

Ortaklık veya alacaklılık sağlayan, belli bir meblağı temsil eden, yatırım aracı olarak kullanılan, dönemsel gelir getiren, misli nitelikte, seri halinde çıkarılan, ibareleri aynı olan ve şartları SPK'ca belirlenen kıymetli evraklara menkul kıymet denilir. Hisse senetleri, tahvil ve hazine bonoları menkul kıymetler arasındadır. Menkul kıymetlerin arz ve talebinin karşılandığı organize pazarlara ise menkul kıymet borsası adı verilir.

Hisse senetleri ait oldukları şirkete ortaklık sonucu verdiklerinden alım satımları ilkesel olarak meşrûdur. Ancak ortak olunacak şirketlerin faaliyet ve gelirlerine göre hüküm değişmektedir. Dinen meşrû olmayan faaliyetler için kurulmuş şirketlerin hisse senedi alınmaz. Faaliyet alanı dinen meşrû olan ve dinin onaylamayacağı hiçbir geliri bulunmayan şirketlerin hisse senedi alınabilir. Şirket ana sözleşmesinde sayılan faaliyet alanları tamamen dinen meşrû olmakla birlikte dinin onaylamayacağı faaliyetleri ve gelirleri de olan şirketlerin hisse senetlerinin alım satımında ise görüş ayrılığı vardır. Kabul edilen görüşe göre şirketin toplam aldığı fâizli kredi, hisse senetlerinin toplam piyasa değerinin % 30'unu geçmiyorsa, şirketin fâizli bankalardaki mevduatının toplamı, hisse senetlerinin piyasa değerinin % 30'unu geçmiyorsa ve şirketin dinin uygun görmeyeceği kârı o yılki kârının % 5'ini geçmiyorsa böylesi şirketlerin hisse senedi alınabilir. Az da olsa dinen gayr-ı meşrû geliri olan şirketlerin hisse senedi alınmaz diyenler de vardır. Temettü alındığında dinin uygun görmediği gelir-

ler toplam gelirin içinden çıkarılıp ihtiyaç sahiplerine aktarılır. Türkiye’de Katılım Endeksi böylesi bir incelemenin ürünüdür.

111. KATILIM ENDEKSİ NEDİR?

“Katılım Endeksi, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Ulusal Pazar’da işlem gören ve Katılım Bankacılığı prensiplerine uygun hisse senetlerinden oluşan bir borsa endeksidir. Hisse senedi seçimi, Katılım Bankacılığı prensipleri doğrultusunda oluşturulmuş Endeks Kuralları esas alınarak yapılır. Buna göre, endekste faaliyet alanı faize dayalı finans, ticaret, hizmet, aracılık (bankacılık, sigorta, finansal kiralama, faktoring ve diğer faize dayalı faaliyet alanları), alkollü içecek, kumar, şans oyunu, domuz eti ve benzer gıda, basın, yayın, reklam, turizm, eğlence, tütün mamulleri, silah, vadeli altın, gümüş ve döviz ticareti olmayan şirketler bulunur. Ayrıca, endekse girecek şirketler bazı finansal oranları da sağlamak zorundadır. Şirketlerin toplam faizli kredilerinin piyasa değerine oranı %30’dan, faiz getirili nakit ve menkul kıymetlerinin piyasa değerine oranı %30’dan ve yukarıda bahsedilen faaliyet alanlarından elde ettiği gelirlerinin toplam gelirlerine oranının da %5’ten az olması gerekmektedir. Bu kurallara uygun hisse senetlerinden halka açık piyasa değeri en yüksek ilk 30 şirket endeks şirketlerini oluşturmaktadır.

Özellikle son on yıl içerisinde faizsiz yatırım ve Katılım Bankacılığı prensiplerine uygun hisse senetleri alım-satımında iz-

lenen gelişmeler ile birlikte, bu alanda standart oluşumu ihtiyacı gözler önüne serilmiştir. Aslında, faize duyarlı yatırımcılar tarafından bu kurallara benzer bir şekilde hisse senedi yatırımlarının önceden beri yapılıyor olduğunu görüyoruz. Bu tarz yatırımlarda ve işlem hacimlerinde artış ve birçok kurumun da yatırımcılarının ihtiyacına cevap verecek şekilde kendi içerisinde kurallar geliştirmiş olması zaman zaman farklı uygulamalar ile karşılaşılmasına neden olabiliyor. Gerçekte prensipler aynı olmasına rağmen sektör genelinde uygulanan standartlar olmadığı için karmaşıklıklar olabilmektedir. Katılım Endeksi, bu alandaki boşluğu doldurmak, sektör genelinde standartlar oluşturabilmek adına atılan önemli bir adımdır.

Gösterge niteliğinde olan endekslerin bir amacı da karşılaştırmadır. Yatırımcıların yatırımlarının getirisini piyasa getirisi ile kıyaslayabilmeleri endeksler ile mümkündür. Farklı sektörlerdeki yatırımların kıyaslanabilmesi için sektör endeksleri bulunmaktadır. Ancak faizsiz yatırım ve Katılım Bankacılığı prensipleri doğrultusunda yatırım yapan yatırımcıların kıyaslama yapabileceği bir endeks bulunmamakta, farklı endeksler ile kıyaslama yapmak, yatırım içeriği dolayısı ile pek anlam ifade etmemekte idi. İşte Katılım Endeksi, bu amaca da hizmet edecek kullanışlı bir araçtır.

Son yıllarda gerek mevzuatlarda yapılan değişiklikler gerekse piyasaımızdaki gelişmelere bağlı olarak yeni sermaye piyasası araçlarının gündeme geldiğini görüyoruz. Piyasalar büyüdükçe de yatırımcı ilgisini arttırmak için alternatif ürünlere olan ihtiyaç devam edecektir. Endeksler, ürün geliştiren finans kuruluşlarının en önemli enstrümanlarından biridir. Endeks üzerine yatırım fonları, borsa yatırım fonları, bireysel emeklilik fonları ve diğer yatırım araçları geliştirilebilir. Katılım Endeksi, ürün geliştirme amaçlı da kullanılabilir ve kendi yatırımcı grubuna hitap eden ürünlere esas teşkil edecektir.

Dünya genelinde alternatif yatırımların büyük bir hızla artması, gelişmiş ülkeler dahil olmak üzere birçok ülkede bu yatırımların en çok büyüyen alanlardan biri olması nedeni ile Katılım Endeksi'nin oluşturulması, yabancı yatırımcı ilgisinin çekilmesi için de önem arz etmektedir. Ülkemizde bu konuda bir standardizasyonun bulunmaması nedeni ile bu yatırımcı kitlesine hitap etmekte ciddi eksiklikler yaşanmaktadır. Katılım Endeksi Kuralları'nın uluslararası uygulamaları dikkate alması nedeni ile Katılım Endeksi ve bu endekse dayalı ürün ve hizmetler, yabancı yatırımcılara da hitap edebilecektir.

Krediye teminat kabul edilebilecek hisse senetleri tespiti, türev uygulamalar ve hisse senedinin kullanılabilirdiği diğer birçok alanda, Katılım Bankacılığı prensipleri doğrultusunda yatırım yapan yatırımcıların ve bu hizmeti veren kurumların ihtiyacını karşılayacak olan Katılım Endeksi, bu alanda standardizasyon için atılan ilk adım olması itibarı ile de ayrı bir değer kazanmaktadır"⁶¹.

61. <http://www.katilimendeksi.org/hakkinda.php>

112. EMTİA BORSASINDAN MAL ALMAK MEŞRU MUDUR?

Emtialar (tarımsal ve hayvansal ürünler, orman ürünleri, ağır metaller, değerli madenler, enerji ürünleri, petrol ve türevleri, kimyasal ürünler vs.) tarih boyunca ticaretin ana konusu olmuşlardır. Dolayısıyla bunların satıldığı borsaların kurulması da hem mümkün hem gereklidir. Ancak mevcut emtia borsalarında işlemlerin yalnızca ticârî amaçlarla yapılmadığı görülmektedir. Emtia borsalarında yapılan işlemlerin vâdeli işlemler olabilmesi, vâde sonunda tarafların çoğunlukla (% 90'dan fazla) mahsuplaşması, bazı borsalarda emtiaların fiziken tesliminin yapılmaması, altın üzerine yapılan alım satımlarda vâdeli işlemlere izin verilmesi ve alım satımların ters işlemlerle kapatılması bu borsalardaki işlemlerin İslâm hükûkuna göre dikkatle değerlendirilmesini gerektirmektedir. Özetle söylemek gerekirse fiziken teslimatın yapılmadığı borsalarda yani yalnızca emtia fiyatlarının alınıp satıldığı piyasalarda işlem yapılamaz. Fiziken teslimatın olduğu borsalarda ise bedellerin her ikisinin de vadeli olduğu spekülâtif işlemler ile altın üzerine vadeli işlemler yapılamaz. Gerçekten emtia alımı niyetiyle vâdeli işlem yapılması ise meşrû sayılabilir.

113. VÂDELİ İŞLEM VE OPSİYON BORSASI'NDA (VOB) İŞLEM YAPMAK CÂİZ MİDİR?

VOB, Vadeli İşlem Borsası A.Ş.'nin kısaltılmış ünvanıdır. VOB vâdeli işlem ve opsiyon borsası işletmek amacıyla Bakanlar Kurulu kararıyla kurulmuş özel hukuk tüzel kişisidir. VOB aynı zamanda borsanın kendisidir.

VOB'da "vâdeli işlem sözleşmeleri" alınıp satılmaktadır. Bununla birlikte, opsiyon sözleşmelerinin de işlem görmesi için çalışmalar sürdürülmektedir.

Herhangi bir türev aracın borsada kote edilebilmesi, Sermaye Piyasası Kurulu'nun iznini de içeren uzun bir hazırlık süresini gerektirir. Bir türev aracın borsaya kote edilebilmesi için, birçok koşulun yanında, dayanak varlığının aktif bir spot piyasasının da olması gereklidir.

VOB'da işlem görmekte olan sözleşmeler şunlardır: İMKB 30, İMKB 100, Gösterge DİBS, TL / DOLAR, TL / EURO, Anadolu Kırmızı Buğday fiyatı, Ege pamuk fiyatı, altın. VOB'da yapılan alım satımlarda dinen alım satıma uygun olmayan endeks satımları zaten meşrû olmaz. Örneğin İMKB 30 ve İMKB 100 endeksleri ile DİBS fiyatına bağlı sözleşmeler

câiz değildir. TL / DOLAR ve TL / EURO vâdeli işlem sözleşmeleri ise her iki bedelin de vâdeli olması sebebiyle spekülasyon amaçlı kullanıldığından câiz değildir. Ayrıca her iki bedelin de kesin olarak vâdeli satıldığı sözleşmeler İslâm hukukçularınca fâizli işlem sayılmaktadır. (İhtiyaç sebebiyle vaadleşme yoluyla yapılmasına izin verilen forward işlemde kesin olarak alım satım değil vaad söz konusudur). VOB'da alınıp satılan buğday ve pamuğa bağlı vâdeli işlem sözleşmelerinde ise gerçekte mal alınıp satılmamaktadır. Söz konusu malların fiyatı üzerine işlem yapılmaktadır. Bu da spekülasyon amaçlı olduğundan ve gerçekte alınıp satılan birşey olmadığı için dinen câiz olmaz. Altın vâdeli işlem sözleşmeleri de TL, DOLAR ve EURO ile aynı hükme tâbidir. Ayrıca gerçekten altın alınıp satılmamakta altın fiyatı üzerinden kâr ya da zarar riskine girilmektedir. Bu da dinen uygun görülmemektedir.

114. SUKUK NEDİR?

Devletlerin ve anonim şirketlerin faiz karşılığı borçlanacakları finansal enstrümanlar vardır. Tahvil ve hazine bono bunlardan ikisidir. Böylece faiz geliri elde etmek isteyenlere de bir yatırım aracı sunulmuş olmaktadır. İslâmî finasta ise faizle borçlanmak zaruret hali dışında meşru değildir. Bu sebeple devletlerin ve İslâmî hassasiyet taşıyan büyük kuruluşların ticârî işlemler yoluyla nakit temin etmeleri ve faizsiz gelir elde etmek isteyenlere de bir yatırım aracı sunmak amacıyla sukuk ihracı gündeme gelmiştir.

Sukuk ticari bir varlığın menkul kıymetleştirilerek sertifikalar aracılığıyla satımıdır. Bu sertifikalardan alanlar söz konusu varlığa ellerindeki sertifikalar oranında ortak olurlar. Dolayısıyla söz konusu varlığın geliri de onlara ait olur. En basit şekliyle böyle izah edebileceğimiz sukuk işlemlerinin farklı sözleşmeler (ortaklık, kira, murabaha, yatırım vekâleti) için farklı usullerle kullanılabileceğini de ifade etmeliyiz. Uygulamada en fazla icâre sukukuyla karşılaşılmaktadır. İcâre sukuku şöyle işlemektedir:

- ❖ Varlık kiralama şirketi, sukuk ihraç eder.
- ❖ Yatırımcılar parayı öder ve sukuk alırlar.
- ❖ Kaynak kuruluş varlıklarını varlık kiralama şirketine satar.
- ❖ Satış bedelini varlık kiralama şirketinden alır.

❖ Varlık kiralama şirketi, kaynak kuruluştan aldığı varlıkları yine kaynak kuruluşa kiralar.

❖ Dönemsel olarak kira alır.

❖ Aldığı kirayı sukuk sahiplerine varlıktaki ortaklıklarına göre dağıtır.

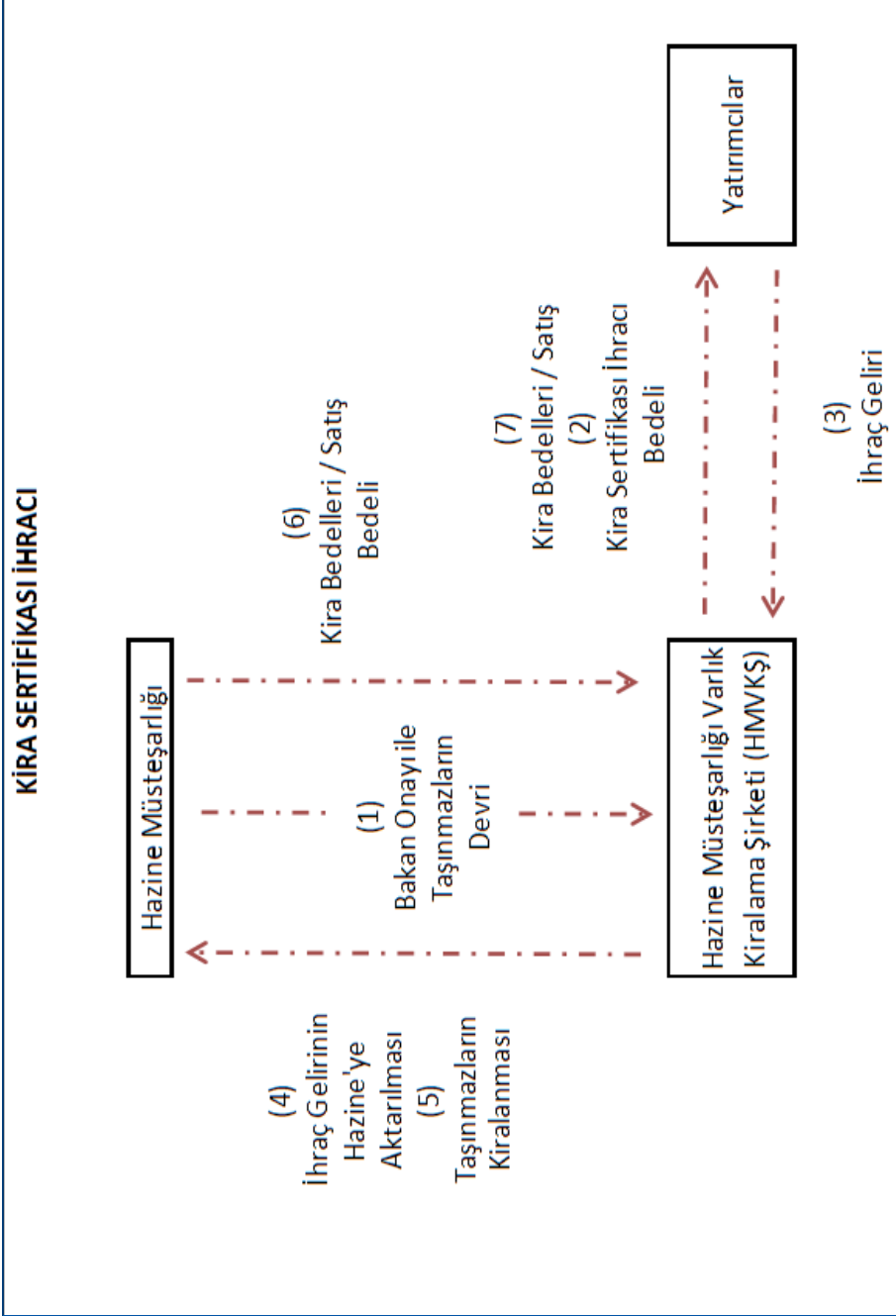
❖ Varlık kiralama şirketi, satın aldığı varlıkları, başlangıçta anlaşılan vadede kaynak kuruluşa geri satar.

❖ Varlıkların satış bedelini alır.

❖ Aldığı tutarı sukuk sahiplerine dağıtır.

Devletlerin ya da büyük şirketlerin finansman bulmak amacıyla başvurdukları bu tür işlemler yeni bir sözleşme türü kabul edilmekte ve dinen meşrû görülmektedir.

Şekil-27: Hazinesinin İhraç Ettiği Sukuk (Kira Sertifikası) İşlem Akışı

115. REFİNANSMAN CÂİZ MİDİR?

Katılım bankaları aracılığıyla emtia satın almış müşteriler belli bir vâde ve kâr payı ile bankaya borçlanmış olurlar. Ancak zaman içerisinde değişen kâr oranları sebebiyle bazı müşteriler katılım bankasına olan borçlarının yeniden yapılandırılmasını isterler. Katılım bankası mevzuatın izin verdiği ölçüde müşterilerine indirimler yaparak müşterisini memnun edebilir. Ancak bunu yapmak zorunda değildir. Refinansman denilen bu işlemde müşterinin bankaya kalan toplam borcu kısmen indirilerek müşterinin başka bankalara gitmesi önlenmeye çalışılmaktadır. Erken ödeme iskontosunun bir nevi olan bu uygulama borcu artırıcı bir işlem olmadığı için câizdir.

116. ZORUNLU KARŞILIKLARA ÖDENEN FAZLALIK FAİZ MİDİR?

Katılım bankaları topladıkları fonun devlet tarafından öngörülen bir kısmını Merkez Bankası'nda tutarlar. Bu parayı Merkez Bankası'na yatırmak zorunludur. Merkez Bankası yatırılan bu paraya bir miktar fazlalık verip vermemek de özgürdür. Fâiz yerine fazlalık denilmesinin sebebi Merkez Bankası'nın verdiği fazlalığın fâiz olup olmadığının tartışmalı olmasındandır. Hayreddin Karaman devletin zorunlu olarak katılım bankalarından aldığı bu paranın Merkez Bankası'nda kaldığı süredeki enflasyon farkının bankanın hakkı olduğunu söylemiştir. Enflasyon farkını fâiz saymayan başka İslam hukukçuları da vardır. İfade edildiğine göre Merkez Bankası'nın verdiği fazlalık, enflasyon farkını aşmamaktadır. Dolayısıyla Merkez Bankası'nın verdiği fazlalık fâiz değil enflasyon farkıdır. Hayreddin Karaman enflasyon farkının fevkinde birşey verilirse bunun TMSF'ye prim olarak yatırılabilirliğini de ifade etmiştir. Eğer banka enflasyonun üstündeki kısmı TMSF'ye yatırılacak prim olarak da kullanmak istemezse Merkez Bankası'ndan alıp sosyal projelere aktarabilir. Bugüne kadar katılım bankaları Merkez Bankası'ndan aldıkları ve esasen enflasyon farkının da altında kalan ve kendi hakkı sayılan miktarı TMSF'ye vermiştir. Bugün artık Merkez Bankası bir fazlalık vermemektedir. Yani aldığı parayı vâdesiz hesap gibi saymaktadır. Dolayısıyla ortada ne enflasyon farkı ne de fâiz kalmıştır.

Kanaatimizce devletin vatandaşından “zorunlu olarak” aldığı ve sonrasında fazlasıyla verdiği paralar kesinlikle fâiz sayılmaz. Devletin vergisi ve sonrasında daha güzeliyle iadesi sayılır.

117. MUHÂBİR BANKALARDA TUTULAN PARALAR VE BUNLARA KARŞILIK SAĞLANAN MENFAATLER NASIL DEĞERLENDİRİLMELİDİR?

Katılım bankaları hiçbir müzlim sebep yokken fâizli bankalarda para tutamaz; fâizli sözleşmeler yapamazlar. Ancak bankacılık sektöründe yer aldıkları için her zaman yüklü miktarda para ile iş yapmaktadırlar. Bu paraları saklamak, gerektiğinde şubeye getirtmek, şehirler arasında transferlerini gerçekleştirmek ve akşam şubedeki parayı alıp korumak işini ise bankacılık sektörünün ana hâkimi konumunda bulunan ve yaygın şube ağına sahip büyük fâizli bankalar gerçekleştirmektedirler. Katılım bankaları da şubeleri bulunan yerlerde ister istemez bu bankalarla çalışmak zorunda kalmaktadırlar.

Katılım bankaları zorunluluk sebebiyle fâizli bankalarda tuttıkları bu meblağ karşılığında banka ile şöyle bir anlaşma yaparlar: Katılım bankasının fâizli bankada tuttuğu meblağın fâizli bankaya bir menfaati olmaktadır. Fâizli banka bu menfaati hesaplamakta ve sunduğu hizmetler karşılığında katılım bankasından alacağı bedelden düşmektedir.

Katılım bankasının fâizli bankada tuttuğu meblağ karşılığında bir fâiz geliri elde ettiği açıktır. Ancak bu fâiz zorunluluktan kaynaklanmıştır. Yani katılım bankasının muhtaç olduğu hizmeti sunan başka kurumlar yoktur. Dolayısıyla alınmak zorunda kalınan hizmet karşılığı fâizli bankada hem parayı tutup hem de ayrıca hizmet bedeli ödemek yerine muhâbir bankaya teslim edilen paraya yansıyacak fâizle hizmet bedelini ödemek daha tercihe şayandır. Ancak katılım bankası burada fâiz geliri elde etmiş ve bu fâizle hizmet bedelini ödemiştir. Yani esasen hakkı olmayan bir parayı menfaati için kullanmıştır. Bu durumda muhâbir bankalarda tutulan paralara yansıyan fâiz kadar sosyal projelere kaynak aktarması şarttır. Böylece söz konusu fâiz gelirinden yararlanmamış olur.

SONUÇ

Günümüzde bankacılık faaliyetleri hemen her kesimin ihtiyaç duyduğu hizmetlerdir. Çocuğundan yaşlısına, işçisinden işverenine, devletinden özel sektörüne, ithâlatçısından ihrâcatçısına ve fakirinden zenginine herkes bir şekilde bankayla çalışmaktadır. Kredi almak, para yatırmak, havale yapmak, kredi kartıyla alım satım yapmak, e-ticâret yapmak, maaş almak, parayı korumak, teminat mektubu almak, akreditif açtırmak, çek bedelini tahsil etmek vs. gibi birçok hizmet bankalardan alınmaktadır. Bu açıdan bankalar o kadar önemlidir ki bugün Türkiye’de toplam banka şubesi sayısı onbine yakındır.

Bankacılık hizmetlerinin bir bölümü fâizli olmakla birlikte önemli bir bölümü de fâizsizdir. Fâizli bankacılık faaliyetlerinin bir kısmının fâizsiz alternatifleri de üretilmiştir. Örneğin vâdeli mevduat hesapları yerine katılma hesabı açmak ya da fâizli kredi almak yerine murâbaha yapmak mümkündür. Yine kredi kartı sisteminin fâizli yönleri çıkarılarak fâizsiz bir sistem de oluşturulabilmektedir. Dolayısıyla bankacılığın yalnızca fâizli işlemler yaptığını düşünmek isabetli değildir. Bankaların yaptıkları hizmetler karşılığında aldıkları komisyonları da fâiz saymak doğru değildir. Zira bankalar müşterilerine hizmet verebilmek adına maliyetli yatırımlar yapmakta ve kendileri hizmet aldıklarında mutlaka bedelini ödemektedirler. Bu açıdan para vererek aldıkları hizmetleri müşterilerine bedava vermeleri beklenemez.

Fâizli bankalar fâiz enstrümanını serbestçe kullanırlar. Onların fâizsizlik kaygısı bulunmamaktadır. Katılım bankaları ise fâizsizlik ilkesi gereği yüklü maliyetlere katlanmakta ve pek çok işlemi bu ilke sebebiyle reddetmektedirler. Fâizli bankaların yapabildikleri işlemlerin önemli bir kısmını yapamamaktadırlar. Bununla birlikte müşterilerinin dinen meşrû taleplerine çoğunlukla cevap verebilmektedirler. Bu eser bünyesinde ele alınan ve cevaplanan sorulardan da anlaşılacağı üzere katılım bankacılığı fâizli bankacılıktan kesinlikle farklıdır. Kısmen benzerlik aynılık anlamına gelmez.

BİBLİYOGRAFYA

Abdulaziz Bayındır, *Ticâret ve Fâiz*, www.suleymaniyevakfi.org

Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, I-XI, (thk. Habîburrahmân el-A'zamî), Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403.

Azîmâbâdî, Muhammed Eşref el-Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, I-XIV, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.

Buhârî, Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, I-IX, (thk. Muhammed Zühêyr b. Nâsır), Dâru Tavgi'n-Necât, 1422.

Ebû Yûsuf, *el-Âsâr*, (thk. Ebu'l-Vefâ el-Efğânî), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, 1979.

Hayreddin Karaman, "Vâde Farkı", www.hayrettinkaraman.net

İbn Abdilber en-Nemirî, *el-İstizkâr*, I-IX, (thk. Sâlim Muhammed Ata), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

İbn Ebî Şeybe, Ebûbekr b. Ebî Şeybe, *el-Kitâbü'l-musannef*, I-VII, (thk. Kemâl Yûsuf el-Hût), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.

İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bâri*, I-XIII, (nşr. Muhammed Fuad Abdalbâki vdğ.), Beyrut: Dâru'l-Marife, 1379.

İbn Hacer el-Askalânî, *Telhîsu'l-habîr*, I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1989.

İbn Kayyım el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkîn*, I-IV, (thk. Muhammed Abdusselâm İbrâhim), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991.

İbn Kudâme, Muvaffakuddin b. Kudâme, *el-Muğnî*, I-X, Mektebetü'l-Kâhire, 1968.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen*, I-II, (thk. Muhammed Fuâd Abdalbâki), Dâr İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye.

İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, I-IV, Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2004.

İshak Emin Aktepe, *Hadis Kaynaklarında Fâiz ve Finansman*, İstanbul: Hayat Yayınları, 2011.

Kur'ân-ı Kerîm

Mâlik b. Enes, *Muvatta*, II, (thk. Muhammed Fuad Abdulbâki), Beyrut: Dâr İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1985.

Merğînânî, Burhânüddîn el-Merğînânî, *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*, I-IV, (thk. Talâl Yûsuf), Beyrut: Dâr İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.

Mübârekfûrî, Abdurrahmân b. Abdirrahîm el-Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, I-X, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Müslim, Müslim b. Haccâc en-Neysâbûrî, *el-Müsnedü's-sahîh*, I-V, (thk. Muhammed Fuâd Abdulbâki), Beyrut: Dâr İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.

Nevevî, Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, I-XVIII, Beyrut: Dâr İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.

Oğuzhan Tan, "Ekonomik Realite Temelinde Altı Sınıf (Esnâf-ı Sitte) Hadisi Üzerine Bir Değerlendirme", AÜİFD, 51:2 (2010), s. 167-188.

Osman Şekerci, *İslam Şirketler Hukuku Emek Sermaye Ortaklığı*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1981.

Serahsî, Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Mebsût*, I-XXX, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993.

Suyûtî, Celâlüddîn es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nazâir*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *Sünen*, I-V, (thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuad Abdulbâki, İbrâhîm Atve), Mısır: Matbaatu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1975.

Yiğit Bulut, "Türkiye'de Fâiz Lobisi Var mı?", Habertürk, 12.07.2011

Zerkeşî, Bedrüddîn ez-Zerkeşî, *el-Mensûr fi'l-kavâidi'l-fıkhiyye*, I-III, Vizâretü'l-Evkâfi'l-Kuveytiyye, 1985.

Zurkânî, Muhammed b. Abdilbâkî ez-Zurkânî, *Şerhu'z-Zurkânî alâ Muvatta*, I-IV, (thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd), Kâhire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2003.

